

O'ZBEKISTONDA — OLIY TA'LIM —

Высшее образование в Узбекистане
Higher education in Uzbekistan
ilmiy, o'quv-uslubiy, tahliliy jurnal

№1 2025-yil

ISSN 2181-3051

www.edujournal.uz

/edujournal.uz

/edujournal.uz

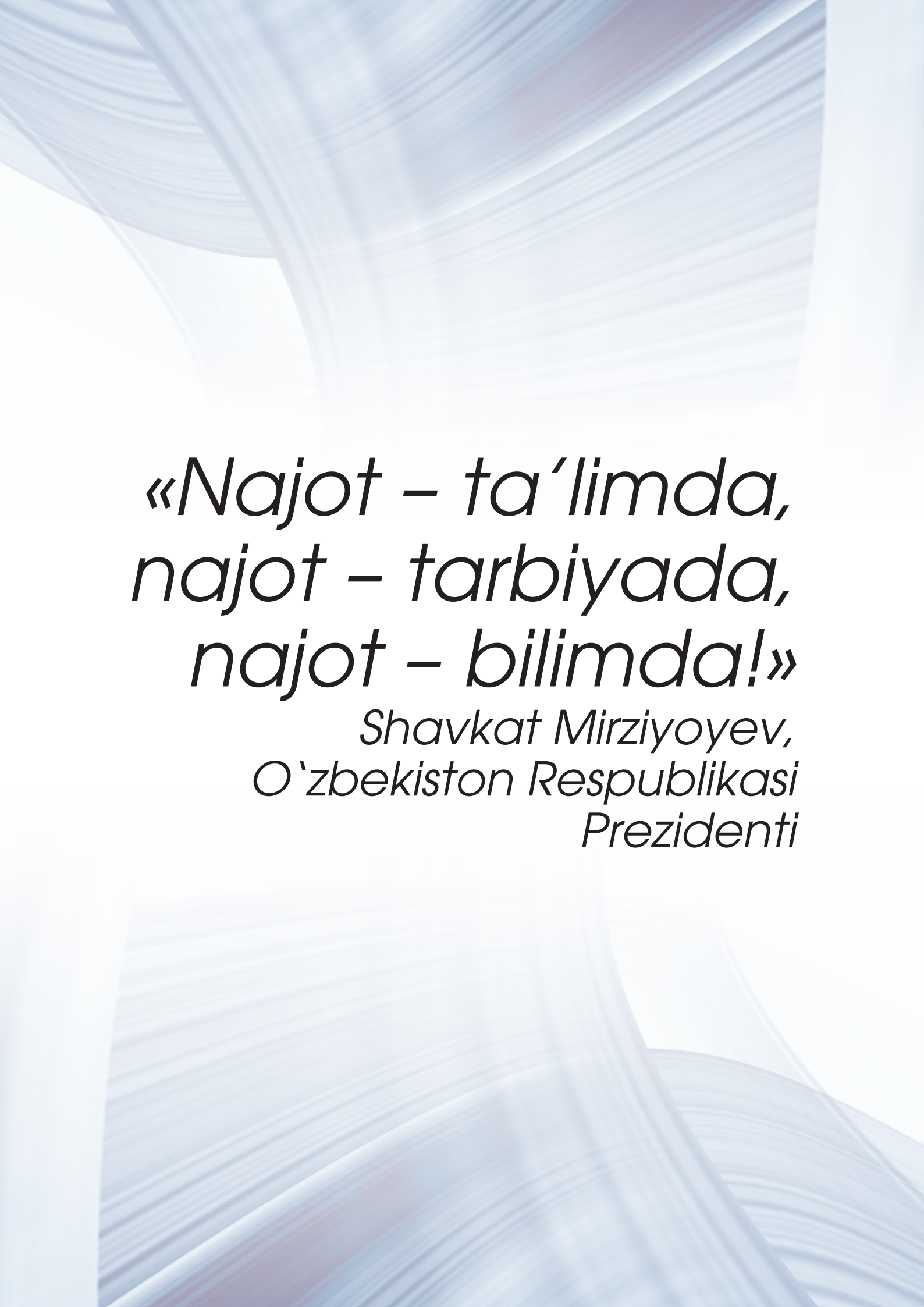

/edujournal_uz

/edujournaluz

*«Najot – taʼlimda,
najot – tarbiyada,
najot – bilimda!»*

*Shavkat Mirziyoyev,
Oʻzbekiston Respublikasi
Prezidenti*

O'ZBEKISTONDA — OLIY TA'LIM —

Tahrir hay'ati raisi:
Qo'ng'irotpov Sharipov
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Bosh muharrir:
Mahmudjon Boltabayev
Oliy ta'limni rivojlantirish tadqiqotlari
markazi direktori

Tahrir hay'ati a'zolari:
Oqil Salimov
Shavkat Ayupov
Sadritdin Turobjonov
Inomjon Majidov
Qalandar Abdurahmonov
Shuhrat Sirojiddinov
Shuhrat Yoqubov
Qobil Ro'ziyev (Angliya)
Anush Ayratpova (Rossiya)
Atham Hudoyqulov
Rustam O'rinboyev (Shvetsiya)
Mustafa Karatash (Turkiya)
Muhammadolim Muhammadsiddiqov
Ismoil Saifnazarov
Akmaral Magauova (Qozog'iston)
Morozevich-Shilyuk Tatyana Anatolevna (Belorussiya)
Halim Saidov
Sadoqat Maxsumova
Nozima Muratova
Muzaffar Esanov
To'ychi Ahmedov
Shuxrat Toirov
Jahongir Usmonov

Dizayner:
Sunnatulla Musamedov

Manzil: Toshkent shahri, 2
Chimboy ko'chasi, 96 uy

Sayt manzili:
www.edujournal.uz

Elektron pochta:
press@devedu.uz

Telefon:
(+998 71) 207-03-43 (125)

Jurnal O'zbekistondagi oliy ta'lim
muassasalariga tarqatiladi.

Muassis:
O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi,
Oliy ta'limni rivojlantirish tadqiqotlari markazi.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi
huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligidan
1495-raqamli guvohnoma bilan

29.12.2021 sanasida ro'yxatdan o'tkazilgan.

"O'zbekistonda oliy ta'lim" jurnali Oliy attestatsiya komissiyasi
rayosatining 2022-yil 30-noyabrda № 327/6-sonli qarori bilan
iqtisodiyot, yuridik, filologiya, pedagogika va siyosiy fanlar, Oliy
attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 25-dekabrda 365-son
qarori bilan texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori
(DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan
dissertatsiyalarining asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan
ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

MUNDARIJA:

TAHRIRIYAT MINBARI

2 Botir USMONOV. Barqaror rivojlanuvchan muhandislik
yo'nalishida raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning dolzarbligi

OLIIY TA'LIM ISTIQBOLLARI

12 Qodir Jo'rayev. O'zbekiston va YUNESKO: o'zaro
hamkorlikning ustuvor yo'nalishlari
20 Otabek Bazarov. Ilmiy faoliyat takomili uchun

JAMOATCHILIK NAZORATI

30 Uralboy Avazov. Oliy ta'limda jamoatchilik kengashlari:
xorij tajribasi

ILM-FAN

36 Salim Doniyorov. Konvergent tahririyat mas'uliyati: Yangi
O'zbekistonda barpo etish jarayonini yoritish tendensiyalari
44 Ismoil Saifnazarov. Mahmudxo'ja Behbudiy ijtimoiy-falsafiy
qarashlarida diniylik va dunyoviylik uyg'unligi
53 Zabarjad Bobojonova. Jadid matbuotida sanoyi nafisa ma-
salalari
59 Umida Imanova. Mahalliy byudjetlar moliyaviy resurslarini
boshqarishning hozirgi holati

TADQIQOT

65 Muhammadi Azimov. Oliy ta'lim talabalarida tarixga daxldor-
lik tuyg'usini shakllantirish yo'llari
73 Irodaxon Baxromova. Oliy ta'limda raqamli texnologiyalar-
ning bo'lajak ingliz tili o'qituvchilari kasb kompetensiyalarini
rivojlantirishdagi o'rni
78 Umidaxon Akbarova. Oliy ta'lim tashkilotlarida ingliz tilini
o'qitishda individual yondashuv
85 Muyassar To'xtayeva. Iqtisodiy kompetentlikka ega mutaxas-
sislarni tayyorlash mamlakat barqarorligini ta'minlovchi ijtimoiy
talab sifatida
91 Iroda Raxmanova. Oliy ta'lim muassasalarining axborot-re-
surs markazlarini rivojlantirish istiqbollari

Botir USMONOV,

Toshkent kimyo-texnologiyalari instituti
rektori, pedagogika va texnika fanlari
doktori, professor

Barqaror rivojlanuvchan muhandislik yo'nalishida raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning dolzarbligi

Annotatsiya

Maqolada barqaror rivojlanish konsepsiyasi iqtisodiy ekologik asos sifatida “yashil” iqtisodiyotni shakllantirish va rivojlantirishning poydevori ekanligi, sanoat ishlab chiqarishini modernizatsiyalashda transformatsiya va ta’lim-tarbiya yagonaligini ta’minlash, ta’lim texnologiyalarini texnika-texnologiya egiluvchan va ko’chkisimon o’zgarayotgan globallashtayotgan jamiyat talablariga moslashtirish dolzarbligi asoslanmoqda. Shuningdek, bu boradagi dastlabki amaliy tajriba natijalari bayon etilmoqda.

Kalit soʻzlar. Barqaror rivojlanish, informatsion jamiyat, ekologiya, “yashil” iqtisodiyot, ozon qatlami, paradigma, sanoatni modernizatsiyalash, konservativ mentalitet, ta’lim transformatsiyasi, raqobatbardosh va kompetentli kadr, sillabus.

Muhandislik amaliyotida barqaror rivojlantirish deganda, inson, jamiyat, davlat faoliyatiga mos insoniyat va tabiat o'rtasidagi iqtisodiy munosabatning takomillashgan yangi modeli bo'lib, asosan texnika-texnologiya egiluvchan va ko'chkisimon o'zgarayotgan globallashtirayotgan jamiyat talablari doirasida atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan ishlab chiqarishni tashkil etish va amalga oshirish barobarida, aynan hozirgi avlodlarning hayotiy ehtiyojlarini to'laqonli ta'minlashga yo'naltirilgan va eng muhimi, kelgusi avlodlarning ham hayotiga bo'lgan munosib huquqlarini e'tiborga olib, ularning tinch-farovon hayot kechirishlariga mutlaqo ziyonsiz yashash tarzi tushuniladi.

Garchi barqaror rivojlanish mazmun-mohiyatan keng qamrovli dunyoqarash bo'lsa-da, aslida ekologik rivojlanish tushunchasiga juda ham yaqindir. Chunki insoniyat va tabiat o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlar noo'rin shakllansa, tabiiyki, ekologik beqarorlik paydo bo'ladi. Bu esa, o'z navbatida, har qanday davlatda barqaror bo'lmagan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga olib keladi.

Bugungi informatsion jamiyatda insoniyatning jiddiy muammolarini hal etish va barqaror rivojlanishni ta'minlash maqsadida dunyo hamjamiyatining yangicha dunyoqarashga yoki g'oyalar tizimiga, bir so'z bilan aytganda, yangicha konsepsiyaga o'tishi zaruriyat o'laroq talab etilmoqda. Shu o'rinda dunyo hamjamiyatining yangi barqaror rivojlanish konsepsiyasi birinchi marotaba 1987-yil BMTning Butunjahon atrof-muhit va rivojlanish bo'yicha Komissiyasi tomonidan ishlab chiqilganligi hamda iqtisodiy taraqqiyotga erishishni ta'minlashning yagona yo'li sifatida uning atrof-

muhit bilan bog'liq holda amalga oshirilishi zaruriyati belgilab olinganligi ahamiyatlidir.

Shunga ko'ra, har qanday ishlab chiqarish sayyoramizda yuzaga kelgan tahlikali ekologik muammolarni kishilik jamiyatining barcha jihatlarini bilan kompleks hal etishning yangi istiqbolli yo'llarini yaratishni taqozo etmoqda. Soddaroq aytganda, muhandislik amaliyotida barqaror rivojlanishning zamonaviy konsepsiyasi atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona, samarali foydalanishni ijtimoiy-iqtisodiy muammolar bilan yaxlit holda hal etish dolzarbligini namoyon qilmoqda. Buning zamirida nafaqat mahalliy yoki mintaqaviy, balki global miqyosda hal etilishi shart bo'lgan milliy muammolar va ularning yechimlari yotadi.

1970-yillardan boshlab iqtisodiy amaliyotimizda yuzaga kelgan ekologik muammolar yaqqol namoyon bo'la boshladi. Qazilma energiyadan foydalanish natijasida iqlimning jadal o'zgarishi stratosferadagi ozon qatlami-ning yemirilishi, azot oksidi va mayda changlarning transport bilan bog'liq emissiyasi kabi bu jarayonlarning bir qismi, xolos.

Inson faoliyatining atrof-muhitga ta'siri juda katta. Nobel mukofoti laureati Pol Krutzen inson faoliyatining izlari hozirda jiddiy global miqyosga yetib, hatto geologik ta'sirlarga ham taalluqli ekanligini aniq ko'rsatish uchun "Antropotsen" atamasini kiritgan [1]. Antropotsen muhandislik ta'limining yangi usullarini talab qiladi, ular muhandislik o'quv dasturlariga kiritilgan [2].

Barqaror rivojlanish bo'yicha xalqaro munozaralarda ta'limning global ekologik muammolar va u bilan bog'liq ijtimoiy keskin-

liklarni hal etishdagi o'rni muntazam ta'kidlab kelinmoqda. 2002-yilgi Yoxannesburg deklaratsiyasi ta'limning barqaror rivojlanishning muhim tarkibiy qismi sifatidagi rolini xalqaro e'tirof etishni rasmiylashtirdi va keyinchalik YUNESKO barqaror rivojlanish maqsadida ta'lim global o'n yilligini (2004–2014) boshladi; 2011-yilda YUNESKOning muhandislik tashabbusi butun dunyo bo'ylab muhandislik ta'limini modernizatsiya qilish va uni barqarorlikka yo'naltirish uchun tashkil etilgan [3, 4].

Aslida texnikaviy va kasbiy-texnikaviy ta'limda yaxlit to'rtlik — "Bilim-ko'nikma-malaka-kompetensiya" birligini shaxs faoliyatiga moslab, oddiydan murakkablikka, xususiylikdan umumiylikka yo'ngalangan holda, dinamik tarzda uning bilimini takomillashtirish, amaliy ko'nikma-malakalari va kompetentlik alomatlarini tizimli shakllantirish zarur. Zero, shaxsiy sifatlarni bosqichma-bosqich rivojlantirib, o'zlashtirilishi natijasida inson barkamollikka erisha boradi.

Muhandislar barqaror rivojlanishga erishishlari uchun, birinchidan, amaldagi davlat ta'lim standartlari va tarmoq ta'lim standartlari talablariga mos ta'lim-tarbiya olishlari, ikkinchidan, ular taklif etgan texnik yechimlar atrof-muhitga zarar keltirmagani holda, ijtimoiy rivojlanishga ijobiy va munosib hissa qo'shishlari shart. Shunga ko'ra, muhandislik tadqiqotlari endilikda faqat intizomga oid bilimlarni yaratish va texnik ko'nikmalarni uzatish uchun emas, balki transformatsion bilimlarni — barqaror rivojlanish nuqtayi nazaridan dunyoni ijobiy tomonga o'zgartirish qobiliyatini uzatishga xizmat qilishlari zarur. Barqaror rivojlanish maqsadlari bo'yicha ta'limida transformatsiyaning roli alohida ahamiyat kasb etadi [5].

Har jabhada barqaror rivojlanish konsepsiyasi insoniyat kelajagi uchun g'oyat muhim poydevordir, uning iqtisodiy-ekologik asosi, bu — "yashil" iqtisodiyotni shakllantirish va bosqichma-bosqich rivojlantirishdan iboratdir.

Yashil iqtisodiyot tushunchasi XX asr oxirida paydo bo'lib, ayni shu kunlarda bu boradagi faoliyat mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy hayotida yetakchi o'rin egallagan muhandislik amaliyotida, eng avvalo, atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish zarurligini ta'minlashga yo'naltirilgan. Qolaversa, har qanday holatda ham faqat iqtisodiy o'sishgagina emas, balki barqaror rivojlanishga e'tibor qaratadigan tendensiya yagona yo'l va real harakatlar majmuasi hisoblanib, iqtisodiyotni modernizatsiya qilishni talab etadi. Bundan tashqari, "Yashil" iqtisodiy faoliyat negizida, birinchidan, tabiiy resurslardan oqilona, samarali foydalanish hamda tabiiy kapitalni saqlash va boyitish, ikkinchidan, atrof-muhit ifloslanishiga yo'l qo'ymaslik, kam uglerod chiqaruvchi amaliyotga o'tish, sanoat chiqindilarini qayta ishlash barobarida, yangi mahsulotlar olish, ekologik toza va organik oziq-ovqatlar iste'molda bo'lishini ta'minlash, avtomobillarni elektrlashtirish, uchinchidan esa energiya

samaradorligini ta'minlash, qayta tiklanuvchan energiya manbalarini iste'molga kiritish, ishlab chiqarish, muhandislik va ijtimoiy infratuzilmaning ko'p energiya talab qiladigan moslama, uskuna va qurilmalarini modernizatsiyalash, innovatsion texnika-texnologiyalarni amaliyotga joriy etish singari o'ta dolzarb muammolarni maqsadli, kompleks hal etish yotadi.

Jahon amaliyotida bo'lgani singari, yurtimizni barqaror rivojlantirish, iqtisodiy hamda ekologik tizimlarning o'zaro samarali uyg'unligini ta'minlash, shuningdek, sanoat ishlab chiqarishini modernizatsiyalash, soddaroq aytganda, barqaror rivojlanish maqsadidagi barcha real harakatlar majmuasi bilan bog'liq muammolar va ularning yechimlari bu boradagi ta'lim-tarbiya jarayonlari va ta'lim transformatsiyasi yagonaligini ta'minlash dolzarbligini taqozo etadi.

Darhaqiqat, ta'lim sohasidagi tadqiqotlar bu boradagi transformatsiyaning ahami-

yatli jihatlarini tan oldi. Bu ta'lim amaliyotlari qanchalik dolzarb va muvaffaqiyatli bo'lishi mumkinligini o'rganish, shu bilan birga, qayta tasavvur qilish imkoniyatini beradi. Biroq oliy ta'lim muassasalari va barqaror rivojlanish ta'limlarida transformatsiya hamda bu boradagi innovatsion-integratsion yondashuvlar qanchalik muhim bo'lmasin, hozircha bu borada yetarli darajada tadqiqotlar olib borilmagan. Ushbu tadqiqotga bo'lgan ehtiyojdan kelib chiqqan holda, dastlab Braziliya, Serbiya, Latviya, Janubiy Afrika, Ispaniya va Buyuk Britaniya singari xorijiy davlatlarning oliy ta'lim muassasalarida sifatli amaliy tadqiqotlar to'plami tahliliy o'rganildi. Shu asosda mazkur maqolaning asosiy maqsadi sifatida barqaror rivojlanishni ta'minlash maqsadida ta'limdagi keng qamrovli islohotlar jarayonida qay yo'sinda professor-o'qituvchilarning majburiyatlarini yanada oshirish, shunga mos talabalarning faolligini ham kuchaytirish barobarida raqobatga qodir, kompetentli kadrlar bo'lib yetishishlarini ta'minlashga yo'naltirilgan strategik harakatlar belgilandi [6, 7].

Natijalar barqaror rivojlanish uchun ta'lim konsepsiyasi oliy ta'lim muassasalarida transformatsiya konsepsiyasiga yetarli darajada integratsiya qilinmaganligini ko'rsatdi. Shuningdek, pedagog-olimlar va soha mutaxassisleri hamkorligida barqaror rivojlanuvchan muhandislik faoliyatini to'laqonli qamrab oladigan hamda bevosita ta'lim mazmuni va sifat-samaradorligini ta'minlay oladigan fanlarni zamon talablariga mos qayta ishlab chiqishlari, o'quv dastur (sillabus)larni, yangi avlod o'quv adabiyotlarini yaratishlari hamda

barqarorlikka oid ko'p madaniyatli qarashlarni ham mavzu, ham ta'lim tadqiqoti sohasi sifatida xolisona, adolatli va malakali baholash va nazorat qilish mexanizmini ishlab chiqishlari, muntazam ravishda natijalarni tanqidiy-tahliliy muhokama qilishlari maqsadga muvofiqligi qat'iy belgilandi. Bundan tashqari, akademik xodimlarning o'z qadriyatlari haqida fikr yuritishlari barqaror kelajak agenti sifatida talabalarning transformatsion salohiyatini rivojlantirish uchun juda muhim ekanligi aniqlandi. Oliy ta'lim muassasalari o'zlarini ijtimoiy adolat va atrof-muhitni boshqarish modellari sifatida o'zgartirishlari hamda barqarorlik ta'limini rivojlantirishlari kerak.

Toshkent kimyo-texnologiya institutining "Muhandislik va mexanika asoslari" kafedrasida yangi konsepsiya ishlab chiqilib, unga ko'ra, 2024/2025 o'quv yilidan "Barqaror rivojlanuvchan muhandislik" bakalavriat o'quv dasturi (sillabus)ni yaratish va ta'lim amaliyotiga joriy etish jarayoni yo'lga qo'yildi. Mazkur faoliyat asosiy elektrotexnika va mashinasozlik tarkibini barqarorlik hamda barqaror rivojlanishning asosiy mavzulari bilan birlashtiradi. Qayta tiklanadigan energiya, energiya tejaydigan turarjoy binolari va "aqlli tarmoqlar" kabi mavzular bo'yicha muayyan texnik muammolarni hal qilishning amaliy ko'nikmalari shakllantirildi. Barqaror energiyani saqlash va hayot aylanishini baholash, texnologiyaning atrof-muhit, iqtisodiyot va jamiyatga ta'siri hamda pirovardida ta'limiy manfaatlari mos, bir-birini to'ldiruvchi fanlararo ta'limiy yondashuvlar shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari — panel muhokamalari va rolli o'yinlar orqali

o'rganilishi ko'zda tutilgan. 2025/2026 o'quv yilining kuzgi semestrda dastur boshlanishi bilan 60 nafar birinchi kurs talabasi o'qishni boshlashi ko'zda tutilmoqda. Keyingi ikki qish mavsumining har birida dasturga 65 nafar yoshlarni qabul qilish rejalashtirilgan. Joriy qishki semestrda institutda tahsil olayotgan to'rtta guruh talabalari birinchi bitiruvchilar sifatida 2028-yilning yozgi semestrda diplom olishlari kutilmoqda.

Barqaror rivojlanuvchan muhandislik darajasi kursi, shuningdek, hamkorlikdagi ta'lim dasturi sifatida akkreditatsiyadan o'tgan bo'lib, u mehnatga asoslangan ta'lim bilan birlashtirilgan. Bunda xotin-qizlarning ulushi an'anaviy muhandislik kurslariga qaraganda ancha yuqori ekanligi asoslandi. Ushbu yangi o'quv konsepsiyasi doirasida qabul kvotasi shunday belgilanganki, talabalar sanoat korxonalarida amaliyot o'tashlari shart bo'lgani holda, 2027/2028 bahorgi semestrda bakalavriat dasturi ilk bitiruvchilari oliy ta'lim muassasasini tamomlab, mustaqil hayotga yo'l oladilar.

Barqaror rivojlanuvchan muhandislik o'quv dasturi (sillabus)ni ishlab chiqishning strategik jarayoni quyidagicha: barqaror rivojlanish maqsadlari bo'yicha strategik kelishuvga asoslanib, tajriba rejali shakllantirildi. Birinchi navbatda, avvalgi Bluye modeli joriy etildi. "Moviy Track" va yangi professor-o'qituvchilarni jalb qilish, ikkita yirik tadqiqot instituti (TRES va Barqaror rivojlanuvchan muhandislik)da kurs mazmuni va tadqiqot mavzulari o'rtasidagi bakalavriat dasturining yuqori semestrda ta'lim uzviyligi hamda uz-

luksizligi talablariga mos bog'liqliklar ishlab chiqish yo'lga qo'yilmoqda.

Barqaror rivojlanuvchan muhandislik ta'limida transformatsiyaning o'rni g'oyat muhimdir. Bu borada aniq maqsad yo'lida ta'limni shaklan va mazmunan takomillashtirish, avvalo, professor-o'qituvchilar, olimlar va tegishli soha mutaxassislaridan katta mahorat va majburiyat talab etadi. Ularning sa'y-harakatlari, motivatsiyasi va innovatsion-integratsion g'oyalari tufayli mazmun va uslublardagi o'zgarishlar amalga oshishi, tabiiy.

O'quv dasturlari (sillabus)ni to'liq isloh qilish va barqaror rivojlanishga yo'naltirish amallari nisbatan cheklangan. Shuni ta'kidlash joizki, oliy ta'lim muassasalari ko'pincha barqaror rivojlanishni o'z faoliyatiga qo'shishni xohlaydigan olimlar uchun yetarli institutsional yordam va rag'batlarga ega emas. Ko'p harakatlar, birinchi navbatda, haddan tashqari xolis, fidoyi olimlar va soha mutaxassislari zimmasiga yuklatilishi mumkin. Bu shuni anglatadiki, barqarorlikka oid turli tushunchalar va shaxsiy yondashuvlar ushbu individual kurslarga, ko'pincha barqaror rivojlanish tamoyillariga to'liq mos kelmaydigan pedagogika bilan birlashtirilgan.

Biroq talqin qilish moslashuvchanligiga ochiqlik va amalda o'zgaruvchanlik barqaror rivojlanishni oliy ta'lim muassasasi kontekstida integratsiya qilish uchun muhim deb topildi. Bundan tashqari, ikkala strategiyaning kombinatsiyasi (butun o'quv dasturi va tanlangan ixtisoslashtirilgan kurslarni isloh qilish) oliy ta'lim muassasasi negizida barqaror rivojlanishni amalga oshirish foydaliligi asoslandi.

Barqaror rivojlanish bo'yicha dastlabki munozaralar yaxshi kelajak yaratish uchun iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik sohalar o'rtasidagi dinamik muvozanatga asoslangan tanqidiy-tahliliy fikrlashni qabul qilishga qaratilgan edi. Biroq so'nggi yillarda turli mualliflar barqaror rivojlanishning noan'anaviy jihatlarini nutq madaniyatiga kiritish zarurligini ta'kidladilar. Masalan, yangi muammolar va paradigmalarini an'anaviy muammolarga kiritish uchun barqarorlik chegaralarini belgilash ahamiyatlidir.

Maqolada avvalgi yondashuvlarda e'tibordan chetda qolgan yangi muammolar yechimi sifatida ko'zda tutilgan o'dob-axloq, estetika va madaniyat, shuningdek, o'zaro yordam, birdamlik va hamfirklik kabi nomoddiy qadriyatlarni o'z ichiga olganligi ta'kidlanmoqda.

Oliy ta'lim muassasasi professor-o'qituvchilarning shaxsiy qadriyatlari ta'lim-tarbiya jarayonlarida qo'llaniladigan mazmun, o'quv natijalari va pedagogik munosabatlarga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Qadriyatlar ta'lim oluvchilarning barqaror rivojlanish maqsadidagi sa'y-harakatlari zahirida ta'lim-tarbiya bo'yicha takliflarga qanday munosabatda bo'lishida, ularning tartib-intizomi qanday yuksalishiga, madaniy-estetik, siyosiy-institutsional va diniy-ma'naviy dunyoqarashlarini tavsiflovchi "o'lchov"lar ta'sirida muhim o'rin tutadi. Bundan oliy ta'lim tuzilmalarini barqarorlik yo'lida modernizatsiya qilish barobarida yangi istiqbolda fikrlaydigan, dadil, mustaqil qarorlar qabul qila oladigan yangi avlod mutaxassis-lari — yetuk malakali, kompetentli, raqobatbardosh muhandis kadrlar tayyorlash zarurati kelib chiqadi.

Ushbu yangi istiqbollar, xususan, oliy ta'limga oid kengroq jamoatchilik muhokamalari natijalariga tayanadi. Barqaror rivojlanish muammolari va ularni hal etishning dolzarbligi to'g'risida jamoatchilik xabardorligining ortib borishi barqaror rivojlanishni oliy ta'lim muassasasi o'quvdastur (sillabus)lariga integratsiya qilishdagi cheklangan yutuqlardan farq qiladi.

Ko'pgina oliy ta'lim muassasalarining barqaror rivojlanishni o'quv dasturiga integratsiya qilish harakatlariga qaramasdan, o'zgarishlar unchalik katta bo'lmagan va sekin sodir bo'lganligi tan olingan. Shu nuqtayi nazardan, barqarorlikka va o'qitish metodologiyasiga an'anaviy yondashuvlar "shubha" ostiga olinadi. Bundan tashqari, salohiyatni oshirish va imkoniyatlarni kengaytirish muhim ahamiyatga ega bo'lib, transformatsiyaga sheriklik yondashuvlarini qo'llab-quvvatlaydi, ta'lim beruvchilar resurslar cheklangan sayyoradan haddan tashqari foydalanish natijasida inson hayoti uchun jiddiy oqibatlar haqida ta'lim oluvchilarning fikrlash darajasini ijobiy tomonga yuksaltirish bo'yicha tashkiliy-ta'limiy jarayonlarni qayta ko'rib chiqishlari zarur.

Barqarorlikning ekologik (biofizik) o'lchovi an'anaviy ravishda barqaror rivojlanish o'quv dastur (sillabus)lari integratsiyasida yetarli darajada aks etgan. Ko'proq yaxlit yondashuvlar hozirgi tendensiyalarning barqaror emasligining asosiy sabablarini tushunishga qaratilgan madaniy yo'naltirilgan yondashuvlarning muhimligini ko'rsatmoqda. Shunga ko'ra, barqaror rivojlanish bilan bog'liq siyosiy va madaniy jihatlarini tahlil qilish Yer resurslaridan haddan tashqari foydalanish jarayonlarini

kengroq, yanada chuqurroq in'ikos ettirishni talab etmoqda.

Barqarorlik ayrim oliy ta'lim muassasalarida asosiy element ekanligi, masalan, hamkorlikdagi ko'plab sa'y-harakatlar o'quv adabiyotlari yaratilayotganidan, mavjud qiyinchilik va to'siqlarga qaramay taqdim etilayotgan tadqiqotlardan yaqqol ko'rinmoqda. Ammo amaliy tadqiqotlardan kelib chiqadigan xulosa shuki, barqaror rivojlanish maqsadidagi ta'lim konsepsiyasi hanuzgacha oliy ta'limni o'zgartirish va takomillashtirish konsepsiyasiga yetarli darajada integratsiyalanmagan. Turli institutsional to'siqlar va barqarorlik konsepsiyalarini har bir o'quv dasturi (sillabus) larni o'quv rejalariga integratsiya qilish uchun cheklangan imkoniyatlarni hisobga olgan holda aniqlandi. Hatto ba'zi professor-o'qituvchilar muammoning mohiyatini to'laqonli anglay

olmayapti, konservativ mentalitetga ega bo'lganlari esa mavhum yondashuv, mavjud to'siqlar oldida ularning "ojiz"liklari sezilmoqda. Shuningdek, ayrim oliy ta'lim muassasalarida barqaror rivojlanishga yo'naltirilgan faoliyatni qo'llab-quvvatlash uchun mablag' yetishmasligi, transformatsion dasturlarga jalb qilingan professor-o'qituvchilar uchun kam moliyaviy mukofot, tadqiqotga individual yondashuvlar, moslashuvchanlik va innovatsion-integratsion faoliyatga to'sqinlik qiluvchi byurokratik tizimlarning mavjudligi kabi holatlar hanuzgacha kuzatilmoqda.

Barqaror rivojlanish maqsadida shakllantirilgan fanlarning rivojlanishi (haqiqiy fanlararo fan) ko'proq konservativ olimlar nazarida barqarorlik ta'limining ishonchlilikini oshirishga yordam berishi va uning qabul qilinishini rag'batlantirishi mumkin. Barqa-

ror rivojlanish uchun ta'lim mazmuniga yangi ta'lim yondashuvlarini joriy etishni barqaror rivojlanish sohasida o'rganish va o'zlashtirishni qo'llab-quvvatlash vositasi sifatida ko'rish mumkin.

Barqaror rivojlanish ta'limining ilmiy faoliyatga qo'shilishi bu boradagi global muammolarni, xususan, haddan tashqari qashshoqlik, inson huquqlari, globallashtirish, tenglik muammolari, kasbiy etika va atrof-muhit muammolarini yaxshiroq tushunish orqali rag'batlantiriladi. Ushbu nazariyaga nisbatan amaliy yondashuvning afzalliklari shundaki, u ta'lim oluvchilarga real dunyo bilan aloqa o'rnatishga yordam beradi, o'zlikni global fuqarolik tarzida payqashga undaydi va pirovardida global ijtimoiy-iqtisodiy mas'uliyat hissini rivojlantirishga ko'maklashadi.

Ta'kidlash o'rinliki, hozircha barqaror rivojlanish ta'limi va uning transformatsiyasi bo'yicha yagona, universal model mavjud emasligi tufayli har bir oliy ta'lim muassasasi o'z kurslarining o'quv dastur (sillabus)larini o'zlari qayta belgilashlari va innovatsion-integrativ yondashuvlar doirasida o'zlariga mos modelni ishlab chiqishlari va amaliyotga joriy etishlari zarur.

Tadqiqotlar asosida:

ta'lim oluvchilarga global miqyosdagi barqaror rivojlanish muammolarining mazmun-mohiyatlarini tanqidiy-tahliliy tushunishlari, bu boradagi munosabatni o'zgartirish va takomillashtirishlari uchun amaliy yordam berish dolzarbligi;

iqtisodiyot yuksalishining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida innovatsiya va integratsiyaga tayangan barqaror rivojlanishning muhan-

dislik amaliyotiga izchil joriy etilishi barobarida ta'lim oluvchilar va ta'lim beruvchilar bilan fuqarolik jamiyati tashkilotlari o'rtasida maqsadli va samarali hamkorlik shakllana borishi;

nodavlat notijorat tashkilotlari tomonidan amalga oshirilayotgan real loyihalar asosida talabalar tomonidan barqaror rivojlanishning amaliy tadqiqotlarini mustaqil va tanqidiy-tahliliy o'zlashtirish ularga real dunyo bilan aloqa o'rnatish va nazariyani kontekstlashtirishga ko'maklashish imkoniyatlari yaratilishi;

barqaror rivojlanuvchan muhandislik ta'limining rasmiy o'quv faoliyatiga akademik bo'lmagan ekspertlar (masalan, nodavlat-notijorat tashkilotlarning malakali, kompetentli mutaxassislar)ni jalb etish ta'lim oluvchilarning "bilim-ko'nikma-malaka-kompetensiya"larni egallashlari bo'yicha mahorat va tajribalar ortishi;

professor-o'qituvchilar va psixolog xodimlarning barqaror rivojlanuvchan muhandislik ta'limini o'zgartirish va takomillashtirish jarayonlarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan qobiliyat va malakalari bo'yicha tizimli monitoring va nazorat mexanizmini joriy etish muhimligi;

barqaror rivojlanuvchan muhandislik ta'limida innovatsion tarzdagi transformatsion yetakchilikni muntazam qo'llab-quvvatlash mexanizmini yaratish dolzarbligi kabilar asosiy saboq va mezon sifatida asoslandi.

Xulosa qilib aytsak, ushbu tadqiqot natijalariga ko'ra, barqaror rivojlanish ta'limining ta'lim-tarbiya jarayonlari bo'yicha zamonaviy "bilim-ko'nikma-malaka-kompetensiya" shakllanishi va takomillashuviga qo'shgan nazariy-amaliy uyg'unlikdagi hissasi — faoliyat natijasini ikki jabhada baholash asoslandi.

Birinchidan, mazkur faoliyat o'zgaruvchan va rivojlanuvchan tashabbuslarning aniq yo'nalarini taqdim etadi, shuningdek, barqarorlikni turli kontekstlarda qay mazmunda amalga oshirish mexanizmini ko'rsatadi. Ikkinchidan, o'quv dastur (sillabus)larda barqaror rivojlantirishga qaratilgan transformativ yondashuvlar mumkin va maqsadga muvofiq bo'lsa-da, ular olimlar va kompetentli soha mutaxassislari-dan, xususan, ishchi guruhlari va pedagoglar hamkorligi orqali kurslar kesimida me'yoriy-huquqiy hujjatlarni takomillashgan variantlarda qayta ishlab chiqish va muhandislik amaliyotiga joriy etish bo'yicha ochiq munozarali hamkorlik yondashuvlarni talab qiladi.

Mazkur faoliyat barqaror rivojlanish ta'li-

mini anglash va o'zlashtirishda ko'p madaniyatli istiqbolning gnoseologik tavsifi bo'lib, muntazam tadqiqot, jamoatchilik ishtiroki va umumiy kampus operatsiyalaridan foydalanishga tayanuvchi, insoniy qadriyatlar, fanlararo hamkorlikni qo'llab-quvvatlovchi, eng muhimi, ta'lim oluvchilarning transformatsion salohiyatini rivojlantiruvchi murakkab va keng qamrovli ishlar ko'lamidir. Zero, oliy ta'lim muassasalarida amaliyot va nazariyani integratsiyalash, ta'lim beruvchilar tarkibini rag'batlantirish, ayniqsa, sinergik faoliyat va axloqiy muhokamalar orqali ta'lim oluvchilarni jalb qilish maqsadida bevosita dual — ikki yoqlama ta'lim-tarbiyaga urg'u berishda bosh omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Crutzen PJ (2002) Geology of mankind. *Nature* 415, 23 (6867) de HaanG (2006) TheBLK'21'programmein Germany: A'Gestaltungskompetenz'-based model for education for sustainable development. *Environ Educ Res* 12(1):19–32. <https://doi.org/10.1080/13504620500526362>
2. Allenby B, Folsom Murphy C, Allen D, Davidson C (2009) Sustainable engineering education in the United States. *Sustain Sci* 4:7–15. <https://doi.org/10.1007/s11625-009-0065-5>
3. UNESCO (2005) United nations decade of education for sustainable development (2005–2014). In: International implementation scheme, ED/DESD/2005/PI/01
4. UNESCO (2010) Engineering: issues, challenges and opportunities for development, Report United Nations (2015) Transforming our world: The 2030 Agenda for sustainable development. General Assembly Resolution A/RES/70/1
5. Leal Filho W, Raath S, Lazzarini B, Vargas VR, de Souza L, Anholon R, Quelhas OLG, Haddad R, Klavins M, Orlovic VL (2018) The role of transformation in learning and education for sustainability. *J Clean Prod* 199:286–295. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.07.017>
6. Usmonov B.Sh. Oliy ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasini klasterli yondashuvlar asosida innovatsion rivojlantirish // Monografiya, ISBN 978-9943-24-381-1, -T.: "Tafakkur" nashriyoti, 2020. -208 bet.
7. Nabiev A.N. and others The Role of a New Generation of Textbooks in the Introduction of Competence Approach to the Education System (On the example of disciplines "Strength of materials" and "Technical Mechanics") // International Journal of Social Science Research and Review. <http://ijssrr.com> editor@ijssrr.com. Volume 5, No 4, Apr. 2022. Pages: 46-55.

Qodir JO'RAYEV,

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi
Davlat boshqaruvining siyosiy asoslari
kafedrası professori, siyosiy fanlar doktori

O'ZBEKISTON VA YUNESKO: O'ZARO HAMKORLIKNING USTUVOR YO'NALISHLARI

So'nggi yillarda O'zbekistonning mintaqaviy va xalqaro jarayonlardagi ishtiroki sezilarli darajada faollashdi va uning xalqaro imiji yuqori darajada yuksaldi. Mamlakatimiz ancha faol va pragmatik tashqi siyosat yuritmoqda. Ushbu siyosat o'zining progressiv xarakteri va tinchlikparvarligi bilan xalqaro hamjamiyat e'tirofiga sazovor bo'lmoqda. Bugungi kunda yurtimiz dunyoga keng ochilib, jahondagi barcha tinchliksevar davlatlar va xalqaro tashkilotlar bilan teng huquqlilik hamda o'zaro manfaat asosida hamkorlik aloqalariga ega.

O'zbekistonning hozirgi tinchlikparvar, progressiv tashqi siyosati haqida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev quyidagilarni ta'kidlaydi: "Biz qator xalqaro tashkilotlar va davlatlar rahbarlari bilan muloqotlarda bugungi kunda global miqyosda o'zaro ishonch, adolat va hamjihatlikka ehtiyoj kuchayib borayotganiga urg'u berib, xalqaro munosabatlarda ularga ustuvor ahamiyat qaratish zarurligini ta'kidlab kelmoqdamiz. Negaki, aynan mana shunday ochiq va samimiy muloqotlar, tomonlarning manfaat va huquqlarini hurmat qilishga asoslangan yondashuvlar orqali umumiy maqsadlarga erishish mumkin".

Darhaqiqat, so'nggi yillarda mamlakatimizning xalqaro aloqalari jug'rofiyasi, nufuzli xalqaro va mintaqaviy tashkilotlar, global moliya institutlari bilan hamkorligi sezilarli darajada kengayib, sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarildi. Bir so'z bilan aytganda, O'zbekiston bugungi kunda 155 mamlakat bilan diplomatik aloqalar o'rnatgan bo'lsa, yana 100 dan ortiq xalqaro tashkilotlarning to'laqonli a'zosi hisoblanadi.

Mamlakatimiz samarali hamkorlik aloqalari o'rnatgan ushbu xalqaro tashkilotlar ichida YUNESKO alohida o'ringa egadir. Ushbu nufuzli tashkilot, uning dunyoda tutgan o'rni va faoliyati haqida to'xtalib, shuni ta'kidlash lozimki, u BMTning ixtisoslashgan muassasalaridan biri bo'lib, Ikkinchi jahon urushidan so'ng, 1946-yilda tashkil etilgan. Tashkilotning Nizomida uning asl maqsadi "xalqlar o'rtasida ta'lim, fan va madaniyat sohasidagi hamkorlikni kengaytirish orqali

tinchlik va xavfsizlikka ko'maklashishdan iborat" ekanligi alohida belgilab qo'yilgan. Bosh qarorgohi Parij shahrida joylashgan YUNESKO norasmiy ravishda "BMTning g'oyalar laboratoriyasi" deb ham ataladi. Ulug' hind mutafakkiri va davlat arbobi Javoharlal Neru o'z vaqtida YUNESKOni "insoniyatning vijdoni" deb ta'riflagan edi.

Hozirda YUNESKOga 194 mamlakat a'zo bo'lib, bundan tashqari, yana 12 ta mamlakat va hudud assotsiati a'zo maqomiga ega. Bugungi kunda 400 dan ortiq xalqaro nohukumat tashkilotlari va jamg'armalar, xalqaro va hududiy birlashmalar YUNESKO bilan hamkorlik qilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi YUNESKOga 1993-yil 26-oktyabrda a'zo bo'lib kirdi. 1996-yildan beri Toshkent shahrida YUNESKO vakolatxonasi faoliyat ko'rsatmoqda. YUNESKO Nizomida "tashkilotga a'zo davlatlar YUNESKO ishlari bo'yicha Milliy komissiya tuzib, shu komissiya orqali tashkilot bilan aloqalarini muvofiqlashtirib borishlari lozimligi" ko'rsatilgan. Shu nuqtayi nazardan 1994-yil 29-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tuzilmasida YUNESKO ishlari bo'yicha Milliy komissiya tashkil etildi.

O'tgan davr mobaynida O'zbekiston YUNESKO bilan turli yo'nalishlarda samarali hamkorlik qilib keldi. Bu borada, eng avvalo, YUNESKO tomonidan 1992–2001-yillar davomida nashr etilgan **"Markaziy Osiyo sivilizatsiyalari tarixi"** kitobini nashrga tayyorlashda o'nlab davlatlardan, shu jumladan, o'zbekistonlik tarixchi va arxeolog olimlar faol ishtirok etganini alohida ta'kidlash lozim.

Yana bir yo'nalish — **YUNESKOning yubiley sanalarini** nishonlash bo'yicha faoliyatidir. Ta'kidlash joizki, O'zbekistonning qadimiy tarixi bilan bog'liq sanalarni YUNESKO rahnamoligida keng nishonlash mamlakatimiz hali mustaqil bo'lishidan oldin boshlangan edi. Misol tariqasida YUNESKO doirasida nishonlangan Abu Rayhon Beruniy (1973-y.) va Abu Ali Ibn Sino (1980-y.) tavalludining 1000 yilligini keltirish mumkin. Mustaqillik yillarida esa bu an'ana yanada rivojlanib, 1994-yilda Mirzo Ulug'bekning 600 yilligi, 1996-yilda Amir Temurning 660 yillik yubileyi doirasida YUNESKOning Parijdagi bosh qarorgohida Amir Temur haftaligi, ilmiy anjuman va ko'rgazma tashkil etildi.

Umuman, 1994–2024-yillar mobaynida o'zbek xalqining shonli o'tmishi bilan bog'liq o'nlab yubiley sanalari YUNESKO rahnamoligida nishonlanganini alohida ta'kidlash zarur. Jumladan, 2023-yil sentyabrda YUNESKO Bosh qarorgohida qomusiy olim Abu Rayhon Beruniy tavalludining 1050-yilligi keng ni-

shonlandi. YUNESKO xalqaro yubileylarining keyingi ikki yillik (2024-2025-yillar) ro'yxatiga "Devon-u lug'otit turk" asarining 950 yilligi, Ali Qushchi xotirasining 550 yilligi hamda qoraqalpoq shoiri Ajiniyoz Qosiboy o'g'lining 200 yilligi kiritildi.

Bundan tashqari, YUNESKO bilan hamkorlikda "Sharq taronalari" xalqaro musiqa festivali, folklor, baxshichilik san'ati, hunarmandchilik, maqom san'ati festivallari o'tkazib kelinmoqda.

YUNESKO bilan hamkorlikning keyingi yo'nalishi bu kadrlar tayyorlash salohiyatini oshirishga bevosita yordam ko'rsatish maqsadida mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalarida tashkil etilgan **YUNESKO kafedralaridir**. Yurtimizdagi yetakchi oliy ta'lim muassasalarida YUNESKOning "Dunyo dinlarini qiyosiy o'rganish", "Suv diplomatiyasi, suv resurslarini boshqarish va atrof-muhit muhofazasi", "Madaniyat turizmi" kabi 8 ta kafedrasini faoliyat olib bormoqda.

Mamlakatimizning YUNESKO bilan ikki

tomonlama munosabatlarida YUNESKOning xalqaro ro'yxatlari alohida o'rin tutadi. Bu borada quyidagi bir qator ro'yxat va registrlarni alohida sanab o'tish mumkin.

1. **YUNESKOning Butunjahon merosi** ro'yxatiga shu paytga qadar O'zbekistondagi 7 ta obyekt kiritilgan bo'lib, bular — “Xivada-gi lchan qal'a majmuasi”, “Buxoro shahrining tarixiy markazi”, “Shahrisabz shahrining tarixiy markazi”, “Samarqand — madaniyatlar chorrahasi”, “G'arbiy Tyan-Shan”, “Turon cho'llari” hamda “Ipak yo'li: Zarafshon-Qoraqum koridori”dir.

So'nggi yillarda O'zbekistondagi turli qadamjolar va osori atiqalarni YUNESKO ro'yxatlariga kiritish ishlari yanada kengaymoqda. Ta'kidlash joizki, “Ipak yo'li: Zarafshon-Qoraqum koridori” (Silk Roads: Zarafshan-Karakum Corridor) 2023-yilda ro'yxatga kiritilgan bo'lib, uning nomzodnomasi O'zbekiston, Turkmaniston va Tojikiston tomonidan hamkorlikda tayyorlanib, taqdim etilgan.

Mazkur nomzodnomaga kiritilgan jami 31 ta tarixiy obida turli davrlarda bunyod etilgan bo'lib, barchasi tarixiy Buyuk ipak yo'lida joylashgan. Markaziy Osiyo xalqlarining boy madaniy-tarixiy merosi durdonalari hisoblangan ushbu noyob obidalarning 15 tasi O'zbekiston, 9 tasi Tojikiston va 7 tasi Turkmaniston hududida joylashgan.

“Ipak yo'li: Zarafshon-Qoraqum koridori” nomzodnomasidagi O'zbekiston hududida joylashgan 15 obida quyidagilardan iborat: Jartepa otashparastlar ibodatxonasi, Sulaymontepa, Kofirqal'a qo'rg'oni, Dabussiya qo'rg'oni, Qosim Shayx me'moriy majmua-

si, Mirsaid Bahrom maqbarasi, Raboti Malik karvonsaroyi va Sardoba, Deggaron masjidi, Chashmai Ayyub maqbarasi, Vardonze qo'rg'oni, Vobkent minorasi, Bahouddin Naqshband me'moriy majmuasi, Chor Bakr nekropoli, Varaxsha qo'rg'oni hamda Poykent qo'rg'oni.

2. **YUNESKOning Insoniyatning nomoddiy madaniy merosi representativ ro'yxatiga** o'zbek xalqi nomoddiy madaniy merosining 15 ta elementi (shundan 11 tasi 2016-yildan keyin) kiritilgan. Bular — “Shoshmaqom” (Tojikiston bilan birgalikda), “Boysun madaniy an'analari”, “Katta ashula”, “Askiya — zukkolik san'ati”, “Palov bilan bog'liq madaniyat va an'alar”, “Navro'z bayramini nishonlash an'analari” (Afg'oniston, Ozarbayjon, Hindiston, Eron, Iroq, Qozog'iston, Qirg'iziston, Pokiston, Tojikiston, Turkmaniston va Turkiya bilan birgalikda), “Marg'ilon hunarmandchilikni rivojlantirish markazi: atlas va adras tayyorlashning an'anaviy texnologiyalarini saqlash”, “Lazgi”, “Miniatyura san'ati”, “Baxshichilik”, “Ipakchilik va an'anaviy ipak tayyorlash san'ati”, “Xo'ja Nasriddin haqidagi an'anaviy hikoyalar”, “O'zbekiston kulolchilik san'ati”, “Illyuminatsiya san'ati: naqqoshlik” (Ozarbayjon, Tojikiston, Turkiya va Eron bilan birgalikda), “Iftorlik va uning ijtimoiy-madaniy an'analari” (Ozarbayjon, Turkiya va Eron bilan birgalikda).

Ta'kidlash joizki, yaqinda Vatanimizning boy nomoddiy merosi bilan bog'liq yana bir nomzodnoma — “Rubob yasash va chalish san'ati” ham YUNESKOning Insoniyat nomoddiy madaniy merosi representativ ro'yxatiga

tiga (2024-yil dekabr) kiritildi.

Tegishli qaror YUNESKOning Nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish bo'yicha hukumatlararo qo'mitasining 19-sessiyasida ma'qullangan bo'lib, rubob yasash va chalish san'atini YUNESKO ro'yxatiga kiritish bo'yicha tashabbus O'zbekiston, Tojikiston, Afg'oniston va Eron tomonidan birgalikda ilgari surildi.

Qo'mita qarorida rubob Markaziy, Janubiy va Janubi-g'arbiy Osiyodagi eng qadimgi musiqa asboblardan biri ekanligi ta'kidlangan. Ushbu san'at madaniy va ijtimoiy bir-damlikni, madaniy almashinuv va hamjihatlikni rivojlantirishga, shuningdek, ta'lim, gender tenglik va barqaror taraqqiyotga hissa qo'shishi alohida qayd etilgan.

3. YUNESKO "Jahon xotirasi" reestri
1992-yilda tashkil etilgan bo'lib, uning asosiy maqsadi hujjatli meros — qog'oz, audiovizual, raqamli yoki boshqa har qanday formatdagi muhim va doimiy qiymatga ega bo'lgan hujjatlar yoki hujjatlar to'plamining qaytarib bo'lmaydigan yo'qotilishining oldini olish, avaylab-asrash va keng jamoatchilikka yetkazishdan iborat. 2023-yilga qadar YUNESKOning "Jahon xotirasi" reestriga O'zbekiston Respublikasidan Toshkent shahrida saqlanayotgan Muqaddas Usmon Qur'oni, Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutida saqlanayotgan qo'lyozmalar to'plami, Xiva xonligi devonxonasi hujjatlari kiritilgan edi. 2023-yilda esa O'zbekiston tarixiga oid yana 2 ta hujjatlar to'plami — Mavlono kulliyoti va Buxoro amirligining Qushbegi ma'muriyati arxivlari to'plami ushbu reestrda joy oldi.

4. YUNESKOning Butunjahon biosfera qo'riqxonalarini tarmog'i bo'lib, unga O'zbekistonning 2 ta obyekti — Chotqol davlat biosfera rezervati (1978) va Quyi Amudaryo davlat biosfera rezervati (2021) kiritilgan.

Ta'kidlash joizki, so'nggi yillarda O'zbekiston — YUNESKO aloqalarida yaqqol jonlanish va faollik sezilmoqda. O'zaro hamkorlik yangi bosqichga ko'tarildi. Ikki tomonlama va ko'p tomonlama formatda turli tadbirlar o'tkazilmoqda va hamkorlikdagi istiqbolli rejalar tuzilmoqda.

Mamlakatimizning obro'-e'tiborini yanada yuksaltirishda, uning jahon hamjamiyati bilan ikki va ko'p tomonlama hamkorligini yanada kengaytirishda YUNESKO muhim platforma vazifasini o'tab kelmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev YUNESKO Bosh direktori O.Azule bilan uch marta uchrashdi. Buning natijasida 2017–2024-yillarda **qator dastur va loyihalar** amalga oshirildi. Ular orasida, ayniqsa, quyidagilarni alohida ta'kidlab o'tish lozim:

- milliy madaniy merosimizning 17 ta noyob namunasi YUNESKOning yuqorida qayd etilgan ro'yxatlaridan joy olib, insoniyat merosi sifatida xalqaro miqyosda e'tirof etildi;

- Buxoro shahri Ijodkor shaharlar tarmog'iga kiritildi. Ta'kidlash joizki, YUNESKOning "Ijodiy shaharlar tarmog'i" dasturi 2004-yilda tashkil etilgan va har ikki yilda yangilanadi. U ijodkorlikni — barqaror shahar rivojlanishining dvigateli, ijtimoiy integratsiya va madaniyatning dunyoga ta'sirini kengaytirish uchun sarmoya kiritmoqchi bo'lgan shaharlar o'rtasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish uchun

mo'ljallangan bo'lib, dastur BMT tashabbuslarini, jumladan, 2030-yilgacha Barqaror rivojlanish maqsadlarini qo'llab-quvvatlaydi. Hozirda ushbu dasturga dunyoning 300 ga yaqin shaharlari kiritilgan. Dastur doirasida:

- 2025-yilda Buxoroda birinchi zamonaviy dizayn va hunarmandchilik biyennalesi o'tkazilishi rejalashtirilgan bo'lib, unda mahalliy hunarmandlar va rassomlar xorijlik hamkasblari bilan tajriba almashishlari mumkin bo'ladi;

- 2022-yilda O'zbekiston tarixida ilk bor 2022–2026-yillarga mo'ljallangan YUNESKONing Nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish bo'yicha hukumatlararo qo'mitasi a'zoliciga saylandi;

- 2022-yil 14-16-noyabr kunlari Toshkent shahrida YUNESKO Bosh direktori O.Azule hamda dunyoning 150 ga yaqin davlati vakillari va xalqaro tashkilotlar mutasaddilari ishtirokida YUNESKONing maktabgacha ta'lim va tarbiya masalalari bo'yicha ikkinchi Butunjahon konferensiyasi bo'lib o'tdi;

- 2023-yilda YUNESKO bilan hamkorlikda sun'iy intellekt sohasida odob-axloqni targ'ib etish orqali ilmiy muloqotni rag'batlantirish bo'yicha Abu Rayhon Beruniy nomidagi YUNESKO — O'zbekiston xalqaro mukofoti ta'sis etildi.

- YUNESKO Bosh konferensiyasining 42-sessiyasi yakunida (2023-yil noyabr) uning navbatdagi 43-sessiyasini 2025-yilda Samarqand shahrida o'tkazish bo'yicha tarixiy qaror qabul qilindi. Ushbu qarorni tashkilotga a'zo 194 davlatning barchasi qo'llab-quvvatladi. Bu, shubhasiz, so'nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tizimli islohotlarga berilgan yuksak bahodir.

Ta'kidlash joizki, Bosh konferensiya YUNESKONing oliy organi bo'lib, uning sessiyalari har ikki yilda bir marta bo'lib o'tadi. O'tgan 40 yildan ortiq vaqt davomida Bosh konferensiya sessiyalari faqat YUNESKONing bosh qarorgohi joylashgan Parij shahrida o'tkazib kelingan. Faqatgina bir marta, ya'ni 1985-yilda Bosh konferensiya Bolgariyaning

Sofiya shahrida bo‘lib o‘tgan.

Albatta, **YUNESKO Bosh konferensiyasi 43-sessiyasining** o‘tkazilish joyi sifatida Samarqand shahri tanlab olinishi bejiz emas. Bunda chuqur ramziy ma’no mujassam. Zero, ushbu ko‘hna va hamisha navqiron shahar azal-azaldan tarixiy uchrashuvlar, tamaddunlar muloqoti markazi bo‘lib kelgan. Bu yerda turli madaniyatlar o‘zaro uchrashib, bir-birini to‘ldirib, boyitib kelgani hech kimga sir emas. Bunga misol sifatida o‘rta asrlarda faoliyat ko‘rsatgan Buyuk ipak yo‘lini eslashning o‘zi kifoya.

Hozirgi kunda ham “Sharq gavhari” bo‘lmish Samarqand mamlakatimizning eng muhim xalqaro va diplomatik tashabbuslarini ilgari surish uchun o‘ziga xos platforma vazifasini o‘tamoqda. So‘nggi yillarda bu yerda xalqaro va mintaqaviy ahamiyatga molik qator tadbir va anjumanlar o‘tkazilganligi fikrimizning yorqin dalilidir. Masalan, “Markaziy Osiyo: yagona o‘tmish va umumiy kelajak,

barqaror rivojlanish va farovonlik yo‘lidagi hamkorlik” mavzusidagi xalqaro konferensiya (2017-yil), Inson huquqlari bo‘yicha Osiyo forumi (2018-yil), Inson huquqlari bo‘yicha Samarqand forumi (2020-yil), SHHT davlat rahbarlari sammiti (2022-yil), Butunjahon turizm tashkiloti (YUNVTO) Bosh assambleyasining 25-sessiyasi (2023-yil) kabi qator yirik forumlar aynan Samarqandda o‘tkazildi.

Ta’kidlash joizki, YUNESKOning Samarqandda o‘tkaziladigan oliy anjumaniga tayyorgarlik ishlari hozirdanoq boshlab yuborildi. 2024-yil 15-martda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2025-yilda YUNESKO Bosh konferensiyasi 43-sessiyasining Samarqand shahrida o‘tkazilishiga tayyorgarlik ko‘rish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori qabul qilindi. Mazkur hujjat nufuzli xalqaro anjumanni yuqori saviyada va tashkiliy jihatdan yuksak darajada o‘tkazish uchun puxta tayyorgarlik ko‘rishga qaratilgan qator vazifalarni belgilab bergani bilan ahamiyatlidir.

Qarorda tayyorgarlik bilan birga, hamkorlikni yanada rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlari ham belgilab berildi. Xususan, mamlakatimizning Madaniy yodgorliklarni saqlash va restavratsiya qilish bo'yicha xalqaro tadqiqot markaziga a'zo bo'lishi uchun rasmiy ariza topshiriladi. O'zbekistondagi shaharlar, noyob madaniy va tabiiy meros obyektlarini tegishli YUNESKOning Ijodkor shaharlar hamda Ta'limni targ'ib etuvchi shaharlar tarmoqlariga hamda boshqa xalqaro ro'yxatlarga kiritish choralari ko'riladi. Ushbu oliy anjuman haqiqatan ham olamshumul voqelik hisoblanadi. Zero, unda "insoniyatning vijdoni" bo'lmish YUNESKO tashkilotining yaqin va o'rta istiqbolga bag'ishlangan strategik maqsad va vazifalari qabul qilinadi.

Qolaversa, oliy anjuman ishida tashkilotga a'zo barcha davlatlarning nufuzli delegatsiyalari bilan birga YUNESKO rahbariyati ham to'liq tarkibda ishtirok etadi. Samarqandda bo'lib o'tadigan anjumaning yana bir tarixiy ahamiyati shundaki, u YUNESKO tashkil topganining 80 yillik yubileyi bilan hamohang tarzda o'tkaziladi. Shu asnoda tuzilmaning o'tgan davr mobaynidagi faoliyati sarhisob

qilinib, istiqboldagi faoliyatining asosiy yo'nalishlari belgilab olinadi.

43-sessiyada tashkilotning yana bir muhim qarori qabul qilinishi rejalashtirilgan bo'lib, bu YUNESKOning navbatdagi Bosh direktorini saylash masalasidir. YUNESKO yangi Bosh direktorining aynan Samarqand shahrida saylanishi ham bo'lajak anjumaning nufuzini yanada oshiradi.

Eng muhimi, oliy anjuman davomida O'zbekistonning madaniy-tarixiy, ilmiy-ma'rifiy, turistik salohiyati, uning jahon sivilizatsiyasiga qo'shgan beqiyos hissasi xalqaro hamjamiyatga yana bir bor namoyon etiladi.

Xulosa qilib aytganda, YUNESKO Bosh konferensiyasining 43-sessiyasiga mamlakatimiz mezbonlik qilishi, shubhasiz, O'zbekiston uchun katta ishonch va ayni paytda mas'uliyatdir. YUNESKOning ushbu qarori O'zbekistonning xalqaro nufuzi oshib, jahon hamjamiyatining o'z o'rnini va ovozigacha ega bo'lgan faol a'zosiga aylanib borayotganidan, tinchlik va barqaror taraqqiyot g'oyasidagi "Samarqand ovozi" tobora balandroq yangrayotganidan dalolat beradi.

Ilmiy faoliyat takomili uchun

Har qanday yangilikni joriy qilib, kutilgan natijani olish uchun o'rganish, izlanish va tadqiqot olib borish talab qilinadi. Ilm-fan bilan shug'ullanish orqali tizim takomillashadi, amaliyotga innovatsiyalar tatbiq etiladi. Oliy ta'lim muassasalari esa bu borada hamisha katta drayver vazifasini o'taydi. Bugun ayni yo'nalishda nimalar qilinyapti, qanday natijalarga erishildi, kelajakda kutilayotgan o'zgarishlar nimalardan iborat? Ilm-fan va innovatsion faoliyatni rivojlantirish boshqarmasi boshlig'i Otabek Bazarov bilan shular xususida fikrlashdik.

— O'zbekistonda ilmiy va innovatsion ishlarning ahamiyati haqidagi mulohazalaringizdan suhbatimizni boshlasak.

— O'zbekistonda ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish uchun qonunchilik va normativ-huquqiy baza to'liq shakllangan. Yangi qabul qilingan qonunlar va qarorlar orqali ilmiy tadqiqotlar olib borishni osonlashtirish va ularning natijalarini tijoratlashtirish uchun huquqiy mexanizmlar yaratildi.

Ma'lumki, har bir sohaning qonuniy jihatdan zaminini yaratish orqali huquqiy poydevori mustahkamlangani singari, O'zbekistonda ham ilm-fan va innovatsion faoliyat sohalarini rivojlantirishning huquqiy asosini belgilab beruvchi O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 29-oktyabrdagi "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida"gi O'RQ-576-son, 2020-yil 24-iyuldagi "Innovatsion faoliyat to'g'risida"gi O'RQ-630-son Qonunlari qabul qilinib, mazkur faoliyatlarning taraqqiy etishiga asos solindi.

Mazkur qonunlar asosida O'zbekiston

Respublikasi Prezidentining Farmon va qarorlari hamda hukumatning bir qator qarorlari bilan ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar belgilab berildi.

O'zbekistonda ilmiy va innovatsion ishlarning ahamiyati mamlakatning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivoji uchun katta rol o'ynamoqda. Zamonaviy jamiyatda ilmiy-texnologik taraqqiyotning ahamiyati har qanday mamlakatning barqaror rivojlanishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Ilmiy va innovatsion ishlarning ahamiyatini umumiy kontekstda bir necha asosiy yo'nalishlar bo'yicha olib qarash mumkin.

Masalan, iqtisodiy taraqqiyotning asosiy drayveri sifatida yangi ish o'rinlarini yaratish, qayta tiklanuvchi energiya manbalari va atrof-muhitni muhofaza qilish, ilm-fan va innovatsiyalar orqali ijtimoiy taraqqiyot rivojlantirish yo'nalishlari muhim ahamiyatga ega.

— So'nggi vaqtda O'zbekistonda olib borilgan muhim tadqiqotlar va innovatsion loyihalar haqida ma'lumot bersangiz.

— O'zbekistonda so'nggi yillarda bir qator muhim tadqiqotlar va innovatsion loyihalar amalga oshirilmoqda. Bu loyihalar davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan ilmiy tadqiqot va texnologik ishlanmalarga asoslangan, shuningdek, zamonaviy tendensiyalar va raqamli transformatsiyaga yo'naltirilgan. Jumladan, davlat ilmiy texnik dasturlari doirasida bajarilayotgan ilmiy loyihalari raqamli iqtisodi-

yot va sun'iy intellekt, qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar, muqobil energiya manbalari, tibbiyot va farmatsevtika kabi bir qancha yo'nalishlar doirasida bajarilmoqda.

O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyevning rahbarligida 2020-yilda "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi qabul qilingan bo'lib, u mamlaka-

katdagi raqamli infratuzilma va texnologiyalarining rivoji uchun asosiy yo'nalishlarni belgilagan. Bu strategiya doirasida sun'iy intellekt va ma'lumotlarning katta ko'lami bilan ishlashga qaratilgan bir qator innovatsion tadqiqotlar olib borilmoqda.

Masalan, Toshkentdagi yangi "Robo-Tech" markazi sun'iy intellekt va robototexnika sohasidagi ilmiy tadqiqotlar va amaliy loyihalarni ishlab chiqishga qaratilgan. Shuningdek, O'zbekistondagi ayrim oliygohlar (masalan, Toshkent davlat texnika universiteti) talabalarini va olimlari sun'iy intellekt, avtomatizatsiyani o'rganish va ma'lumotlarni tahlil qilish bo'yicha xalqaro tadqiqotlarda qatnashmoqda.

O'zbekistonning qishloq xo'jaligi sohasida innovatsiyalar amalga oshirilayotgan muhim loyihalardan biri — suvni tejash va agrotexnik jarayonlarni avtomatlashtirishga qaratilgan. Qishloq xo'jaligi uchun sun'iy intellekt va IT texnologiyalarini joriy qilish bo'yicha bir necha loyihalar tashkil etilgan. Masalan, yangi texnologiyalar orqali suvni avtomatik tarzda boshqarish va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishda innovatsion yechimlar ishlab chiqiladi.

Shuningdek, O'zbekistonda biotexnologiyalar va genetikaga asoslangan qishloq xo'jaligini rivojlantirish uchun amaliyotga qo'shilgan yangi tadqiqotlar faoliyat yuritmoqda. Olma, go'sht va sut mahsulotlarini yangi hosildorlik hamda sifatini oshirish maqsadida genetik tahlil va seleksiya ishlari olib borilmoqda.

O'zbekiston qayta tiklanuvchi energiya manbalariga, ayniqsa, quyosh va shamol energiyasini ishlatishga e'tiborni kuchaytir-

moqda. 2023-yilda O'zbekistonda quyosh energiyasini ishlatish uchun yangi investitsiya loyihalari amalga oshirilgan edi. Ayni vaqtda ushbu loyihalarda energiyani samarali ishlab chiqarish va uni tashish bo'yicha ilg'or texnologiyalar tatbiq qilinmoqda. Shuningdek, davlat yangi energiya manbalaridan foydalanishni kuchaytirish hamda karbon izi hisobini kamaytirish uchun xalqaro hamkorliklarni ham yo'lga qo'yimoqda.

Medsina sohasida innovatsion loyihalardan biri — genomika va personalizatsiyalangan tibbiyotga asoslangan tadqiqotlar. O'zbekistonda yangi genetik tadqiqotlar va tashxis texnologiyalarini joriy qilish hamda zamonaviy darmon vositalarini ishlab chiqish borasida keng tadqiqotlar olib borilmoqda.

O'zbekiston ilmiy tadqiqot sohasida xalqaro hamkorlikni mustahkamlashga alohida e'tibor qaratmoqda. Respublikadagi oliy ta'lim muassasalari va ilmiy markazlar xalqaro universitetlar hamda tadqiqot institutlari bilan hamkorlikda innovatsion loyihalarni amalga oshirmoqda. Jumladan, ilmiy faoliyatga oid dasturlar doirasida 161,5 mlrd. so'mlik 291 ta yangi loyihalar moliyalashtirildi. Ilmiy tadqiqot institutlarining moddiy-texnik bazasi tubdan yangilanib borish maqsadida 85 mlrd. so'mlik 44 ta ilmiy laboratoriya asbob-uskunalarini xarid qilib berildi.

Oliy ta'lim muassasalarining ilmiy salohiyati (ilmiy darajaga ega bo'lgan professor-o'qituvchilar ulushi) 45 foizga yetkazildi. "Scopus" va "Web of Science" bazalarida maqolalar soni 7 512 taga, "Xirsh" indeksi 5 va undan yuqori bo'lgan professor-o'qituvchilar soni 422 nafarga yetkazildi.

— Oliy ta'lim muassasalarida ilmiy tadqiqotlarni rag'batlantirish uchun qanday mexanizmlar mavjud?

— O'zbekistonda oliy ta'lim muassasalarida ilmiy tadqiqotlarni rag'batlantirish uchun bir qator mexanizmlar va chora-tadbirlar joriy qilingan. Bu mexanizmlar ilmiy ishlarni muvaffaqiyatli rivojlantirish, talabalar va professor-o'qituvchilarning ilmiy faoliyatini qo'llab-quvvatlash, shuningdek, mamlakatning ilmiy-ijodiy salohiyatini oshirishga qaratilgan.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Ilm-fan va ta'lim sohasidagi davlat tashkilotlarida ilmiy, ilmiy-pedagogik va mehnat faoliyati bilan shug'ullanuvchi ilmiy darajaga ega xodimlarga qo'shimcha haq to'lash tartibi to'g'risida" 2019-yil 24-dekabrda-

gi 1030-son qaroriga muvofiq, ilm-fan, ta'lim va tajriba-konstruktorlik sohasidagi davlat tashkilotlarida ilmiy, ilmiy-pedagogik va mehnat faoliyati bilan shug'ullanuvchi ilmiy darajaga ega xodimlarga, jumladan:

– fan nomzodi yoki falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasiga ega shaxslar uchun lavozim maoshining 30 foizigacha;

– fan doktori (Doctor of Science) ilmiy darajasiga ega shaxslar uchun lavozim maoshining 60 foizigacha qo'shimcha haq to'lash tizimi joriy etildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Iqtisodiyot tarmoqlari va sohalariga innovatsiyalarni joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2018-yil 7-maydagi PQ-3698-son qaroriga muvofiq, oliy ta'lim muassasalari tuzilmasida innovatsion jamg'armalar va ilmiy-innovatsion ishlanmalarni tijoratlash-tirish bo'yicha bo'linmalar tashkil etildi.

Oliy bilim dargohlari va ilmiy tashkilotga tadqiqotlar o'tkazish uchun mablag'lar ajratish mexanizmlari yo'lga qo'yildi. Shunga qo'shimcha, oliy ta'lim muassasalarida tadqiqotni rivojlantirishga qaratilgan davlat grantlari, milliy va xalqaro tadqiqot jamg'armalari tomonidan taqdim etiladigan grantlar ham mavjud.

Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar sohasida xalqaro hamkorlikni kuchaytirish maqsadida bir qator shartnomalar va hamkorlik

memorandumlari imzolandi. Masalan, oliy ta'lim muassasalari xalqaro universitetlar va tadqiqot markazlari bilan ilmiy tadqiqotlar olib borish uchun hamkorlik o'rnatildi. Bu, o'z navbatida, mahalliy tadqiqotlarning sifatini oshirishga hamda xalqaro tajribalardan foydalanishga yordam beradi.

Ilmiy ishlanmalarning natijalarini o'zaro almashish va amaliy qo'llash uchun tadbirlar olib borilmoqda. Hozirgi kunda oliy ta'lim muassasalarida texnologik transfer va 50 ta innovatsion biznes-inkubatorlar tashkil etildi. Bu inkubatorlar olimlarning ilmiy ishlanmalarini bo'lishish, ularni amaliyotda qo'llash va tijoratlash-tirishda yordam beradi. Masalan, Toshkentdagi bir qator oliy ta'lim muassasalarida tadqiqotchilarning innovatsion loyihalarini startaplarga aylantirish uchun maxsus laboratoriyalar va akseleratorlar ishlamoqda.

— Talabalarni tadqiqot faoliyatiga jalb qilish uchun qanday choralar ko'rilmoqda?

— O'zbekistonda oliy ta'lim muassasalarida talabalarni ilmiy tadqiqot faoliyatiga jalb qilish uchun bir qator chora-tadbirlar va mexanizmlar amalga oshirilmoqda. Bu choralar talabalarning ilmiy faoliyatiga qiziqishini oshirish, ularga yangi ilmiy tadqiqotlar hamda innovatsion loyihalarga oid ko'nikmalarni berish, kelajakdagi olimlar va tadqiqotchilarni tayyorlashga qaratilgan. Quyida talabalarni ilmiy tadqiqot faoliyatiga jalb qilish bo'yicha amalga oshirilayotgan asosiy choralarni qisqacha keltiramiz:

— ilmiy tadqiqotlar va innovatsiya loyihalarini ishlab chiqish uchun stipendiya va grantlar ajratilmoqda;

— talabalar uchun ilmiy seminar va konferensiyalar tashkil etilmoqda;

— ilmiy tadqiqotlar va amaliyotga yosh tadqiqotchilarni jalb qilish mexanizmlari yo'lga qo'yilmoqda;

— maxsus ilmiy tadqiqot laboratoriyalari va innovatorlar markazlariga jalb qilinmoqda;

— talabalarning ilmiy ishlanmalari tijoratlash-tirishga yo'naltirilmoqda;

— talabalar yoshlar uchun kibersport va raqamli texnologiyalar orqali ilmiy tadqiqotlar yo'lga qo'yildi.

Magistraturani bitirgan talabalarni oliy ta'limdan keyingi ta'lim institutlariga jalb qi-

lish maqsadida doktoranturaga qabul kvotalari soni 5 200 ga yetkazildi va natijada jami ilmiy izlanuvchilar soni 22 180 nafarni tashkil etdi hamda 3 954 nafar tadqiqotchilar ilmiy daraja oldi.

Yosh olimlarni qo'llab-quvvatlash maqsadida 277 nafar yosh olimlar va tadqiqotchilar xorijiy ilmiy tashkilotlarga ilmiy stajirovka-ga yuborildi va ushbu maqsad uchun jami 21 mlrd. so'm yo'naltirildi.

— Xalqaro ilmiy hamkorlik loyihalarida O'zbekistonning o'rnini qanday?

— O'zbekiston xalqaro ilmiy hamkorlik loyihalarida faol ishtirok etmoqda, bu esa mamlakatning ilm-fan va ta'lim sohasidagi salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'muriy islohotlar doirasida oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar sohasida davlat boshqaruvini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2023-yil 3-iyulda qabul qilingan qarorida fundamental tadqiqotlarni amalga oshirishda xorijiy oliy ta'lim va

ilmiy-tadqiqot tashkilotlarida faoliyat ko'rsatayotgan va loyiha mavzusi yo'nalishida muhim natijalarga erishgan, "Scopus" va "Web of Science" xalqaro ilmiy ma'lumotlar bazalarida "Xirsh" indeksi 5 va undan yuqori bo'lgan yetakchi olimlarni ham rahbar sifatida jalb qilish amaliyoti joriy qilingan. Bu, o'z navbatida, xalqaro ilmiy hamkorlikni rivojlantirish bilan birga, ilmiy tadqiqotlarning dunyo darajasida tan olinishiga xizmat ko'rsatadi.

O'zbekistonda ilmiy tadqiqot faoliyatini rivojlantirish uchun huquqiy baza yaratilgan bo'lib, xalqaro ilmiy tadqiqot loyihalari 2 yoki undan ortiq mamlakatlar tomonidan birgalikda amalga oshiriladigan loyihalar sifatida bel-

gilangan. Olimlarimiz Yevrosiyo tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi va Shanxay hamkorlik tashkiloti doirasida tashkil qilingan ko'p tomonlama ilmiy loyihalar tanlovida faol ishtirok etmoqda.

— Xalqaro ilmiy hamkorlik loyihalarida O'zbekistonning o'рни qanday?

— Xalqaro qo'shma ilmiy-texnik loyihalar ikki davlat vakolatli organlari tomonidan imzolangan kelishuv bitimlari asosida amalga oshirilib, unda hamkorlikda amalga oshirilishi rejalashtirilgan ilmiy-texnik loyihalar tanlovi bilan bog'liq barcha jarayonlar va muddatlar aks ettiriladi. Bunda e'lon va arizalar qabul qilish muddatlari, texnik ekspertiza muddatlari, o'zaro loyihalarni aniqlash muddatlari, ilmiy-texnik

ekspertiza muddatlari, ikki tomonlama ijobiy xulosaga ega loyihalarni aniqlash muddatlari, qo'shma komitetni o'tkazish va moliyalashtirishni boshlash muddatlari aniq ko'rsatiladi.

2018-yildan boshlab ilmiy sohada hamkorlikni kengaytirish va qo'shma tadqiqotlarni tashkil qilish bo'yicha bir qator ishlar olib borildi. Hozirda Xitoy, Germaniya, Hindiston, Turkiya, Belarus Respublikasi, Yaponiya kabi

10 dan ortiq mamlakatlar bilan doimiy tanlovlar tashkil qilib kelinmoqda.

Hamkorlikdagi ilmiy-texnik loyihalar tanlovi o'rtacha 3 oy muddat arizalar qabul qilish uchun ochiq deb belgilanadi. Tanlovga taqdim etilgan loyihalar ikki tomonlama ekanligi vakolatli organlar tomonidan o'rganilib ekspertizaga beriladi.

Ikki mamlakat ekspertlari tomonidan ijobiy xulosa berilgan loyihalar mamlakatlar o'rtasida fan va texnologiyalar sohasida qo'shma komitet yig'ilishida tasdiqlanadi va moliyalashtiriladi.

Bunda hamkor mamlakat vakolatli organlari taklif qilgan vazir o'rinbosari yoki

mas'ul boshqarma boshlig'i nomzodlardan iborat quyi komissiya tarkibi shakllantiriladi, ya'ni har bir hamkor mamlakat bilan alohida tarkib shakllantiriladi. Bu tarkib har ikki yilda yangilanib boriladi.

Xalqaro shartnomaga ko'ra, kamida ikki yilda bir marta mazkur quyi komissiya yig'ilishi o'tkaziladi. 2024-yil aprelda Xitoy bilan va sentyabrda Italiya bilan quyi komissiya yig'ilishlari o'tkazilib, hamkorlikning 9 ta ustuvor yo'nalishlari belgilandi. Hozirda Belarus Respublikasi va Hindiston bilan 2025-yilning birinchi yarmida quyi komissiya yig'ilishi o'tkazilishi belgilangan.

— Oliy ta'limda ilmiy va innovatsion ishlar bilan bog'liq qanday asosiy muammolar mavjud?

— O'zbekistonda oliy ta'lim muassasalarida ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, ushbu sohada qator muammolar ham mavjud:

1. Ilmiy tadqiqot infratuzilmasining zaifligi. Oliy ta'lim muassasalarida zamonaviy laboratoriyalar, texnologiyalar va asbob-uskunalarining yetishmasligi ilmiy faoliyatning sifatini pasaytiradi.

2. Ta'lim, fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi hamkorlikning sustligi. Ishlab chiqarish korxonalari va ilmiy-tadqiqot institutlari bilan hamkorlikning yetarli darajada emasligi innovatsion g'oyalarning amaliy joriy etilishiga to'sqinlik qiladi.

3. Ilmiy natijalarni tijoratlashtirishda qiyinchiliklar. Ilmiy tadqiqotlar natijalarini bozorga chiqarish va amaliyotga joriy etish mexanizmlarining rivojlanmaganligi innovatsion faoliyatning samaradorligini pasaytiradi.

4. Xalqaro hamkorlikning yetarli darajada emasligi. Xorijiy ilmiy markazlar va universitetlar bilan hamkorlik aloqalarining cheklanganligi ilmiy faoliyatning global miqyosda rivojlanishiga to'sqinlik qiladi.

Ushbu muammolarni hal etish maqsadida davlat tomonidan qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish bo'yicha davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirishga qaratilgan farmonlar qabul qilingan.

— Ushbu muammolar yechimi borasida qanday o'zgarishlar qilinishi rejalashtirilmoqda?

— O'zbekistonda oliy ta'lim muassasalarida ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish maqsadida quyidagi chora-tadbirlar rejalashtirilgan:

Moliyalashtirishni oshirish. Ilmiy tadqiqot va innovatsion loyihalarni amalga oshirish uchun investitsiyalar va grantlarni jalb etish, moliyalashtirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish nazarda tutilgan.

Infratuzilmani yaxshilash. Oliy ta'lim muassasalarida zamonaviy laboratoriyalar, texnologiyalar va asbob-uskunalar bilan ta'minlash orqali ilmiy tadqiqot infratuzilmasini mustahkamlash rejalashtirilgan.

Ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish. Iqtisodiyotning real sektori va ishlab chiqarish tarmoqlarining ilmiy ishlanma va innovatsiyalarga bo'lgan ehtiyojlarini aniqlashda ishtirok etish hamda tarmoq bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish asosida ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini mustahkamlash maqsadida davlat

boshqaruvi organlari va xo'jalik birlashmalari rahbar o'rinbosarlariga qo'shimcha vazifalar yuklatilgan.

Ilmiy kadrlar tayyorlashni takomillashtirish. Oliy ta'limdan keyingi ta'limga qabul jarayonlarining yangi tartibini joriy etish orqali ilmiy kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish rejalashtirilgan.

Ilmiy natijalarni tijoratlashtirishni rag'batlantirish. Ilmiy-tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish va ishlab chiqarishga joriy etish, startap loyihalarni amalga oshirishni muvofiqlashtirish bo'yicha chora-tadbirlar ko'zda tutilgan.

Xalqaro hamkorlikni kengaytirish. Oliy va kasbiy ta'lim, ilm-fan va innovatsiyalar sohasida xalqaro aloqalarni kengaytirish hamda mustahkamlash bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshiriladi.

Ushbu chora-tadbirlar oliy ta'limda ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan islohotlarning bir qismidir.

— Yangi texnologiyalar, ayniqsa, raqamlashtirish, ilmiy tadqiqotlar va ta’limda qanday rol o’ynamoqda?

— Yangi texnologiyalar, ayniqsa, raqamlashtirish, ilmiy tadqiqotlar va ta’lim sohalarida muhim rol o’ynamoqda. O’zbekistonda raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. 2021-yilda Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektni rivojlantirish ilmiy-tadqiqot instituti tashkil etildi. Uning vazifalariga raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt sohasida fundamental va amaliy tadqiqotlar olib borish, shuningdek, dasturiy mahsulotlar ishlab chiqish kiradi.

Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini takomillashtirishda ham muhim ahamiyatga ega. Masofaviy ta’lim platformalari, elektron darsliklar va onlayn kurslar ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Bu esa ta’lim sifatini oshirishga xizmat qil-

moqda. Shuningdek, raqamli texnologiyalar iqtisodiyotning turli sohalarida ham qo’llanilmoqda. Masalan, sun’iy intellekt texnologiyalari biznes jarayonlarini avtomatlashtirish, tibbiyotda diagnostika jarayonlarini yaxshilash va transport sohasida xavfsizlikni oshirishda foydalanilmoqda.

Vazirlik tomonidan ilmiy tadqiqot faoliyatini to’liq raqamlashtirish, ilmiy anjumanlarni o’tkazish, shuningdek, ilmiy faoliyatga oid davlat buyurtmasini shakllantirish va bajarish bo’yicha platformalar tashkil qilingan. Umuman olganda, raqamli texnologiyalar va raqamlashtirish ilmiy tadqiqotlar va ta’limda samaradorlikni oshirish, yangi imkoniyatlar yaratish va innovatsion rivojlanishni ta’minlashda muhim rol o’ynamoqda.

— Savollarimizga bergan javoblaringiz uchun rahmat!

**“O’zbekistonda oliy ta’lim” jurnali
ijodiy muharriri Sadoqat Maxsumova suhbatlashdi.**

Uralboy AVAZOV,
Mustaqil izlanuvchi

OLIJ TA'LIMDA JAMOATCHILIK KENGASHLARI: XORIJ TAJRIBASI

Oliy ta'limda jamoatchilik kengashlarining faoliyati bo'yicha AQSH (Advisory boards), Fransiya (consultative bodies) hamda Rossiya (Obshestvenniy Sovet) tajribasini ta'kidlash lozim. AQSHda jamoatchilik kengashlari OTMdagi fakultetlar va ma'muriyat faoliyatini takomillashtirish borasida maslahatchilik vazifasini bajaradi. Maslahat kengashlari odatda ta'limni sohalar kesimidagi tashqi ekspertlar bilan boyitish vazifasini bajaradi. Maslahat kengashlarining a'zolari sohalar kesimidagi ekspertlar, mahalliy tadbirkorlar, davlat boshqaruv organlarining mansabdorlaridan iborat bo'lishi mumkin. AQSH oliy ta'lim muassasalari tarkibidagi maslahat kengashlarining majburiyatlari sifatida quyidagilarni sanab o'tish mumkin:

– muayyan sohaga doir eng ilg'or tajribalar to'g'risida oliy ta'lim muassasasi rahbariyatini boxabar qilib turish;

– o'quv dasturlarini sanoatdagi transformatsiyalar asosida isloh qilish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish;

– mehnat bozoridagi trendlarni o'rgan-gan holda, yangi o'quv dasturlarini ishlab chi-qish bo'yicha tahliliy materiallar tayyorlash;

– marketing, xayriya, bitiruvchilarni ishga joylashtirish bo'yicha takliflarni taqdim etish.

Bunda akademik hamda tadqiqot bo'yi-cha maslahat kengashlari o'rtasidagi tafovut-ni qayd etish lozim. Misol uchun, AQSHdagi **Blue Mountain** kolleji huzuridagi akademik maslahat kengashida qishloq xo'jaligi, biznes boshqaruvi, san'at, kompyuter texnologiyala-ri, yong'inga qarshi kurash, sanoat tizimlari va texnologiyalari kabi sohalarga mansub eks-pertlar faoliyat yuritadi. Ushbu maslahat ken-gashi o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'ygani belgilangan:

– o'quv dasturlariga doir strategik maq-sadlarni belgilash bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish;

– o'quv dasturlari, dars jadvallari va o'quv jarayonlarini tashkil etish sifatini baho-lash va kamchiliklarini bartaraf etish bo'yicha ma'lumotnomalar taqdim etish;

– o'quv dasturlari, donorlar va ish beruv-

chilar o'rtasida ko'prik sifatida xizmat qilish;

– o'quv dasturlarini vakolati doirasida re-surslar bilan ta'minlash.

Tadqiqotchilik bo'yicha maslahat ken-gashlari esa akademik maslahat kengash-laridan farqli o'laroq o'z faoliyatini OTMning tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirishga yo'-naltirgan bo'ladi. Shuning uchun asosan nu-fuzli oliy ta'lim muassasalaridagina tadqiqot-chilik bo'yicha maslahat kengashlari bo'ladi. Misol uchun, i huzuridagi tadqiqotlar bo'yi-cha maslahat kengashi quyidagi vazifalarni bajarishi belgilangan:

– OTM tadqiqotchilik faoliyatiga doir muammolarni aniqlash;

– muammolarni bartaraf etishga doir takliflar ishlab chiqish;

– OTM qonun-qoidalarini o'zgartirish zarur bo'lgan hollarda, bu borada OTM rah-bariyatini ma'lum qilish.

Yuqoridagilarga asoslangan holda, aka-demik va tadqiqot bo'yicha maslahat ken-gashlari o'rtasidagi quyidagi farqlarni qayd etish mumkin (1-jadval):

Tafovut turi	Tadqiqotchilik bo'yicha	Akademik
Muassasa	Asosan nufuzli oliy ta'lim muassasalarida tuziladi.	Har qanday oliy ta'lim muassasasida tuzilishi mumkin.
Faoliyat	Tadqiqot faoliyatiga doir muammolar bilan shug'ullanadi.	O'quv dasturi va ta'lim sifati masalalari bilan shug'ullanadi.
A'zolar	A'zolar ilmiy darajaga ega bo'lishi shart	A'zolar sohaga doir ekspert bo'lishi talab etiladi.

AQSHdagi maslahat kengashlari-ning faoliyatini tahlil etishda mamlakatdagi ko'plab oliy ta'lim muassasalarining xususiy mulkchilik shakliga egaligini unutmazlik lozim. Xususiy oliy ta'lim muassasalarida

hal qiluvchi qarorlarni hissadorlardan iborat bo'lgan direktorlar kengashi qabul qiladi. Maslahat kengashlari esa faqat taklif va tavsiyalar ishlab chiqish vakolatiga ega hisoblanadi (2-jadval).

Tafovut turi	Direktorlar kengashi	Maslahat kengashi
Vazifasi	Tashkilot strategiyasini belgilovchi qarorlar qabul qiladi.	Tashkilot uchun muayyan masalalarni o'rganib beradi.
Vakolati	Qarorlari normativ kuchga ega.	Xulosalari faqat tavsiyaviy xarakterga ega.
A'zolar	Hissadorlardan tashkil topgan.	Tashqi va ichki ekspertlardan tashkil topgan.

Maslahat kengashlari vakolatining ozligi ular faoliyati samaradorligi oldidagi to'siqlardan biri bo'lib qolmoqda. Sh.Zahra va boshqalar (2011) akademik maslahat kengashlariga doir tadqiqot ishida ba'zi muassasalarda akademik maslahat kengashlari samarali faoliyat yuritayotgan bo'lsa-da, faqat nomiga — ramziy ma'noda tashkil etilgan akademik maslahat kengashlari ham uchrab turishini qayd etadi. Ammo M.Munir va boshqalar (2015) akademik maslahat kengashlari oliy

ta'lim muassasasi maqsad va vazifalariga qarab turli xil darajada samaradorlik ko'rsatishi mumkinligini xulosa qilgan. Bunda olimlar Alabama universiteti (**University of Alabama**), **“Temple” universiteti (Temple University)**, **Arizona davlat universiteti (Arizona State University)** hamda **Florida davlat universiteti (Florida State University)** keyslariga tayanib, akademik maslahat kengashlarining to'rt xildagi tasnifini keltirganlar: ramziy, forum, mentor, hamkor (3-jadval).

	Ramziy	Forum	Mentor	Hamkor
Afzalliklari	– boshqarish oson; – a'zolardan ko'p vaqt ajratish talab etilmaydi; – resurslar (masalan, xayriya) jalb qilishi mumkin	Qisqa muddatli ixtisoslashgan loyihalar uchun samarali	Uzoq muddatli loyihalar uchun samarali	Faol

Salbiy jihatlari	– sust; – a’zolari tez-tez almashadi	– resurslar (masalan, xayriya) jalb qilishi dargumon; – a’zolar ko’pligi sabab boshqarish qiyin.	– a’zolarida ko’p vaqt talab etadi; – OTM keng qamrovda ma’muriy dastaklashi lozim.	– doimiy faol boshqaruvni talab etadi; – a’zoldan biri ketib qolsa, ish to’xtab qolishi mumkin.
A’zolar soni	Har xil	Ko’p	Har xil	Har xil
Kengash hajmi	Har xil	Katta	Katta	Mayda
Faollik darajasi	Faol emas	Faol (majlislarda)	Faol (uchrashuvlarda)	Faol
OTMga qiymat olib kirish darajasi	Ma’lum emas	Har xil	Yuqori	Yuqori
Vaqt masalasi	Kam vaqt oladi	O’rtacha	Ko’p vaqt oladi (individual kesimda)	Ko’p vaqt oladi (muassasa kesimida)

Fransiyadagi oliy ta’lim muassasalari-da ham jamoatchilik kengashlarining faoliyati AQSHdagiga o’xshash. Bunda Fransiyadagi oliy ta’lim muassasalari jamoatchilik kengashlarining direktorlar kengashi bilan birgalikda muayyan muddatga saylanishini aytib o’tish lozim. Misol uchun, **Sorbonna universiteti** (**Sorbonne University**) huzuridagi akademik kengashi (The Academic council) har to’rt yilda bir marotaba saylanib, o’z oldiga quyidagi vazifalarni qo’ygan:

- tadqiqot va ta’limga doir normativ hujjatlarning yo’nalishlarini o’rganib chiqish;
- o’qitish va tadqiqotga doir lavozim yo’riqnoma-larini ishlab chiqish;
- talabalar hayotiga doir muammolarni o’rganish.

Bundan tashqari, Fransiyada ta’lim siyosatini muvofiqlashtirish va bu borada turli manfaatdor tomonlarni himoya qilish bilan shug’ullanuvchi bir qancha jamoatchilik kengashlari mavjud.

Ta’lim ishlari bo’yicha oliy kengash (Haut Conseil de l’Éducation) 9 nafar a’zodan iborat mustaqil maslahat organi hisoblanadi. 3 nafar a’zo mamlakat prezidenti tomonidan, 2 nafar a’zo Milliy Assambleya tomonidan, 2 nafar senat tomonidan, 2 nafari Iqtisodiy va ijtimoiy jamoatchilik kengashi tomonidan tayinlanadi. Kengashning vazifalari quyidagilar hisoblanadi:

- ta’lim vaziri so’roviga binoan, ta’limga doir masalalarda taklif va tavsiyalar tayyorlash;
- o’qituvchilarning malakasini oshirish tartibini belgilash.

Oliy ta'lim va tadqiqotlar milliy ke-

ngashi (Conseil National de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche) 61 nafar a'zodan iborat. A'zolarining 29 nafarini ekspertlar, 11 nafarini talabalar, 21 nafarini ta'lim, madaniyat, ilm-fan, iqtisodiyot va jamoatchilik arboblari tashkil etadi. Ushbu organ oliy ta'limga doir islohotlar, kadrlar tayyorlash tizimi, muassasalarga endowmentlar (endowments) ni taqsimlash masalalarida ta'lim vaziriga tavsiya va takliflar kiritish bilan shug'ullanadi.

Rossiya Federatsiyasida vazirliklar, boshqarmalar va mahalliy hokimiyat organlari huzurida jamoatchilik kengashlari tuzilgan. Oliy ta'lim va fan vazirligi huzuridagi jamoatchilik kengashi hamda oliy ta'lim muassasalaridagi "nazorat kengashlari", "faxriy kengashlar" yoki "talabalar kengashi" oliy ta'lim sohasida jamoatchilik nazoratini amalga oshiradi. V.N.Rudenko (2006) Rossiya federatsiyasida jamoatchilik kengashlari quyidagi tashabbuslarga binoan tashkil etilishini keltirib

o'tadi:

- davlat yoki mahalliy hokimiyat organi tomonidan;
- nodavlat tashkilotlar tomonidan;
- fuqarolar tashabbusi bilan "Citizen Jury" konsepsiyasi asosida.

Misol uchun, Rossiya Federatsiyasi oliy ta'lim vazirligi huzuridagi jamoatchilik kengashi maslahat beruvchi (konsultativ) organ ekanligi belgilangan bo'lib, tavsiyaviy xarakterga ega. Uning vazifalari quyidagilardan iborat:

- vazirlik tomonidan ishlab chiqiladigan ijtimoiy ahamiyatga ega normativ hujjat loyihalarini ko'rib chiqish;
- vazirlik tomonidan ko'rsatiladigan davlat xizmatlari sifatini monitoring qilish;
- davlat xaridlari va korrupsiyaga qarshi faoliyatni baholash jarayonida ishtirok etish.

Ushbu kengashlar davlat boshqaruv organlari, jamoatchilik hamda oliy ta'lim muassasalari o'rtasida ko'prik vazifasini o'taydi.

Shu bilan birga, ushbu jamoatchilik kengashlari faoliyati federal va mahalliy qonunchilik bilan tartibga solinib, oliy ta'limning markazlashuv funksiyasi kuchliligidan dalolat beradi. S.M.Rukashivnikov (2024)ga ko'ra, amaldagi federal qonunchilikka binoan oliy ta'lim muassasalari huzurida "faxriy kengashlar", "ta'lim oluvchilar kengashlari", "jamoatchilik kengashlari" va boshqa turdagi konsultativ organlar faoliyat yuritishi mumkin. Bunda faqat "jamoatchilik kengashlari" jamiyatning oliy ta'lim ustidan nazorat mexanizmi bo'lishi ko'zda tutilgan bo'lsa-da, boshqa turdagi kengashlar, xususan, "ta'lim oluvchilar kengashlari" ham xuddi shu funktsiyani bajarishga qodir. Bu esa kengash turlarini tasniflash va faoliyatini tartibga solishga doir qonunchilik hujjatlarida kamchiliklar mavjudligiga ishora qiladi. D.V.Beloserkovich (2025) esa jamoatchilik kengashlarini tartibga soluvchi mahalliy normativ hujjatlar federal qonun hujjatlaridan "ortda qolganini" ta'kidlaydi. Shunga asos-

lanib aytish mumkinki, garchi Rossiya Federatsiyasida jamoatchilik kengashlari faoliyati yaxshi yo'lga qo'yilgan bo'lsa-da, normativ hujjatlardagi kamchiliklar jamoatchilik nazorati samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan bo'lishi ehtimoldan xoli emas.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, har bir mamlakat oliy ta'limda jamoatchilik kengashlarining faoliyatiga o'ziga xos yondashgan. AQSHda jamoatchilik kengashlari faoliyati tadqiqot, amaliy hamda moliyaviy xarakterga ega bo'lib, xilma-xil tasnifga egaligini ko'rishimiz mumkin. Bu esa AQSH oliy ta'lim tizimining markazlashmagan, liberal qadriyatlar asosida tashkil etilganidan dalolat beradi. Fransiya va Rossiya esa ta'limni markazlashtirish hamda egalitarian ta'lim bo'yicha uzoq muddatli qadriyatlarga ega. Bu, o'z navbatida, oliy ta'lim sohasidagi jamoatchilik va maslahat (konsultativ) organlari faoliyatining normativ hujjatlar orqali tartibga solinishiga olib kelgan.

Salim DONIYOROV,

“Yangi O‘zbekiston” va “Pravda Vostoka”
gazetalari tahririyati” DM
Bosh muharriri, PhD

KONVERGENT TAHRIRIYAT MAS’ULIYATI: YANGI O‘ZBEKISTONNI BARPO ETISH JARAYONINI YORITISH TENDENSIYALARI

Yangi O‘zbekistonni barpo etish jarayoni davlat, jamiyat, iqtisodiyot, madaniyat va ijtimoiy hayotning turli sohalaridagi o‘zgarishlar hamda yangilanishlarni qamrab oladi. Bu jarayonda an’anaviy ommaviy axborot vositalari (OAV)ning roli muhimdir. An’anaviy OAV deganda, dastlab televideniye, radio, gazeta-jurnallar tushunilgan bo‘lsa, keyinchalik bu qatorga veb-saytlar va ijtimoiy tarmoqlar ham qo‘shildi. O‘z navbatida, bu media vositalar jamiyatda sodir bo‘layotgan voqealarni yoritish, jamoatchilik orasida fikr shakllantirish va muloqotni ta’minlashda katta ahamiyatga ega.

An'anaviy OAVning mamlakatdagi yangilanishlarni yoritishdagi roli bir qator jihatlarida namoyon bo'ladi.

Birinchidan, axborot almashinuvi rivojlanishi: an'anaviy OAV jamiyatni yangi siyosat va iqtisodiy dasturlar haqida xabardor qilishga ko'maklashadi. Ular yangi qonunlarni, tegishli davlat organlarining qarorlari va foydali ma'lumotlarni o'z vaqtida tarqatish orqali aholiga aniq axborot yetkazish imkoniyatini yaratadi.

Ikkinchidan, fikr shakllantirish: OAV jamiyatdagi muhim masalalar bo'yicha muhokamalar uyushtirish, ijobiy va salbiy fikrlarni to'plashda muhim rol o'ynaydi. Bunda OAV faoliyati jamiyatdagi turli fikr va nuqtai nazarlarni ifoda etish imkonini beradi. Natijada demokratik muhit shakllanishiga hissa qo'shadi.

Uchinchidan, ijtimoiy faollikni oshirish: An'anaviy OAV odamlarning ijtimoiy faolligini rag'batlantiradi. Ularni jamoat ishlariga, insonparvarlik loyihalariga va boshqa ijtimoiy faoliyatga jalb qilishda muhim ahamiyatga ega. Jurnalistlar, tadqiqotchilar va muharrirlar jamiyatning har bir qatlamini faol ishtirok etishga undaydi.

To'rtinchidan, ta'lim va madaniyatni rivojlantirish: OAV madaniyat tarixi va milliy an'analarni asrash, tanishtirish va keng tarqatishda katta rol o'ynaydi. Bu yosh avlod uchun qadriyatlarni shakllantirish, o'z milliyligini his etish va O'zbekistonning boy madaniy merosi bilan tanishuvni ta'minlaydi.

An'anaviy OAV yangi O'zbekistonni barpo etish jarayonida muhim vosita sifatida

ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ular nafaqat faktlarni yetkazish, balki jamiyatdagi ko'plab ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlarni yoritish, fikr almashuvi va ijtimoiy faollikni rag'batlantirishda ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu bois davlat va jamoat sektori OAVni qo'llab-quvvatlash va faoliyatini yaxshilashga intilishi lozim. Bu esa, o'z navbatida, yangi O'zbekistonni barpo etishga mustahkam poydevor yaratadi.

Ayni paytda mazkur izchil jarayonda mamlakatdagi islohotlarni yoritishning yangicha uslub va mexanizmlari, vosita va yo'l-yo'riqlari shakllanmoqda. Bulardan biri, shubhasiz, mediakonvergensiya. Mahalliy media sohasidagi konvergensiya, o'zining muhim xususiyatlariga ko'ra, "yangi media" deb ham ataladi.

Ba'zan "konvergent OAV" atamasi "yangi media" atamasining sinonimi hisoblanadi[1]. Ilmiy muhitda "yangi media" tushunchasi yangi nisbiy parametr ekani sababli ta'rifda chalkashliklar yuzaga kelishining oldini olish uchun ko'pincha qo'shtirnoq bilan ajratib ko'rsatiladi.

Bundan tashqari, zamonaviy sharoitda axborot hali ham ming yillar muqaddam bajargan funksiyalarini bajarishda davom etmoqda. Har qanday mavjudot xavfsizlik uchun ham, ma'lumot uchun ham, ijtimoiylashuv tuyg'usini saqlab qolish uchun ham unga muhtoj. Shunday qilib, axborot va uni almashish insondan hayvongacha va o'simlikkacha bo'lgan har qanday tirik mavjudot hayotida muhim rol o'ynaydi. Mahalliy muallif va

olim, filologiya fanlari doktori Muxtor Xudoyqulovning ta'kidlashicha, bu so'z lotincha "Informare"dan kelib chiqqan bo'lib, so'zma-so'z "tushuntirish", "biror narsa haqida tushuncha berish" deya tarjima qilinadi. Shu bilan birga, konsepsiyaning mohiyati ancha keng va amalda substansiya, materiyaning o'zaro birgalikdagi harakati shartidir, o'zaro ta'sirning barcha turlarini tavsiflaydi[2].

Mutaxassislar konvergensiyaning eng yaqin ma'nodoshi uyg'unlashuv ekanini ta'kidlaydilar. Nafaqat texnologiyalar, balki turli OAV ham birlashmoqda. Texnologik konvergensiya yana bir tushuncha — digitalizatsiya, ya'ni raqamli vositaga o'tish bilan ham bog'liq. Turli OAV konvergensiya ushbu ommaviy axborot vositalarini aniq qanday atashning qiyinlashuviga olib keladi: internet-radio, internet-televideniye va boshqalar.

Iqtisodiy sanoat darajasida ommaviy axborot vositalari konvergensiya texnologik taraqqiyot keltirib chiqargan iqtisodiyotning

ilgari bir-biriga sust bog'liq bo'lgan uch sohaning integratsiyalashuvi jarayoni sifatida qaralishi lozim[3]. Bular media (an'anaviy bosma OAV, televideniye va radio, shuningdek, media kompaniyalar uchun ham, to'g'ridan-to'g'ri auditoriya uchun ham kontent mahsulotlarini ishlab chiqaruvchi korxonalar), kompyuter (axborot texnologiyalari) va kommunikatsiya sanoati (telekommunikatsiya, telefoniya, efirga uzatish texnologiyalari)dir.

Professional daraja deganda turli xil media tarkiblarining qo'shilish jarayoni tushuniladi, bunda barcha turdagi tahririyatlarning yakuniy natijasi mazmunni raqamli formatda ishlab chiqarishdan iborat bo'ladi. Bu gazeta, radio yoki televideniye bo'lishidan qat'i nazar — muhim emas.

So'nggi 30 yil mobaynida raqamli texnologiyalarning asosiy xususiyati ularning konvergensiya bo'ldi. Umum qabul qilingan ta'rif yo'q, lekin umuman olganda, konvergensiya innovatsiyalar sanoatning o'rnatilgan va aniq belgilangan chegaralari

kesishmasida paydo bo'lganda yuzaga keladigan hodisa sifatida ko'rish mumkin va buning ta'siri ancha keng evolyutsion taraqqiyotga olib keladi. Innovatsion taraqqiyot jarayonidagi texnologik konvergensiya har qanday texnologiyani amalga oshirishning yangi usullarini to'plash va tarqatishni qo'llab-quvvatlovchi murakkab bilimlarni o'z ichiga oladi.

Ushbu ta'rifdan foydalanib, konvergensiya har qanday sohada mavjud bo'lishi mumkin, ammo yaqin tarix davomida favqulodda tez o'zgarishlar, garchi bir-biriga zid natijalar bilan bo'lsa-da, raqamli texnologiyalarning o'ziga xos xususiyati bo'lib kelgan. Texnologik konvergensiya bozorning yangi ishtirokchilari va bozor konsolidatsiyasi yoki sanoat konvergensiya bilan bog'liq bo'lishi ham mumkin. Ushbu ikki ma'noda tushunish bozorlar va jamiyat uchun oqibatlarni talqin qilishni juda murakkablashtirib yuboradi[4].

O'zbekiston Respublikasini 2017-2021-yillarda rivojlantirishning beshta

ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi, so'ngra 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi qabul qilinishi munosabati bilan har tomonlama va jadal rivojlanish uchun istiqbollar belgilab olindi. Mamlakatimiz OAV tomonidan yetakchi xorijiy mamlakatlar ommaviy axborot vositalariga joriy etilayotgan ilg'or yo'nalishlarni o'zlashtirish borasidagi ishlar yangicha rag'batga ega bo'ldi.

Ushbu hujjatlarda belgilangan vazifalar asosida ommaviy axborot vositalarining jamiyat hayotidagi rolini, jurnalistlarning kasbiy faoliyatini himoya qilishni kuchaytirish, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlariga oid ma'lumotlarni taqdim etishning zamonaviy shakllarini joriy etish ko'zda tutilgan.

Prezident Shavkat Mirziyoyev 2023-yil 27-iyunda Matbuot va ommaviy axborot vositalari xodimlariga yo'llagan

tabrigida, jumladan, shunday dedi: “Biz Yangi O‘zbekistonning yangi jurnalistikasini yaratish vazifasini o‘z oldimizga qo‘ygan ekanmiz, bu boradagi milliy an‘analarimiz bilan birga rivojlangan davlatlar tajribasini ham har tomonlama o‘rganishimiz, ommaviy axborot vositalari bo‘yicha dunyodagi yetakchi oliy o‘quv yurtlari, nufuzli xalqaro tashkilotlar va media kompaniyalar bilan hamkorlik aloqalarini yanada kuchaytirishimizni hayotning o‘zi talab etmoqda”[6].

O‘zbekistonning global axborot makoniga integratsiyalashgan media sohasi, shuningdek, ommaviy axborot vositalarining keng tarqalgan elektron “triadasi”: televideniye, radio va internet bilan ham namoyon bo‘ladi. Konvergensiya jarayonida ushbu ro‘yxat sifat jihatdan keng tarqalgan “elektron gazeta” bilan to‘ldirildi.

2000-yillardan boshlab amalda ekrandagi nisbatan tezkor ma‘lumotlarga ega matnlar elektron gazeta deb hisoblana boshlandi. Keyinchalik elektron nashrlar ommaviy axborot vositalarining yangi turiga aylandi, shu bilan birga, internet keng ma‘noda ommaviy axborot vositasi sifatida qaraladigan bo‘ldi.

Elektron tarmoqni OAV hodisasi sifatida o‘rganishda ikkita yo‘nalishni ajratib ko‘rsatish mumkin. Birinchisida elektron ommaviy axborot vositalariga tematik, maqsadli yoki boshqa xususiyatlarga ko‘ra bo‘linishga, ma‘lum bir tuzilishga ega bo‘lgan barcha tarmoq makoni kiradi. Ikkinchi yo‘nalishda elektron ommaviy

axborot vositalariga professional jurnalistlar tomonidan yaratilgan gazetalar, jurnallar, axborot agentliklari kiradi. Ular ham, o‘z navbatida, bosma nashrlarning elektron versiyalariga va elektron nashrlarning o‘ziga bo‘linadi.

O‘z-o‘zidan elektron ommaviy axborot vositalarining O‘zbekiston media bozorida yangi texnologiyalar sifatida tarqalishi ma‘lum darajada OAV haqidagi tasavvurni o‘zgartira boshladi. Texnologiyalarning jadal rivojlanishi aloqalarni amalga oshirish, taqsimlash, namoyish etish va saqlash usulining o‘zini o‘zgartirdi. Yangi texnologiyalar ilgarigidan ko‘ra ko‘proq axborot va ma‘lumotlarni tarqatish hamda olish imkonini berdi.

O‘zbekistonning ko‘plab yetakchi bosma nashrlari zamon talablariga tezlikda javob qaytarib, o‘z gazetalarining elektron versiyalarini yaratishga harakat qilgani bejiz emas. 10-12 yil oldin raqamli versiyani juda ko‘p odamlar qabul qilishi mumkinligi ayon edi. Elektron gazeta qulayroq: sevimli nashrni uyda, ishda yoki mobil telefonda o‘qish mumkin. Keyinchalik muhokama qilinadigan ba‘zi nodavlat nashrlari nashr etishga imzolanishidan oldin gazetalarining elektron versiyalarini taklif qila boshladilar. O‘quvchini xabardor qilish samaradorligi oshdi, bu elektron matbuotning tezligidan orqada qolgan bosma nashrlar uchun juda ahamiyatlidir.

Gazeta va jurnallar uchun elektron ommaviy axborot vositalarining yana bir afzalligi — ularning interaktivligi bo‘lib,

o'quvchilar bilan muloqot rejimida o'zaro aloqa o'rnatish imkonini beradi. Shu munosabat bilan bugungi kunda tarmoq ommaviy axborot vositalarining rivojlanish segmentidagi innovatsiyalar uchun O'zbekiston bosma nashrlari veb-saytlarini boyitishni o'rganish, zamonaviy media-sohani o'zgartirish sharoitida gazetalarning kommunikativ strategiyalari samaradorligini tahlil qilish bo'yicha tadbirlar, ayniqsa, dolzarbdir.

Bugun O'zbekiston bosma nashrlari veb-saytlarining tarmoq OAVning rivojlanayotgan segmentida innovatsiyalar bilan boyitilishini o'rganish, zamonaviy media sohasi transformatsiyasi sharoitida gazetalarning kommunikativ strategiyalari samaradorligini tahlil qilish bo'yicha faoliyat ham dolzarblik kasb etmoqda.

Ommaviy axborot vositalarining

internetga ko'chishi axborot jarayonlarining tubdan yangi turlarini yuzaga keltiradi. Shu munosabat bilan ijodiy faoliyatning maxsus turi sifatida multimedia tarkibini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois bosma nashrlarning veb-versiyalari orqali zamonaviy axborot makonida jurnalistik materiallarni nashr etishning eng keng tarqalgan modellarini tahlil qilish muhim hisoblanadi.

Mamlakatimizda bosma ommaviy axborot vositalarining kommunikativ makonini jadal rivojlantirish zarurati o'tgan o'n yillik boshlarida yaqqol namoyon bo'ldi, bugungi kunda ushbu masalaning dolzarbligi tobora ortib bormoqda. Bunday jarayonlar so'nggi paytlarda axborot maydonining tuzilishi, auditoriyaning qaysi mediani afzal ko'rishi, OAV va aholining texnologik jihozlari tubdan o'zgargani natijasida vujudga keldi.

Hozir yurtimizda 1500 dan ortiq

ommaviy axborot vositasi faoliyat yuritmoqda. Ularning deyarli barchasi faol veb-saytiga, ijtimoiy tarmoqlardagi sahifalariga ega. Shu bilan birga, ushbu saytlarning ishlashi media maydoniga ta'sir ko'rsatish mexanizmlari to'g'risida tizimlashtirilgan tasavurning yetishmasligi ko'zga tashlanadi. Chunki konvergent jurnalistikaning ushbu segmenti rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan ilmiy tadqiqotlar hali ishlab chiqilgan metodologiya va konseptual asosga ega alohida yo'nalish sifatida shakllanmagan.

Internetning milliy segmentida bosma ommaviy axborot vositalarining veb-versiyalarining ishlash darajasini, ular qo'llaydigan kommunikativ strategiyalarni, ular faoliyatining samaradorligini aniqlash uchun ushbu tadqiqot muallifi bir qator baholash mezonlariga amal qilishga qaror qildi. Ular orasida ishtirokchilar soni,

internet-kontentning noyoblighi, yangilanish chastotasi, multimedidan foydalanish (fotosuratlar, audio va video materiallar), interaktivlik, ijtimoiy tarmoqlardagi profillarning mavjudligi belgilovchi omillar sifatida xizmat qiladi.

Tahlil davomida O'zbekiston Respublikasi matbuoti tomonidan media makonning mediakonvergensiya sharoitida yangi platformalarni o'zlashtirish bilan bog'liq boshqa parametrlarga ham e'tibor qaratildi. Masalan, tashqi mustaqil o'lchash uchun mo'ljallangan internet xizmatlaridan foydalangan holda sayt trafikini tekshirish shuni ko'rsatdiki, barcha saytlar ham bunday hisoblagichlardan foydalanmaydi va agar sayt egasi kirishni ommaviy ko'rishdan yashirgan bo'lsa, uni ishonchli tekshirish imkonsizdir. Kirish hisoblagichi saytlarni kirish bo'yicha saralab, ma'lum darajada reyting vazifasini bajarishi, shuningdek,

katalog sifatida ishlatilishi mumkin, chunki reytinglar odatda mavzuiy tarzda tuzilgan bo'ladi.

Mediametrik ko'rsatkichlardan internet OAVning ommaviy axborot faoliyatining kontent jihatlariga o'tish, va umuman, saytlarni rivojlantirishning ikkita asosiy strategiyasini ajratib ko'rsatish mumkin. Birinchi holda, elektron versiya bosma nashrning shunchaki boshqa shakldagi raqamli muqobilidir. Bunday holda veb-resurs gazeta mazmuni bilan bir xil bo'ladi. Odatda bunday saytlar past tashrif buyuruvchilar soniga ega bo'ladi.

Biroq bunday strategiya O'zbekistonning kommunikatsiya muhitida keng tarqalgan. Bunga amaldagi qonunchilik ma'lum darajada ko'maklashadi. Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasining "Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"gi qonunining 27-moddasi davriy bosma nashrning elektron versiyasiga bag'ishlanadi.

Me'yoriy-huquqiy hujjatda davriy bosma nashrning elektron shakli davriy bosma nashrni tarqatish usullaridan biri

ekani belgilangan. Shu bilan birga, tegishli davriy bosma nashrning bosma va elektron shakllarining mazmuni aynan bir xil bo'lgan hamda qonunchilik talablariga rioya etilgan taqdirda, davriy bosma nashr tahririyati davriy bosma nashrning elektron shaklini mustaqil ommaviy axborot vositasi sifatida ro'yxatdan o'tkazmasdan tarqatishga haqli ekanligi ko'rsatib o'tilgan.

Davriy bosma nashr tahririyati davriy bosma nashrning elektron shakli tarqatilishi to'g'risida ro'yxatdan o'tkazuvchi organi yozma shaklda xabardor qilishi shart. Aks holda, mazkur qonunda ko'rsatilgandek, elektron versiya faqat bosma nusxani to'liq takrorlashi mumkin, normativ hujjatda ko'rsatilgan bandlar bundan mustasno. Davriy bosma nashrning bosma shaklida mavjud bo'lgan reklama xabarlarining elektron shakldan olib tashlanishi va (yoki) butunlay yoki qisman almashtirilishi, shuningdek, elektron shaklda ifodalangan materiallar hajmining bosma shaklidagiga nisbatan qisqartirilishi mazmunning aynan bir xilligi buzilishi deb qaralmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Internet-OAV. Nazariya va amaliyot: Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun o'quv qo'llanma / Muharrir M. Lukina. – M.: Aspekt Press, 2016. – 143-bet.
2. Xudoyqulov M. Jurnalistika va publitsistika. – T.: TAFAKKUR, 2010. – 7-bet.
3. Anholt S. Brand New Justice: the upside of global branding. Oxford: Butterworth-Heinemann, 2017. – 245 p.
4. Vartanova Y.L. OAV konvergentsiyasi nimaga olib keladi? M.: Axborot jamiyati, 2019. – 11-14-betlar.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida". <https://lex.uz/ru/docs/5841077>
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti - Matbuot va ommaviy axborot vositalari xodimlariga. <https://president.uz/ru/lists/view/6442>

Mahmudxo'ja Behbudiy ijtimoiy-falsafiy qarashlarida diniylik va dunyoviylik uyg'unligi

Ismoil SAIFNAZAROV,

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Falsafa kafedrası professori, falsafa fanlari
doktori

Annotatsiya

Dunyoviy davlat qurish yo'lidan borayotgan O'zbekistonda xilma-xil diniy e'tiqodga ega bo'lgan turli millat vakillari hamjihat yashaydi. Bunga islom va jahon sivilizatsiyasiga bebaho hissa qo'shgan ajdodlarimizning boy madaniy merosini chuqur o'rganish asosida yoshlarning ong-u tafakkurini shakllantirish, jamiyatda milliy va diniy qadriyatlarimizga yot bo'lgan g'oyalarga nisbatan toqatsizlik muhiti shakllantirilayotgani, diniy va dunyoviy bilimlar uyg'unligini rivojlantirish asosida ta'lim sifatini oshirish hisobidan amalga oshirilyapti. Demak, dunyoviylik tamoyilini to'g'ri anglash, jamiyat, davlat va din orasidagi munosabatlarda muvozanatni saqlash, Yangi O'zbekistonning asosiy maqsad va g'oyalaridan biri — kelajak poydevori bo'lgan yoshlarni nafaqat huquqiy, siyosiy, iqtisodiy, balki ma'naviy-madaniy, ijtimoiy va axloqiy yetuk, mustaqil fikrlovchi barkamol avlod qilib voyaga yetkazish muhim ahamiyatga ega. Shubhasiz, ta'limda diniy va dunyoviy uyg'unlikka erishishda o'tgan asrning boshlarida yashab ijod qilgan jadidchilik namoyandalarining merosini o'rganish zarur. Ushbu maqolada mana shunday ajdodlarimizdan biri — Mahmudxo'ja Behbudiyning ijtimoiy-falsafiy qarashlarida diniylik va dunyoviylik uyg'unligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Behbudiy, jadidlar, din, dunyoviylik, diniylik, jamiyat, yoshlar, ilm-ma'rifat, millat.

Jadidlar jamiyatni ma'naviy-ma'rifiy rivojlantirish, xalqni, ayniqsa, yoshlarni ilm-ma'rifatga yetaklashni o'zlarining yuksak maqsadi qilib belgilagan. Ular yoshlar tarbiyasida diniy va dunyoviy bilimlarni bir-biridan ajratmasdan, milliy o'zlikni saqlagan holda zamonaviylikka erishishga harakat qilishgan. Jadidchilik harakati — milliy uyg'onish, milliy ozodlik harakati edi. Rossiya imperiyasi tomonidan Turkistonni egallash uchun bosqinchilik hujumining boshlanishi, Qo'qon xonligi hududida Turkiston general-gubernatorligining tashkil etilishi hamda ularning mintaqadagi zo'ravonlik va zulm siyosati millat fidoyilarini befarq qoldirmadi. Ular o'z atrofida bosqinchilarga qarshi kurashish uchun butun xalqni jipslashtirishga harakat qildi. Buning uchun dastlab yangi usul maktablariga asos solib, diniy fanlar bilan birgalikda dunyoviy fanlarni o'qitishni yo'lga qo'yidilar. Iste'dodli yoshlarni xorijga o'qitish, ularni qishloq xo'jaligi, iqtisod, moliya, tibbiyot va boshqa zamonaviy sohalar bo'yicha yetuk mutaxassislar qilib tayyorlashni maqsad qildilar. O'quv qo'llanmalar, darsliklar yaratdilar. Milliy teatr va milliy matbuotga asos soldilar. Ular o'z davrlarida millatga va jamiyatga katta naf keltirdilar. "O'tgan asr boshlarida qizg'in faoliyat olib borgan jadid bobolarimiz ham madrasa ko'rgan zakovatli insonlar sifatida istiqloq, taraqqiyot va farovonlikka faqatgina ilm-ma'rifat orqali erishish mumkinligini yaxshi anglashgan. Ularning peshqadam vakillaridan biri hisoblangan Abdulla Avloniyniing:

Ey millat, uxlama ilm olar chog'i,

Har millat ilm oldi, yondi chirog'i, —

degan da'vatkor satrlari ham shundan dalolat beradi" [1, 66]. Shu nuqtayi nazardan, jadid

bobolarimizga katta e'tibor qaratilyapti, ularning ilmiy merosini tadqiq qilish kun tartibidagi muhim vazifaga aylanmoqda.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyevning "Turkiston jadidlik harakatining asoschisi, atoqli adib va jamoat arbobi, noshir va pedagog Mahmudxo'ja Behbudiy tavalludining 150-yilligini keng nishonlash to'g'risida"gi qarori taraqqiyparvar ajdodlarimiz hayoti, ilmiy merosini o'rganishda yangi bosqichni boshlab berdi, desak yanglishmagan bo'lamiz [2]. Zero, Mahmudxo'ja Behbudiy xalqni ilm-ma'rifatli bo'lishga chorlab, jamiyatni dunyoga ochiq ko'z bilan qarashini, zamonaviy xo'jalik yuritishda bilim, fan bilan qurollanib, faollik ko'rsatishni talab qilgan. Alloma "Dunyoda turmoq uchun dunyoviy fan va ilm lozimdur. Zamona ilmi va fanidan bebahra millat boshqalarga poymol bo'lur" degan haqqoniy fikrlari bilan xalqni uyg'otishga harakat qilgan. Taraqqiyotga eltadigan birdan bir ishga yaroqli tarbiya usuli sifatida Ismoil Gaspiralining "usuli jadid"ini tinmay targ'ib qiladi. Hayotning turli sohalariga taalluqli zamon ruhidagi bilimlarni yuksak tarbiyaviy talabchanlik bilan boshqalarga qaraganda qiziqarliroq, oddiyroq tarzda, xalq tilida yo'yishga harakat qildi. Behbudiy hazratlarining yoshlarimizga o'rnak bo'ladigan jihatlari ko'p. Eng avvalo, 25 yoshida xorijga chiqqan. Ilg'or davlatlarning ta'limga oid eng yaxshi tajribasini o'z Vatanida joriy etishga intilgan. O'zining shaxsiy mablag'lari hisobidan ko'plab maktablar ochgan. Millatni mudom ma'rifatga, ezgulikka undagan. O'zi dindor bo'lishiga qaramay, yoshlarni dunyoviy bilimlarni olishga chorlagan.

Mahmudxo'ja Behbudiy 1875-yili Samarqandda tug'ilgan. Yassaviy avlodidan bo'lgan Behbudiy 18 yoshidan qozixonada mirzalik qiladi, qozi, muftiy darajasiga ko'tariladi. Behbudiy haj safarida bo'lgan chog'ida Arabiston, Misr, Turkiyani kezib chiqqan (1899-1900-yillar). Sayohat davomida yangi maktab (usuli jadid) ochish fikri mustahkamlanib bordi. Samarqand yaqinidagi Halvoyi qishlog'ida Ajziy, "Rajabamin" qishlog'ida Abdulqodir Shakuriylar bilan hamkorlikda yangi maktab ochadi. Behbudiy Qozon va Ufaga borib (1903-1904-yillar), u yerdagi yangi usul maktablari bilan tanishadi, tatar ziyolilari bilan aloqani yo'lga qo'yadi. Yangi maktablar uchun darsliklar tuzishga kirishadi. Xullas, uning dunyoviylik borasidagi falsafiy qarashlarida Rossiya intelligensiyasining o'rni katta bo'ldi. Shu asosda "Risolayi asbobi savod" ("Savod chiqarish kitobi", 1904-y.), "Risolayi jug'rofiyai umroniy" ("Aholi geografiyasiga kirish", 1905-y.), "Muntahabi jug'rofiyai umumiy" ("Qisqacha umumiy geografiya", 1906-y.), "Kitobat ul-atfol" ("Bolalar xati", 1908-y.), "Amaliyoti islom" (1908-y.), "Tarixi islom" (1909-y.) kabi kitoblar chop ettiradi [3]. Shuning uchun ham maktablar islohoti va mamlakat taraqqiyoti masalasi uning chiqishlarida uyg'un olib boriladi. "Boshqa millatlarga qaralsa, ko'rilmurki, muntazam maktablari bor va avval maktabda diniy ilm ustida dunyoviy ilm va fanlar ham o'qilur. Chunki "dunyoda turmoq uchun dunyoviy fan va ilm lozimdur. Zamona ilmi va fanidan bebahra millat boshqa millatlarga poymol bo'lur". Jadid maktablarining mohiyati Behbudiy tomonidan qisqa va lo'nda qilib shunday talqin qilinadi: "... Zamona har kuni yangilashur. Yan-

gi ilm va yangi fikrlar va fununi zamoniyaning darbar (o'zida saqlagan, tashuvchi) qilgan odamlarni talab qilur" [4]. Binobarin, ana shunday odamlarni o'qitib, tarbiyalab yetishtirish jadid maktablarining maqsadi bo'lgan. Lekin "johilona taassublik"ka berilgan, qadimchilar hisoblangan kishilar bu maqsad mohiyatini tushunmas, jiddiy qarshiliklar qilar edilar. Ularga qarshi Behbudiy bir og'iz so'z bilan "Kelar zamon uchun hozirlanayluk, o'tgan zamon uchun emas", deya javob beradi. Behbudiyning Turkiya, Misr, Qrim, Kavkaz, Qozon, Rossiya, Yunoniston, Bolgariya, Avstriya, Germaniya, Ukraina, Saudiya, Suriya va boshqa bir qator yurtlarda bo'lib, ulardagi hamda Ismoilbek Gaspirali kabi jadidchilik asoschilaridan ta'lim haqidagi ma'lumotlar olgani maktablar islohoti borasidagi qarashlarini mukammallashtirdi. Ta'limda ilg'or mamlakatlarning ijtimoiy, iqtisodiy va harbiy sohalarda ham peshqadamligiga havas bilan qaradi. Turkiston ham ana shunday davlatlar qatorida bo'lishini orzu qildi. 1914-yilda "Oyina" jurnalida bosilgan "Muh-taram yoshlarga murojaat"ida nadomat bilan shunday fikrlarni yozadi: "Yer yuzidagi barcha millatlar o'z bolalarini(ng) ibtidoiy tarbiyasig'a va maktablarning har jihatdan intizomi va akmoliga ahamiyat berub bolalarini milliy va diniy ruhda mukammal yetushdurarlar. Aning uchundurki, o'zga millatlar diniy va milliy hissiyotga molik bo'lub, har ishda diyonat va milliyatni muqaddam tutarlar". Uning fikricha, bu hissiyotni maktablar tarbiyalashi kerak. Jadidlar ustozlari maktablarni "taraqqiyning boshlang'ichi, madaniyat va saodatning darvozasi" hisoblaydi. Behbudiy kelajak davrni "tamaddun asri" deb ataydi. Bunday davrda zamonaviy

ilmalarsiz, quruq, chirik tafakkur bilan yashab bo'lmaydi. Shuning uchun u jadid maktablarida ko'proq zamonaviy dunyoviy fanlarni o'zlashtirishga diqqat qaratadi. Dunyoviy fanlarni esa jahonning taraqqiy qilgan xalqlari ilm-fani orqali o'rganish ko'zda tutiladi. "Oyna" jurnalining birinchi sonidayoq "Ikki emas, to'rt til lozim" degan maqola bilan chiqib, o'zbek, tojik, arab, rus va hatto biror uzoq xorij (masalan, fransuz) tilini bilish shart deb hisobladi. Ulug' ma'rifatparvar yoshlarni zamon bilan hamnafas bo'lishga, zamonaviy ilmlarni o'rganishga shu qadar ko'p tashviq qiladiki, bugungi kunda ham bu fikrlar o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Behbudiyning zamonaviy ilmlarga da'vati hamon dolzarb bo'lgani kabi ularni egallashda monelik qiladigan illatlardan ham xalos bo'lmadik, balki ular ortmoqda. Mutafakkirning qarashlari bugungi kunimizga ham mos, deb o'ylayman. Yoshlarimizga zamonaviy texnologiyalarni, sun'iy intellektni o'rganishga, o'zlashtirishga katta e'tibor qaratilayotgan bir paytda ularning ko'pchiligi, faqat masjidlariga qatnash, bozorda, ko'cha-kuyda olib sotarlik qilish, mardikorlik qilishni afzal ko'rmoqda. Natijada xalqimiz orasida jaholat kuchayib boryapti. O'sha davrdagidek, to'y va aza dabdabalariga berilish, soxta obro' va hasham ishtiyoqi, vaqtni zo'ye qilish, pora berish, ilm ahliga nopisandlik bilan qarash illatlari bugun ham oramizdan ko'tarilmagan. Behbudiy ko'p bilgan dunyoni ko'proq anglashini, dunyoni anglagan hamma yutuqlar ortida ilm turganini ham tushunishini yaxshi anglaydi. Dunyodagi katta yutuqlarning hammasi ham shundan. Buning haqiqati shundaki, bugungi kunda ayrim davlatlar xomashyo sotishdan million yoki milliard

dollar foyda ko'rayotgan bo'lsa, IT sohasida yoki sun'iy intellekt (AI) ortidan rivojlangan davlatlar trillionlab daromad topmoqda. Kichik moddiy muvaffaqiyatlar avomnigina emas, haqiqiy ilm ahli bo'lmaganlarni ham chalg'itadi. Haqiqiy taraqqiyot, chin yutuqlar uchun haqiqiy ilm ahlini tarbiyalab yetishtirmoq lozim. Avom ilm ahliga ergashsagina, haqiqiy taraqqiyga, yutuqqa erishiladi degan xulosaga keladi Behbudiy va deydi: "Boshqa millat ulamosiga tobe' ekan, bizning ulamo bil'aks avomg'a tobe'dur. Buning oxiri xarobdur. Yigirma-o'ttuz sana so'ngra yana yomonroq bo'lur, musulmonlik ilm va odob ila qoim, millat axloq, fazl va hunar ila boqiy qolur" [5].

Mahmudxo'ja Behbudiy "Padarkush" nomli birinchi o'zbek dramasi yozish va sahnalashtirish orqali milliy teatrning shakllanishida muhim rol o'ynadi. U birinchi o'zbek dramasi bo'lib, 3 parda 4 manzarali bu asar mazmunan sodda. O'qimagan, johil va nodon bolaning o'z otasini o'ldirgani haqida edi. Behbudiy bu asar janrini "milliy fojia" deb atagan. Asar Samarqandda 1914-yil 25-yanvarda sahnaga qo'yildi. Drama xalqqa kuchli ta'sir ko'rsatadi. Abdulla Qodiriy "Baxtsiz kuyov" dramasi shuning ta'sirida yozgani ma'lum. "Padarkush" ham janr, ham mazmuniga ko'ra yangi o'zbek adabiyotini boshlab bergan asar bo'ldi. Drama Toshkentda 1914-yil 27-fevralda Avloniy tomonidan qayta sahnalashtiriladi. Behbudiy teatrni tushunmay, uni din yo'li bilan man' qilishga urinuvchi kimsalarga "Padarkush"ni misol qilib: "Muhtaram hamshaharlarimizdan rijo etarmizki, kelib ko'rgonlari gunah bo'lgon joyini ko'rsatsalar", deydi.

Behbudiy matbuot ravnaqi uchun ham

katta hissa qo'shdi. "Samarqand" gazetasi-ni chiqaradi. Gazeta o'zbek va tojik tillarida haftada 2 marta chop etildi. Behbudiy matbuotimiz tarixida maqolanavis sifatida alohida mavqega ega. Uning hozircha aniqlangan maqolalarining soni 300 ga yetadi. Ular xilmaxil mavzuda. Ilk maqolalaridayoq kommunistik mafkurani keskin rad etgan, "xayoliy", "bu toifaga qo'shulmoq biz, musulmonlar uchun nihoyatda zararlik" deb yozgan edi ("Xayrul umuri avsatuhu" — "Ishlarning yaxshisi o'rta-chasidir", "Xurshid" gazetasi, 1906-yil, 6-son).

1917-yilning oxiri 1918-yilning boshlarida jadidlar qurgan ilk demokratik davlatchilik namunasi Turkiston muxtoriyatining taqdiri hal bo'layotgan bir paytda o'lka xalqlarini birlikka chaqiradi. Behbudiy ijtimoiy-siyosiy ishlarga

qizg'in qo'shildi. Behbudiy fikrlarini umumlashtirib xulosa qilinadigan bo'lsa, Turkiston xalqining har bir a'zosini o'qimishli, milliy qadriyatlar jonkuyari, o'zligini anglagan, jahon ilm-fani va madaniyati yutuqlaridan bahramand, ular istifodasiga qodir, milliy taraqqiyotga monelik qiluvchi illatlardan xalos bo'lgan va ularga qarshi kurashuvchi shaxslardan iborat bir jamiyat, ya'ni yuksak madaniyatli va ma'naviyatli jamiyat orzu qilingan. "Oh! Biz qanday keyin qolganmiz. Xalqi olam usuli jadid va ilmi zamoniy ila osmonlarga uchar, biz hanuz bir-birimizni takfir (kofirga chiqarish) va tal'in (la'natlash) ila vaqt o'tkarurmiz" [6], deydi u.

Ko'zlangandek jamiyat a'zolari bo'lishlari, jahonda munosib o'rin egallashlari uchun millatdoshlarining ikki emas, to'rt tilni bilishlari

lozimligi kun tartibiga jiddiy masala qilib qo'yiladi. Behbudiy o'z chiqishlaridan birida ma'lum bir shaharda yahudiylar o'liklarini oqshom eltib ko'mishlarini eslatib, bunga ularning kunduz odamlarni ishdan qoldirmaslik maqsadi sabab ekanini ta'kidlaydi. Bizda bo'lsa, to'y, ma'rakalar uchun haftalar, ba'zan oylar uvol ketishidan ozorlanadi. Shuningdek, yoshlarni vaqtning qadriga yetishga, vaqtni imkon qadar ilm-fan o'rganishga sarflashga da'vat etadi. Behbudiyning zamonaviy ilmlarga da'vati hamon dolzarb bo'lgani kabi ularni egallashda monelik qiladigan illatlardan ham xalos bo'lmadik, balki ular ortmoqda. Taraqqiyotga to'siq bo'ladigan illatlar uning nazdida to'y va aza dabdabalariga berilish. Bu illatlar sil yoki moxovlikdan ham yomon, inqirozga, tahlikaga, jahannamga sabab bo'luvchi, xonavayron va g'arib etuvchi illatlar sifatida Behbudiy tomonidan juda ko'p marta ta'kidlanadi. To'y xoh nikoh bo'lsin, xoh xatna xalqimizda o'lmaguncha qutulib bo'lmaydigan balo bo'lsa, azada go'yoki o'likning hurmati sifatida yetimlarning yoki bevalarning holi o'ylanmasdan, ba'zan qarzlarni ado qilishni ham unutib, ayniqsa, ba'zan qarz olib qilindigan xarajatlar millat uchun kulfat ekanidan nadomat chekadi.

Mahmudxo'ja hazratlari ayollarning ilmi bo'lishiga ham befarq bo'lmagan. Turkiston jadidlarining asosiy maqsadi ayollarning ham dunyoviy bilimlarni egallashlariga yo'l ochib berish edi. Turkiston jadidlarining otasi Mahmudxo'ja Behbudiy "Til masalasi" maqolasida "Taraqqiy etgan millatlarni onalari o'qitar ekan, biz avval onamizni o'qutub, anga til o'rgatmoqimiz kerak. Chunki bizni ilm va tilsizligi-

miz alardandir", deya bejizga aytmagan. Ya'ni farzandlarimizning ilmi bo'lishi ayolga, onaga bog'liqligini isbotlab bergan. Shu nuqtayi nazardan hozirgi paytda Oliy Majlis Qonunchilik palatasida ko'rib chiqilayotgan O'zbekiston Respublikasida fuqarolarning vijdon erkinligini ta'minlash va diniy sohadagi davlat siyosati konsepsiyasi loyihasi [7] Behbudiy bobomizning qarashlariga bag'oyat hamohang ekanligini ta'kidlamoqchiman. Gap shundaki, ijtimoiy munosabatlarga muayyan bir dinga xos qoidalarni joriy etish, ayollar va erkaklar huquqlari tengligini shubha ostiga qo'yish, ayrim davlat xizmatchilarining dunyoviy davlatchilik mohiyatini teran anglamasligi, jamiyat taraqqiyoti, birdamligi va barqarorligiga putur yetkazuvchi qonunga xilof g'oyalar, ijtimoiy axloq normalari, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni inkor etish, tibbiy xizmatdan, ilm-fan va madaniyat yutuqlaridan foydalanishga bo'lgan huquqlarni cheklashga qaratilgan g'oya va qarashlar tarqalishi holatlari uchrab turibdi. Diniy sohadagi davlat siyosatining aniq ko'rsatilmassligi uning aholi o'rtasida turlicha tushunilishiga, dunyoviy davlat asoslarining buzib talqin qilinishiga, jamiyatda ziddiyatlarning kuchayishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, ilm-fan va texnologik yutuqlar bilan hisoblashmaslik, uning davlat va jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyatiga e'tiborsizlik, zamon bilan hamqadam bo'lmasslik mamlakatning global raqobat maydonida munosib o'rin egallashini murakkablashtiradi. Ko'rilayotgan hujjat bilan fuqarolarning vijdon erkinligi huquqini ta'minlash va O'zbekiston Respublikasi dunyoviy davlat ekanligiga oid konstitutsiyaviy qoidalarni ro'yobga chiqarish-

ga hamda diniy sohadagi davlat siyosatining maqsadi, vazifalari, prinsiplari, ustuvor yo'nalishlari va ularni amalga oshirish mexanizmlarini belgilash mumkin bo'ladi. Aytish joizki, O'zbekistonda diniy sohadagi davlat siyosatining maqsadi fuqarolarning vijdon erkinligiga bo'lgan huquqlarini amalga oshirish uchun teng shart-sharoitlar yaratish, turli dinlarga mansub diniy tashkilotlar o'rtasida o'zaro muhuro va hurmat o'rnatilishiga ko'maklashish, konfessiyalararo totuvlikni mustahkamlash va jamiyatda diniy bag'rikenglik va dunyoviylikni ta'minlashdan iborat. Boz ustiga, davlatning ichki va tashqi siyosatini amalga oshirishda konstitutsiya normalariga muvofiq dunyoviylikka tayanish, davlat xizmati va fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatida hamda ijtimoiy munosabatlarni dunyoviylik asosida tartibga solish, diniy bag'rikenglik va dunyoviylikni qaror toptirishda faol fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlash, davlat xizmatchilari o'z kasbiy faoliyatida biror bir dinga yoki e'tiqodga ustunlik berishga yoxud ularni kamsitishga yo'l qo'ymaslik orqaligina biz Konstitutsiyamizga asoslangan dunyoviy davlatni qura olamiz. Bu bilan biz ijtimoiy hayotimizda katta o'rin tutgan dinning o'rnini kamsitmoqchi emasmiz. Balki tarkidunyo-chilikka yopishib olmasdan, ko'zimizni ochib, ilm-ma'rifatga, zamonaviy fanlarni chuqurroq o'rganishga e'tiborni qaratadigan payt keldi. Mana, din himoyachisi sifatida ham Behbudiy domla yoshlarga dunyoviy ilmlarni puxta o'rganish diniy e'tiqodni kuchaytirishi to'g'risida misollar keltirib o'git beradi: "Zotan, islomiyat shunday bir diniy matn va qobili taraqqiydurki, na qadar ilmiy zamoniy ko'p o'qusa, insonni

yana diniy islomga aqidasi shuncha mustahkam bo'lur". Ya'ni, Mahmudxo'ja Behbudiy dunyoqarashi, fikrlari, so'zlari va amallari bilan bizlarga namuna bo'ladi.

Afsuski, millatimizning bu ilg'or ziyolilari, yulduzlari erta so'ndirildi. Birgina 1937-1938-yillardagi katta qirg'in davrida 7 mingga yaqin vatandoshimiz o'ldirilgan. Umuman olganda, 1937-1953-yillarda O'zbekistonda 100 ming odam qatag'onga uchragan, ularning 13 ming nafari o'ldirilgan [8]. 1937-yilning dekabr oyida "uchlik" qarori bilan hukm qilingan 3644 kishidan 1464 nafari imom, eshon, mulla va boshqa diniy xizmatchilar bo'lgan. Din va jamoat arbobi, jadidchilik harakati yetakchilaridan biri Mahmudxo'ja Behbudiy birinchilardan bo'lib ana shu zulmkor tuzum qurboniga aylandi [9, 417]. Sovet Ittifoqi davridagi siyosiy qatag'on asosan intellektual elita — ziyolilar, olimlar va ijodkorlarga qaratilgan edi. Ular xalqning madaniy, ilmiy va siyosiy hayotida yetakchi rol o'ynaganlari sababli Sovet rejimi ularni potensial tahdid sifatida ko'rgan. Sovet hokimiyati davrida asarlari va faoliyati uchun hayotlaridan ayrilgan Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Qodiriy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon, Munavvarqori Abdurashidxonov, Usmon Nosir, Fayzulla Xo'jayev kabi buyuk shaxslarning hayoti va ijodiy merosi haqida ma'lumotlarga ega bo'lishimiz bilan birga, ularni minbarlarda, katta-kichik davralarda doim faxr bilan yodga olinadigan, namuna qilib ko'rsatiladigan shaxslar sifatida ko'rsatishimiz kerak. Hozirgi kunda milliy madaniyatimizni tiklash va rivojlantirish uchun zarur chora-tadbirlar amalga

oshirilmoqda. Biroq qatag'on davrida yo'qotilgan asarlarni, ilmiy maktablar va an'analarni qayta tiklash oson emas. Shunga qaramay, bu boradagi ishlarni izchil davom ettirish an'ana-ga aylandi.

Prezidentimiz qarori asosida mamlakatimizning barcha go'shalarida Behbudiy tavalludining 150-yilligiga bag'ishlangan ilmiy-ma'rifiy anjumanlar, davra suhbatlari bo'lib o'tayotgan ekan, bularning bari millat oydinlarining ibratli faoliyatini o'rganish va targ'ib etishda yangi imkoniyatlarni ochib berishi aniq. Xususan, Mahmudxo'ja Behbudiy tavalludining 150-yilligini nishonlash bo'yicha amalga oshiriladigan chora-tadbirlar dasturi asosida mutafakkir adibning "Tanlangan asarlar" to'plami, uning hayoti va faoliyatiga bag'ishlangan ilmiy-ommabop kitoblarni nashrga tayyorlash va chop etish, Mahmudxo'ja Behbudiy haqida spektakllar sahnalashtirish hamda bugungi kun-

ga qadar yaratilgan "Mahmudxo'ja Behbudiy" kinoseriali va "Xalq yuragi" badiiy-publitsistik filmlarining ommaviy namoyishlarini tashkil qilish, umumiy o'rta ta'lim muassasalari, ijod maktablari o'quvchilari, "Temurbeklar maktablari" kursantlari hamda oliy ta'lim muassasalari talabalari o'rtasida "Mahmudxo'ja Behbudiy saboqlari" mavzusida insholar tanlovini o'tkazish va g'oliblarni munosib taqdirlash, 2025-yil oktyabr oyida "Mahmudxo'ja Behbudiy merosi va jadidlik harakatini o'rganishning dolzarb masalalari" mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya tashkil qilish, 2025-yil noyabr oyida Mahmudxo'ja Behbudiy tavalludining 150-yilligiga bag'ishlangan tantanali adabiy-ma'rifiy xotira kechasini o'tkazish kabi ishlarni amalga oshirish belgilangani u kishining hayoti, ijodiy merosi va erishgan yutuqlari O'zbekiston tarixida qanday muhim o'rin tutishini xalqimizga anglatishda katta rol o'ynaydi.

E'tibor bersak, qatag'on qurbonlariga bag'ishlangan qanchadan-qancha asarlar, filmlar yaratilayotir. Boy va qadimiy tariximizga yangi nigoh bilan qarash, uning ochilmagan sahifalarini o'rganish, buzib talqin qilingan joylarni xolis va ilmiy tadqiq etishga kirishilgani quvonarli. Bugun jadidchilik harakati tarixini o'rganish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan bir pallada olimlarimiz ko'proq jadidlarning qatag'on qilinishi masalasiga ahamiyat bermogda. Ammo qatag'ongacha bo'lgan davrda jadidlarning siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlarda tutgan o'rni keng tadqiq qilinmayapti. Xalqimiz ularni faqat qatag'onning

qurboniga aylangan jabrdiydalar sifatida tanibapti. Jadid bobolarimiz har birining ibratli hayot yo'li, ijtimoiy-siyosiy faoliyati, ilmiy va madaniy merosi bor. Bularni yanada chuqurroq o'rganishimiz kerak. Yoshlarga ularning hayot yo'lini ko'proq targ'ib qilishimiz lozim. Zero, jadidlarning falsafiy qarashlaridagi diniylik va dunyoviylik uyg'unligi jamiyatimiz taraqqiyotida yo'lchi yulduz bo'lishi aniq. Shu bilan birga, tarixning ochilmagan qirralarini tadqiq qilish orqali yoshlarimizga mustaqillikning bebahone'mat ekanligini anglatish, istiqlolni ko'z qorachig'idek asrash muqaddas ekanligini tushuntirish ishiga xizmat qilgan bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh. Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston. – Toshkent: O'zbekiston, 2024. – 560 b.
2. "Turkiston jadidlik harakatining asoschisi, atoqli adib va jamoat arbobi, noshir va pedagog Mahmudxo'ja Behbudiy tavalludining 150-yilligini keng nishonlash to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ 462-sonli qarori. Internet manbaa URL: <https://president.uz/uz/lists/view/7797> Murojaat sanasi 03.01.2025.
3. Qosimov B. Mahmudxo'ja Behbudiy hayoti va faoliyati. Internet manbaa URL: <https://kh-davron.uz/kutubxona/jadidlar-kutubxona/mahmudxoja-behbudiy-tanlangan-asarlar-nilufar-namozova-dunyodan-xabardor-marifatparvar.html> Murojaat sanasi 18.01.2017.
4. Shodmonov N. Behbudiyning vasiyati. Internet manbaa URL: <https://uzbekistan.org/uz/behbudiyning-vasiyati> 3457 Murojaat sanasi 16.07.2023.
5. Mahmudxo'ja Behbudiy. Yoshlarga. Internet manbaa URL: <https://kh-davron.uz/tag/mahmudxoja-behbudiy> Murojaat sanasi 19.01.2023.
6. Usmonova N. Mahmudxo'ja Behbudiy – umrini millat ravnaqiga bag'ishlagan alloma. Internet manbaa URL: https://uza.uz/uz/posts/mahmudxoza-behbudiy-umrini-millat-ravnaqiga-bagishlagan-alloma_559106 Murojaat sanasi 19.01.2024.
7. "O'zbekiston Respublikasida fuqarolarning vijdon erkinligini ta'minlash va diniy sohadagi davlat siyosati konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni loyihasi. Internet manbaa URL: <https://parliament.gov.uz/regulation/35> Murojaat sanasi 31.01.2025.
8. Shavkat Mirziyoyev: Agar ular qatag'on qilinmaganida, buyuk ishlarni amalga oshirgan bo'lar edi. Internet manbaa URL: <https://president.uz/uz/lists/view/3821> Murojaat sanasi 31.08.2020.
9. Saifnazarov, I., & Umarjonov, S. (2022). Yangi O'zbekistonda davlat va din munosabatlari. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(Special Issue 23), 414-424.

JADID MATBUOTIDA SANOYI NAFISA MASALALARI

Zabarjad BOBOJONOVA,
O'zJOKU katta o'qituvchisi

San'at va adabiyot madaniyat sohasining asosiy yo'nalishlari hisoblanadi. Madaniy jurnalistikaning turlaridan biri, aniqrog'i, ixtisoslashgan turi art (san'at) jurnalistikasi. San'at jurnalistikasi doimo mavjud makon, zamon, jamiyatning umumiy manzarasi, madaniy holatini aks ettiradi. Insonning amaliy ijodi bilan bog'liq jarayonlarni yoritadi. Davriy matbuot paydo bo'lguniga qadar musiqa, teatr va tasviriy san'at borasidagi taqrizlar, tanqidiy yondashuvlar falsafiy risolalarda aks etgan: faqat XVIII asrga kelib san'atshunoslik, art tanqidchilik alohida faoliyat sifatida shakllana boshladi. San'at asarlari haqidagi fikrlar, badiiy-tanqidiy qarashlar jurnalistika vositasida jamoatchilikka yetkazildi. Kino, fotografiya kabi zamonaviy san'at turlarining paydo bo'lishi, ommalashishi mazkur san'at turlarini yangi yo'nalish — art-tanqidchilik tushunchasi atrofiga birlashtirdi.

Madaniyat — inson yaratgan hamma narsa ekan, ommaviy axborot vositalari, xususan, davriy bosma nashrlarning o'zi ham XIX asrda madaniyatning yana bir ko'rinishi sifatida Turkistonga kirib keldi. Art-jurnalistika atamasi postsovet davlatlarida 2000-yillardan qo'llana boshlagan bo'lsa-da, san'atga doir mavzular, san'at asarlariga nisbatan tahlil va tanqidiy chiqishlar milliy matbuot faoliyatining dastlabki paytlaridan e'lon qilina boshlagan. Shu ma'noda art-jurnalistika ham milliy jurnalistikamiz singari o'z tarixiga ega. Ya'ni O'zbekistonda gazeta paydo bo'lganidan boshlab san'at jurnalistikasining ham tom ma'noda faoliyati yo'lga qo'yildi, deyish mumkin.

Turkistondagi ilk davriy nashr "Turkiston viloyatining gazetisi" (1870-y.) ikki qism: rasmiy hamda norasmiy shaklga ega edi. Uning

asosiy yo'nalishi ijtimoiy-siyosiy xarakterda bo'lishiga qaramay, norasmiy qismi tarix, etnografiya, madaniyat, folklorga oid ko'plab materiallarni qamrab olardi. "Turkestanskiye vedomosti" gazetasining mahalliy tildagi "Turkiston viloyatining gazetisi" ilovasi xalq orasida ancha ommalashgan bo'lsa-da, gazeta davr siyosatini yoritish, asosan rus millati vakillari manfaati, turmush tarzi madaniyatini oshirishni ko'zlab chop etilardi. Shundan so'ng mamlakatdagi ma'naviy inqirozni yengib o'tish maqsadida jadid namoyandalari tomonidan mahalliy xalq hayotiga milliy matbuotni olib kirish harakati boshlab yuborildi. 1906-yili Munavvar Qori ham mahalliy, ham rus tilida erkin gapira oladigan Ismoil Obidiy muharrirligida "Taraqqiy" gazetasini nashrga tayyorladi. "Taraqqiy" aholini jaholat botqog'idan olib

chiqishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ydi. 1913-yili Mahmudxo'ja Behbudiy muharrirligidagi "Oyina" jurnaliga asos solindi. 1914-yilda "Sadoyi Turkiston", "Sadoyi Farg'ona", 1915-yilda "Tirik so'z" kabi gazetalarda boshqa mavzular qatori madaniyat, san'atga oid maqolalar chop etila boshlandi.

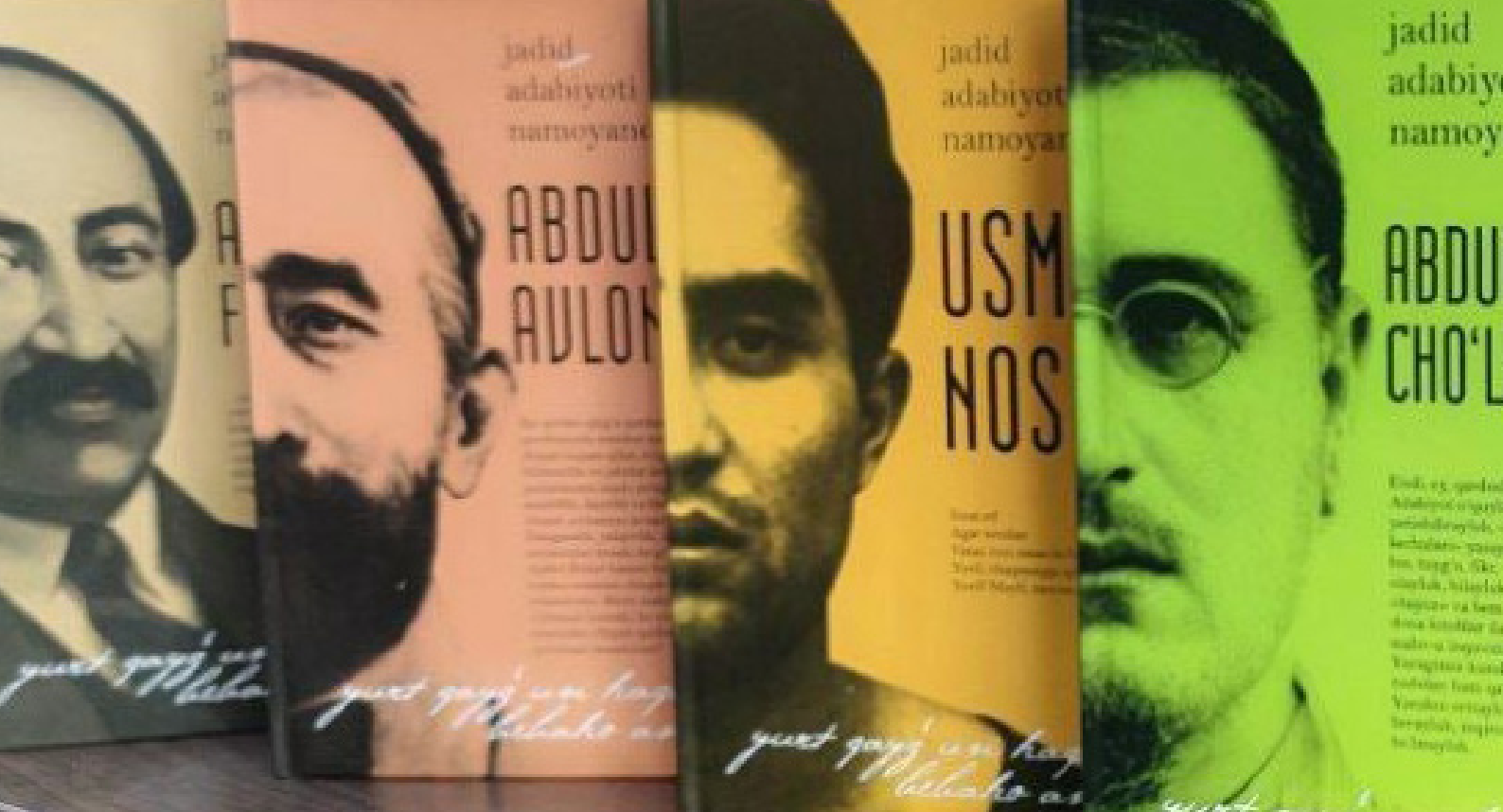
1906-1930-yillari o'zbek matbuoti bilan birgalikda madaniyat targ'ibotchisi sifatida san'at jurnalistikasining ilk ildizlari shakllandi. Bu davrni milliy san'at jurnalistikasida qo'yilgan dadil qadamlar davri deyish ham mumkin. Chunki bu vaqtga kelib faqatgina matbuotning emas, teatr, kino, musiqa, muzey, fotografiya va boshqa san'at turlarining ham ommalashishiga imkoniyat yaratildi. Dastlab teatr san'ati mahalliy xalq orasida turli munosabatlar, bahslar tug'dirib, davriy nashrlarda sahna asarlari tahliliga ehtiyoj uyg'otgan bo'lsa, ko'p o'tmay kino san'atining yo'lga qo'yilishi, matbuotda mavzularning, jurnalistlarning ixtisoslashuviga turtki bo'ldi.

"Ishtirokiyun" gazetasining 1918-yildan 1920-yilga qadar chiqqan sonlarida 100 ta san'at mavzusiga bag'ishlangan maqolalar e'lon qilingan. Ulardan 83 tasi teatr faoliyati, sahna asarlarining tahlili, aktyorlar ijrosi haqida bo'lsa, qolgan 17 ta maqola san'atning boshqa turlari — musiqa, kino, sanoyi nafisa ishlariga bag'ishlangan. Toshkentda Turkiston kommunistlar firqasi Markaziy Qo'mitasi hamda Turkiston Sho'rolar Jumhuriyati Markaz boshqarma qo'mitasi muassisligida chiqqan gazetaning nomi 1920-yil 12-dekabrda "Qizil bayroq"

deb o'zgartiriladi. Bu vaqtda gazetada alohida "Teatr va muzika" nomli rukn tashkil etilib, mazkur rukn ostida san'at mavzulariga bag'ishlangan maqolalar muntazam e'lon qilinadi.

1922-yili gazetaning nomi "Turkiston"ga o'zgartirilgach, rukn ham "Cholg'i va tomosha" shaklida beriladi. 1924-yil 5-dekabrda "Qizil O'zbekiston" deya nomlangan gazeta endilikda har kuni chop etiladi va san'at mavzulariga bag'ishlangan ruknlar soni ham ortadi: 1925-yildan 1930-yilga qadar "Cholg'i va tomosha" rukni bilan bir qatorda, "Madaniyat jabhasida", "Adabiyot va san'at sahifasi", "Teatr va musiqa", "Kino-teatr" kabi san'at ichidagi san'at turlariga bag'ishlangan mavzular muntazam ravishda berib borildi.

Dastlab matbuot asosiy e'tiborni teatr, ko'p o'tmay kinematografiya sohasiga qaratgan bo'lsa-da, keyinroq milliy xalq kuylari, tasviriy san'at namunalariga bag'ishlangan materiallar ko'payib, mavzular rang-barangligi ortganini kuzatish mumkin. 1930-yilga qadar "Qizil O'zbekiston" sahifalarida 400 ga yaqin san'at mavzularidagi maqolalar e'lon qilindi. Sohaga doir mavzularni muntazam yoritib boruvchi ijodkorlar, bugungi tushuncha bilan aytganda "art-jadidchi", art-jurnalistlar aynan shu davrlarda shakllandi. Jumladan, Abdurauf Fitrat o'zining "Adabiyot qoidalari" asarida asli adabiyotshunoslik muammolarini o'rtaga tashlasa-da, san'at va musiqaga oid qarashlarga ham keng to'xtalgan. Olim va publitsist san'at turlarini tasniflar ekan,

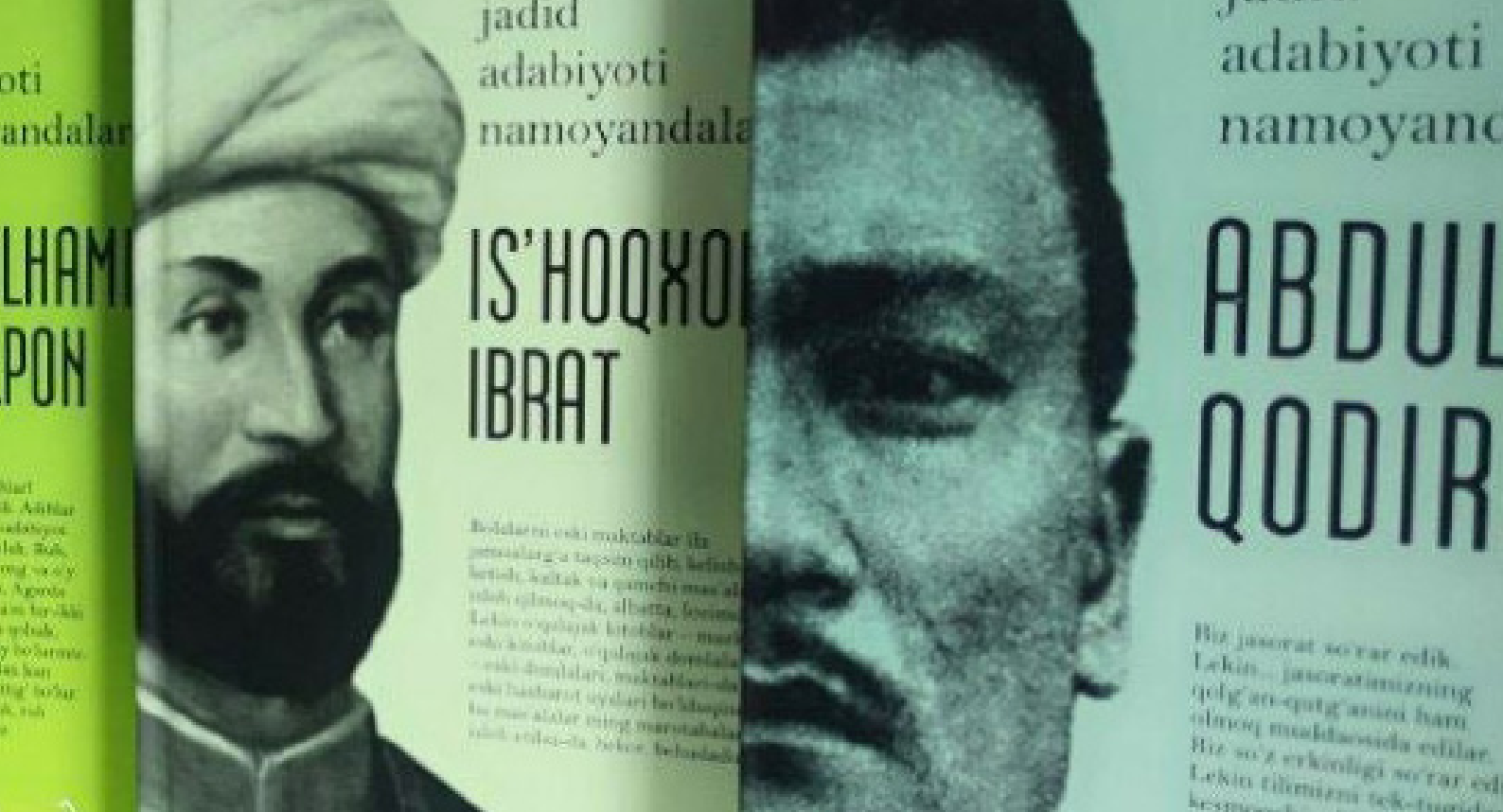

go'zal san'atlarni 6 ga bo'ladi: 1. Musiqiy. 2. Rasm. 3. Haykatchilik. 4. Me'morchilik. 5. O'yin [tans] 6. Adabiyot. Keltirilgan mazkur san'atlarning barcha turlari borasida davriy nashrlarda chuqur tahlillar beradi. "Halima" operasining "Rohat" bog'chasidagi namoyishi haqida yozgan maqolasidan Fitrat nafaqat milliy ohanglarimiz, balki g'arb san'ati — opera borasida ham chuqur bilimlarga ega ekanini ko'rsatadi.

Atoqli jadid namoyandalari Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho'lpon, Elbek, Abdulla Qodiriylar bilan birga, mazkur mavzularda Ziyo Said, Aliyev Komil, Bashir Z., Husayn S., Sherbek, Muqimov, Bobojonov Rahimberdi, Haydariy Bahrom, Mirmulla Shermuhammad kabi mualliflar qalam tebratdi. Shuningdek, Ishchi, Tomoshabin, Kezguvchi, Sergak, O'gay, Kitobxon, Teatrchi, Shapoq Mahzum, Adabiyot quli, Chatoq kabi muayyan taxalluslarda faqat san'atga bag'ishlangan materiallar tayyorlovchi ijodkorlar jamoasi shakllandi. Ular san'at sohasida ro'y berayotgan jara-

yonlar, yangiliklarni yoritibgina qolmay, balki undagi muammolar, qilinishi kerak bo'lgan ishlar, kamchiliklarni kun tartibiga ko'ndalang qo'yib, mamlakatda madaniy muhitning ahamiyati nechog'lik muhim ekanini dadil ayta olishdi.

Sherbekning "Sanoyi nafisa ishlariga ahamiyat" nomli maqolasida mavjud musiqa, teatr, rassomlik san'atining yanada rivojlanishi uchun o'zimizning yoshlarni tarbiyalash, buning uchun xorijdan malakali mutaxassislarni jalb etish kerakligi, maxsus bilim maskanlarining lozimligini ta'kidlaydi. Har bir xalqning tarixiy taraqqiyotini o'rganishda uning musiqasi, raqslari, sanoyi nafisasini o'rganish qulaylik berishini aytadi va bizning ham asrlar osha yashab kelayotgan xalq qo'shiqlarimiz, baytlar, hangomalar, milliy raqslarimiz borligini qayd etadi. Maqolada Yevropada o'qib qaytgan Muhiddin Qori (Yoqubov — muallif) 23 havaskordan iborat truppa tuzib, milliy san'atimizga doir yozilgan va yozilmagan materiallarni

to'plashga kirishganini yozar ekan, ularga ham moddiy, ham tashkiliy, ham ma'naviy qo'llov-quvvatni talab qiladi. "Truppa yangi tuzilgan. Bular ichida o'qiganlar — savodlilar kam. Etnografiya materiallarini ishchi-dehqon sahnasida ko'rsatganlarida bizning tub tilagimizni yuzaga chiqarolmaslar. Truppa hali yosh. Bu truppaga yaxshi e'tibor berib, buni o'stirish, bunga o'qiganlarni jalb qilish va shuning orqasida kerak bo'lgan etnografiyaga oid materiallarni — laparlarni, raqslarni, xalq hikoyalarini to'plash lozim. Sanoyi nafisimizni nisbatan o'stirish, sahnamizni boyitish, yetarli kuchlarni yetishtirish shubhasiz juda kerak.

Sanoyi nafisimizni chinakam ehtiyojimizga javob beradigan holga keltirishda ko'rilgan qarshilik va anglashilmovchiliklarga qat'iy barham berilsin.

O'zbekistonda sanoyi nafisa ishlarini kuchlandirish maqsadi bilan o'zimizda ham sanoyi nafisa to'garaklari tuzish va havaskorlarni uyushtirish kerak bo'ladi.

Shuning uchun maorif komissarligidan kelgusi yilda bir dona bo'lsa ham, san'at maktabi ochib berishini hamda shunga yetarli miqdorda sarmoya belgilashni so'rab qolamiz".

"Ishtirokiyun" gazetasining 1920-yil 18-yanvardagi sonida Karimbekning (taxallus) "Mirmulla afandiga javob" sarlavhasi ostida maqola e'lon qilinib, u Mirmulla Shermuhammadning "Eski shaharda kinematograf" nomli tanqidiga qaratilgan edi. Gazetaning navbatdagi sonida esa (1920-yil 25-yanvar) Mirmulla Shermuhammad hozirjavoblik bilan Karimbekka "Turon" teatrining mundiriga javob" sarlavhali maqolasini e'lon qiladi.

Shuningdek, ayrim san'at turlarining inqirozi va istiqboliga bag'ishlangan polemik ruhdagi tortishuvlar ham gazeta sahifalaridan joy ola boshladi. Xususan, "Qizil O'zbekiston" gazetasining 1926-yil 14-yanvar sonida 1926-yil 16-yanvar kuni "Xiva" kinosida "Teatrning inqirozi — kinoning gullashi" mavzuida

“Kinoga bag‘ishlab” maxsus munozara kechasi o‘tkazilishi to‘g‘risida e‘lon chop etiladi va mazkur tadbir doirasida gazetaning 26-yanvar sonida Soat A. “Kino to‘g‘risida munozara: (16-yanvar kuni Toshkentda bo‘lgan “Teatrning inqirozi — kinoning gullashi” mavzuidagi munozara haqida) tadbir tafsilotini yoritadi.

“Qizil O‘zbekiston”ning 1928-yil 25-sentyabr sonida “Daromad keladi, lekin qayerga ketadi?” sarlavhasi ostida Namangan shahrida xalq tomonidan katta xarajat bilan qurilgan “Sharq sahnasi” haqida muammoli maqola chop etilgan. Mazkur maqola sohadagi talon-toroj bo‘layotgan mablag‘lar va muammolarni dadillik bilan ko‘tarib chiqadi.

Shuningdek, “Xalq qo‘shiqlari buzilmasin” (Abdulla//Qizil O‘zbekiston. – 1925. – 12 yanvar), “Sog‘lom san‘at asarlari

yarataylik: Teatr to‘garaklari va ularning vazifalari; Haykaltaroshlik, tasviriy san‘at, qo‘l hunarmandchiligi” (Jahongirov // Qizil O‘zbekiston. – 1929. – 11-oktyabr), “Musika va san‘at ishlarimizni ilmiylashtirish kerak: O‘zbek san‘at bilim yurtlariga bir nazar” (Iskandar // Qizil O‘zbekiston. – 1927. – 29 avgust), “Sayyor sirkka keng yo‘l” (Muxtor M. // Qizil O‘zbekiston. – 1930. – 11-dekabr) kabi soha faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan ko‘plab tahliliy materiallar gazetaning har sonida ilgari suriladi. Ularning aksariyati mafkuraviy xarakterda bo‘lishiga qaramay, mamlakatda madaniy muhitni shakllantirish, san‘atning har bir turida aholining estetik didini o‘stirish, dunyoqarashini kengaytirishga qaratilgan tahlil va taqrizlar yuqorida ta’kidlab o‘tilgan san‘at jurnalistikasi oldiga qo‘yilgan vazifani to‘laqonli bajarganiga guvoh bo‘lish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.A.Musinova, Qozog‘iston san‘at jurnalistikasi. – Almati, 2018.
2. Milliy matbuot fihristi. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2020.
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/primary-sources-in-the-formation-of-art-journalism/viewer>
4. <http://sjifactor.com/passport.php?id=22230>

Umida IMANOVA,

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi
"Iqtisodiyot va moliya" kafedrası dotsenti,
PhD.

MAHALLIY BYUDJETLAR MOLIYAVIY RESURLARINI BOSHQARISHNING HOZIRGI HOLATI

Mahalliy byudjetlar davlatning umumiy moliyaviy resurslari ichida muhim o'rin egallaydi. Ular ko'pincha ijtimoiy xizmatlar, infratuzilma va ta'lim sohalariga yo'naltiriladi.

Mahalliy byudjetlar markaziy hukumat byudjetiga asosan katta qaramlikda bo'ladi. Masalan, mahalliy maktab tizimlari asosan markaziy hukumat byudjetlariga bog'liq. Agar markaziy hukumat byudjeti qisqarishi yoki grantlar kamaygan bo'lsa, mahalliy maktablar o'z dasturlarini cheklashga majbur bo'lishi mumkin, bu esa ta'lim sifatiga

salbiy ta'sir ko'rsatadi. Yoki yana bir misol, mahalliy hokimiyatlar ko'pincha infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish uchun markaziy hukumat byudjetlariga tayanadi. Agar ushbu grantlar to'liq berilmasa yoki kechiktirilsa, mahalliy yo'llar va ko'priklar kabi muhim infratuzilma loyihalari kechikishi yoki to'xtab qolishi mumkin.

Agar sog'liqni saqlash dasturlari moliyalashtirishni qisqartirsa, mahalliy sog'liqni saqlash xizmatlari kamroq resurslarga ega bo'lishi mumkin, bu esa aholi salomatligiga ta'sir ko'rsatadi.

Mahalliy byudjet davlat moliya tizimi-ning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ma'lum hududning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlash uchun moliyaviy resurslarni shakllantirish va ulardan foydalanishni nazarda tutadi. Bu byudjet mahalliy hokimiyat organlari tomonidan boshqariladi va hududdagi aholi ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan bo'ladi.

Mahalliy byudjetning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

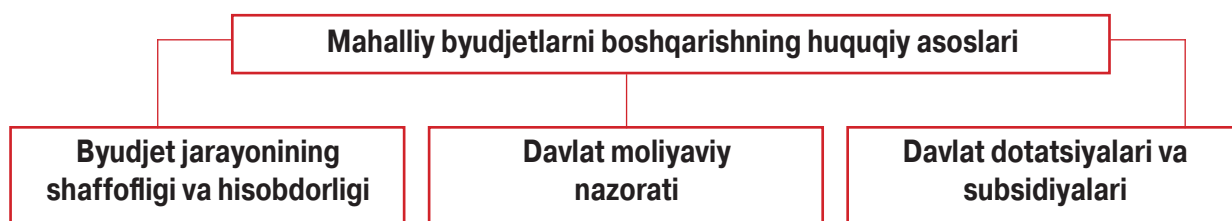
- hududiy rivojlanishni ta'minlash;
- aholi farovonligini oshirish;
- moliyaviy mustaqillikni ta'minlash;
- hududlar o'rtasida tengsizlikni kamaytirish.

Iqtisodiy tizimdagi roli jihatidan mahalliy byudjetlar mahalliy darajadagi iqtisodiy siyosatning amalda tatbiq etilishiga xizmat qiladi. Ular davlatning umumiy iqtisodiy maq-

sadlariga erishishga yordam beruvchi vosita bo'lib, resurslarni optimal taqsimlashni, aholi ehtiyojlarini qondirishni va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi. Shu bilan birga, mahalliy byudjetlarning samarali boshqarilishi davlat moliya tizimining umumiy barqarorligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli mahalliy byudjetni boshqarish tizimi shaffof, hisobdor va samarali bo'lishi lozim. Chunki bu holat mahalliy hokimiyatning aholi oldidagi javobgarligini oshiradi va iqtisodiy tizimda ishonchni mustahkamlaydi.

Mahalliy byudjetlarni shakllantirish davlat va mahalliy hokimiyat organlari o'rtasida moliyaviy vakolatlarni aniq taqsimlashni talab etadi. O'zbekiston Respublikasida bu jarayon quyidagi asosiy normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi: O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi, Soliq kodeksi, Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risidagi qonun.

Mahalliy byudjetlarning samarali boshqarilishini ta'minlash uchun quyidagi qonunchilik normalari amal qiladi:

1-rasm. Mahalliy byudjetlarni boshqarishning huquqiy asoslari

Milliy qonunchilik mahalliy hokimiyat organlariga moliyaviy mustaqillik berishni ta'minlashga intiladi. Bu quyidagi tamoyillar orqali amalga oshiriladi:

1. Mahalliy soliqlar va yig'imlar daromadlarning bir qismi mahalliy byudjetda qolishi.

2. Mahalliy darajada qaror qabul qilish vakolatlarning kengaytirilishi.

3. Mahalliy byudjet xarajatlarini o'z hududi ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlariga mos ravishda rejalashtirish.

Xususan, Iqtisodiyot va moliya vazirli-

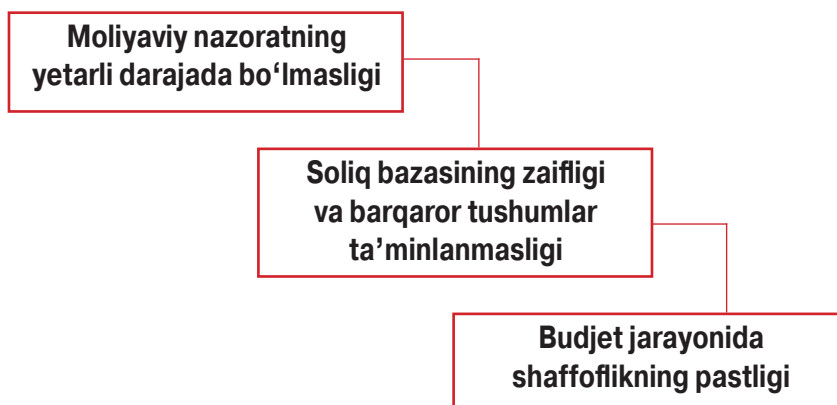
giga 2025-yilda respublika byudjetidan 92,6 trln. so'm ajratish rejalashtirilgan.

O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksiga asosan Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari balanslashtirilgan daromadlar va xarajatlarga ega bo'lishi lozimligi hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlarning taqchilligiga yo'l qo'ymasligi belgilangan.

Mahalliy byudjetlar xarajatlarining tegishli daromadlar prognozlaridan oshgan qismini qoplash respublika byudjetidan tartibga soluvchi byudjetlararo transfertlar ajratish

orqali amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasi respublika byudjetidan Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetiga, viloyatlar viloyat byudjetlariga va Toshkent shahri shahar byudjetiga 2025-yilda 17,1 trln. so'm (shundan, aksiz solig'i tushumlari hisobidan 3,2 trln. so'm) tartibga soluvchi byudjetlararo transfertlar o'tkazilib berilishi prognoz qilingan.

Mahalliy byudjetlarni boshqarish bo'yicha milliy qonunchilik doimiy ravishda rivojlantirilib borilmoqda. Biroq mahalliy hokimiyatlarning moliyaviy mustaqilligi va resurslarni samarali boshqarishi bo'yicha hali ham ayrim muammolar mavjud:

2-rasm. Mahalliy hokimiyatlarning moliyaviy mustaqilligi va resurslarni samarali boshqarish bo'yicha muammolar

Shu sababli milliy qonunchilikni takomillashtirish va xalqaro tajribaga asoslangan samarali mexanizmlarni joriy etish zaruriyati mavjud. Bu esa mahalliy byudjetlarning iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikka hissa qo'shishini ta'minlashga yordam beradi.

Mahalliy byudjetlar hududiy rivojlanishni ta'minlash va aholining ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlarini qondirish uchun zarur bo'lgan resurslarni boshqaradi. Ushbu byudjetlar moliyaviy

resurslarni shakllantirishda turli manbalarga asoslanadi.

Mahalliy byudjetlarning daromad bazasi qanchalik barqaror va ko'p tarmoqli bo'lsa, u hududning iqtisodiy barqarorligi va moliyaviy mustaqilligini ta'minlashga shunchalik yordam beradi.

Uzoq muddatli fiskal maqsadlar va makroiqtisodiy istiqbollardan, jumladan, o'rta muddatda konsolidatsiyalashgan byudjet

taqchilligini YAIMga nisbatan 3 foizdan oshirmaslik vazifasidan kelib chiqib, 2025-yilda konsolidatsiyalashgan byudjet daromadlari prognozi 427 trln. so'mda yoki YAIMga nisbatan 26,2 foiz xarajatlari prognozi 476,7 trln. so'm yoki YAIMga nisbatan 29,3 foiz miqdorda prognoz qilinmoqda.

Bunda konsolidatsiyalashgan byudjet daromadlari mo'ljallari 2026-2027-yillarda YAIMga nisbatan 26 foiz atrofida, xarajatlari mo'ljallari YAIMga nisbatan 2026-yilda 28,7 foiz, 2027-yilda 28,1 foiz atrofida prognoz qilingan.

1-rasm. 2025-yil Davlat byudjeti daromadlari, trln. so'm

Kelgusi yilda O'zbekiston Respublikasi nomidan va kafolati ostida tashqi qarzlarini jalb qilish bo'yicha yillik imzolangan yangi bitimlarning cheklangan hajmi 5,5 mlrd. AQSH miqdorida, shundan 3 mlrd. AQSH dollari Davlat byudjetini qo'llab-quvvatlash, shu jumladan, byudjet taqchilligini moliyalashtirishga, qolgan qismini investitsiya loyihalarini moliyalashtirishga yo'naltirish belgilangan. O'rta muddatda konsolidatsiyalashgan byudjet taqchilligi bo'yicha kiritilgan byudjet qoidasiga amal qilish orqali byudjetni qo'llab-quvvatlash uchun jalb qilinadigan tashqi qarzlar oshishining oldini olish, bunda tashqi qarzlarni asosan yuqori samarali investitsiya loyihalariga jalb qilish orqali davlat qarzining

YAIMga nisbatan o'sish sur'atini sekinlashtirish choralari ko'riladi.

Davlat byudjeti jami xarajatlari 2025-yilda YAIMga nisbatan 2022-yilgi 23,8 foizdan 20,9 foizgacha va 2027-yilga kelib 20 foiz atrofida pasayishi prognoz qilinmoqda. 2025-yilda Davlat byudjeti xarajatlari 341,3 trln. so'm miqdorida yoki 2024-yil uchun kutilayotgan ijroga nisbatan 7,4 foiz ko'p mablag'lar ajratilishi prognoz qilingan. Keyingi yilda ham xarajatlarning ijtimoiy yo'naltirilganligi saqlab qolingani bo'lib, Davlat byudjeti xarajatlarining asosiy qismi yoki 52 foizi ijtimoiy sohaga yo'naltirilishi ko'zda tutilgan.

Byudjetnomaning 2024–2027-yillarga mo'ljallangan maqsad va vazifalarida, mahall-

liy byudjetlarning barqarorligini ta'minlash va ularning mustaqilligini yanada oshirish maqsadida quyidagilarni amalga oshirish taklif etilgan:

Tumanlar (shahar)lar hokimlarining moliyaviy imkoniyatlarini bosqichma-bosqich kengaytirish hisobiga kelgusi 2-yilda mahalliy hokimlarning xarajatlari to'liq o'z daromadi va ichki imkoniyatlari hisobidan qoplanishini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish hamda tuman (shahar)lar byudjetlaridan faqatgina to'g'ridan-to'g'ri tuman (shahar)lar mahalliy davlat hokimiyati organlari zimmasiga yuklatilgan vazifa va majburiyatlarning bajarilishi bilan bog'liq xarajatlarni (hudud infratuzilmasini yaxshilash, obodonlashtirish va boshqalar) amalga oshirish belgilangan.

Bunda 2026-yil 1-yanvardan boshlab tuman (shahar)lar byudjetlardan mablag' bilan ta'minlanadigan sog'liqni saqlash muassasalari xarajatlarini Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlarning viloyat byudjetlari va Toshkent shahrining shahar byudjetidan moliyalashtirishga o'tkazilishi ko'zda tutilgan.

2025-yil 1-yanvardan aylanmadan olinadigan soliq, yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq, yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i, davlat aktivlarini ijara-ga berishdan tushumlar to'liq hajmda hamda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i tushumlarining kamida 50 foizigacha qismi tuman (shahar)lar byudjetlariga o'tkazilishi taklifi berilgan.

Tuman va shaharlar byudjetlarini tuzishda tuman-shaharlarga birlashtirilgan daro-

madlar prognoz ko'rsatkichlarning xarajatlar prognozidan ortgan qismi, Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetiga, viloyatlar viloyat byudjetlariga va Toshkent shahri shahar byudjetiga byudjetlararo transfertlar ko'rinishda o'tkaziladi.

Shuningdek, 2026-yil 1-yanvardan tuman (shahar)lar byudjetlarga mazkur daromad tushumlaridan ajratmalar miqdoriga kelgusi uch yil davomida o'zgartirish kiritilmasligi belgilab qo'yiladi.

Hududlarda tadbirkorlikni rivojlantirish va fuqarolar tomonidan ko'tarilgan dolzarb ahamiyatdagi infratuzilma bilan bog'liq muammolarini bartaraf etishga hamda tuman (shahar)ni rivojlantirish bilan bog'liq boshqa xarajatlarni amalga oshirish uchun alohida byudjet transfertlarini ajratish tartibini joriy qilish va bu maqsadlar uchun har yili 1 trln. so'm mablag' ajratish ko'zda tutilgan.

Mahalliy byudjetlar davlat moliya tizimining ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ular orqali aholi ehtiyojlarini qondirish, hududiy infratuzilmani rivojlantirish va davlatning umumiy iqtisodiy maqsadlariga erishish ta'minlanadi. Mahalliy byudjetlarning samarali boshqarilishi nafaqat hududlar farovonligini oshiradi, balki davlat moliya tizimining barqarorligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasida mahalliy byudjetlarni shakllantirish va boshqarish jarayoni maxsus normativ-huquqiy hujjatlar, jumladan, Byudjet kodeksi, Soliq kodeksi hamda "Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"gi qonun bilan tartibga solinadi. Ushbu qonunchilik

bazasi mahalliy hokimiyat organlariga moliyaviy mustaqillikni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, quyidagi tamoyillar asosida rivojlantirilmoqda:

1. Mahalliy soliqlar va yig'implardan tushgan daromadlarning bir qismini mahalliy byudjetda qoldirish.

2. Mahalliy darajada qaror qabul qilish vakolatlarini kengaytirish.

3. Xarajatlarni hududning ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlariga mos ravishda rejalashtirish.

Shunga qaramasdan, mahalliy hokimiyatlarning moliyaviy mustaqilligi va resurslarni samarali boshqarish bo'yicha hali ham ayrim muammolar mavjud.

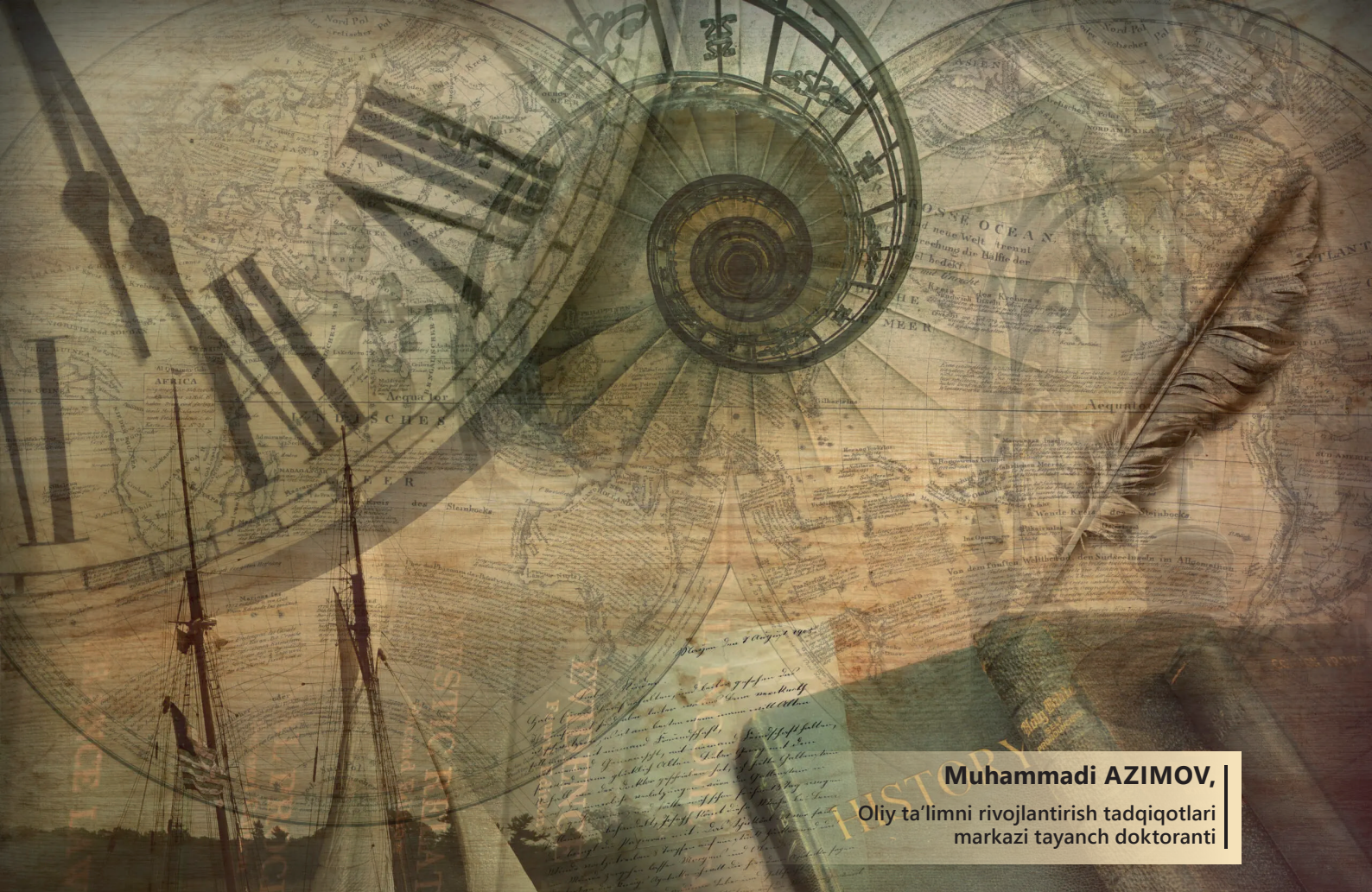
Xususan, markaziy hukumatdan keladigan mablag'larning kechikishi yoki kamayishi

mahalliy loyihalar, jumladan, ta'lim, sog'liqni saqlash va infratuzilma rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli mahalliy byudjetlarni boshqarish tizimining shaffofligi va hisobdorligini oshirish ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lib qolmoqda.

Kelgusida mahalliy hokimiyat organlarining moliyaviy mustaqilligini yanada oshirish, ularga ajratiladigan mablag'larning barqarorligini ta'minlash, shuningdek, samarali boshqaruv tizimini shakllantirish orqali hududlarning barqaror rivojlanishini qo'llab-quvvatlash lozim. Mahalliy byudjetlarni samarali boshqarish nafaqat hududlar farovonligini oshiradi, balki butun mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Olimov N. – "Mahalliy byudjetlarning barqarorligini ta'minlashda fiskal siyosatning roli", O'zbekiston iqtisodiy sharhi jurnali, 2022.
2. Karimova F. – "Mahalliy byudjetlarni moliyalashtirish va ularning samaradorligini oshirish masalalari", Iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish ilmiy jurnali, 2021.
3. Yo'ldoshev B. – "Mahalliy byudjetlarning daromad manbalarini optimallashtirish masalalari", Davlat moliyasi jurnali, 2020.
4. Ismoilova R. – "Hududiy rivojlanish va mahalliy byudjetlarni moliyalashtirish", O'zbekiston iqtisodiyoti ilmiy to'plami, 2023.
5. O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi (oxirgi o'zgartirish va qo'shimchalar bilan).
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Hududlarni kompleks rivojlantirish va mahalliy byudjetlar barqarorligini oshirish to'g'risida"gi qarorlari va farmonlari.
7. "Davlat byudjeti to'g'risida"gi yillik qonunlar.
8. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi rasmiy sayti – www.mf.uz
9. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi – www.stat.uz
10. Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi – www.cer.uz

Muhammadi AZIMOV,

Oliy ta'limni rivojlantirish tadqiqotlari
markazi tayanch doktranti

Oliy ta'lim talabalarida tarixga daxldorlik tuyg'usini shakllantirish yo'llari

**Tarix uzoq davrlardan buyon insoniyatning ma'naviy
ozuqalaridan biri bo'lib kelgan. XXI asrga qadar kishilik jamiyati
ma'naviy merosga bo'lgan daxldorlikning o'lchovi sifatida tarixga
murojaat qilib keldi. Ammo globallashuv davrida insonlar ongida
materializmga asoslangan dunyoqarash ustun bo'lib, uning
asosini sun'iy intellekt, gologramma, zamonaviy IT qurilmalari va
shunga o'xshash vositalar tashkil etmoqda. Bu jarayonni oliy ta'lim
talabalari ham boshdan kechirmoqda. Bugungi kunda talabalardagi
tarixga daxldorlik tuyg'usini susaytiruvchi ikki omil mavjud:**

1. Vatan tarixining asosini tashkil etuvchi milliy qadriyatlar, odatlar, mentalitet va tarixiy subyektlarga nisbat talabalardagi qiziqishning kamayishi. Bunga sabab talabalarda mamlakat oldidagi burch va mas'uliyatining moddiy farovonlikka intilish tufayli yo'qolib borishidir. Talabalarning aksariyat qismi xorijning rivojlangan mamlakatlarida butun umr yashash uchun mamlakatni tark etishga ham tayyor.

2. Tarixiy ong va tafakkurning zaifligi. Odatda talabalar tarixga shunchaki voqea va hodisalardan iborat manbalar to'plami sifatida qarashadi. Ular mustaqillik, milliy tarix va uni qo'lga kiritish yo'lida ne-ne insonlar jon fido qilganini hamda bu maqsad uchun o'z halovatidan kechgan kishilarning jasoratini to'liq anglab yetishmaydi.

Bunga sabab tarixiy ongning uni o'rganuvchi subyektlarda yuksak darajada shakllanmaganligi yoxud milliy o'zlikni anglash mohiyatining mazmuniga to'liq yetilmagan-

ligidir. Tarixga daxldorlik tuyg'usi insonning hissiy kechinmalari bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu tuyg'uning asl mohiyati anglanganda kishi unga nisbatan g'urur va iftixorni tuyadi. Xuddi mana shu vaziyat talabalarning tarixga bo'lgan hurmat hissini namoyon qiladi.

Nima uchun eng yangi tarixni o'rganish qiyin? Bunga, bir tomondan, mustaqillikka qadar deyarli barcha tarixiy manbalarning yo'qotilganligi bo'lsa, ikkinchi tomondan, talabalarni yolg'on tarixdan istiqlool tarixiga ishontirishning murakkabligidir. Chunki XX asrning so'nggi choragida talabalarga o'rgatiladigan milliy tarix butkul o'zgarishga yuz tutdi. Endilikda ular butun hayoti davomida o'rganib kelgan tarixiy ma'lumot va mafkuralar tubdan o'zgardi. Shunday vaziyatda kuchli immunitet hosil qiluvchi milliy tarixiga bo'lgan ehtiyoj har qachongidan ham kuchaygan. Bunday ehtiyojni qondirish faqatgina to'g'ri ta'lim berish yo'li bilangina amalga

oshadi. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun pedagogika sohasidagi mutaxassislar hamkorlikda faoliyatni yo'lga qo'yishlari zarur. Shunday hamkorlik vositalari sirasiga universal metodlarni ta'lim muhitiga tatbiq etish va uni qo'llash mezonlarini ishlab chiqish jarayonini kiritish mumkin.

Tarixga daxldorlik tuyg'usini shakllantirishdagi asosiy nazariy metodlar;

- ko'rgazmali metodlar;
- qiyosiy-tarixiy metod;
- rollar nazariyasi orqali darsni tashkil etish;
- tarixiy daxldorlik modeli yordamida ma'lumot hosil qilish;
- keys study usuli yordamida daxldorlikni hosil qilish.

Ko'rgazmali metodlar. Daxldorlikka doir tarixiy mavzularni ko'rgazmali metodlar yordamida tashkil etish. Bunday turdagi ko'rgazmali vositalarga: videorolik, taqdimot, harakatlanuvchi tasvir, diagramma va xarita-

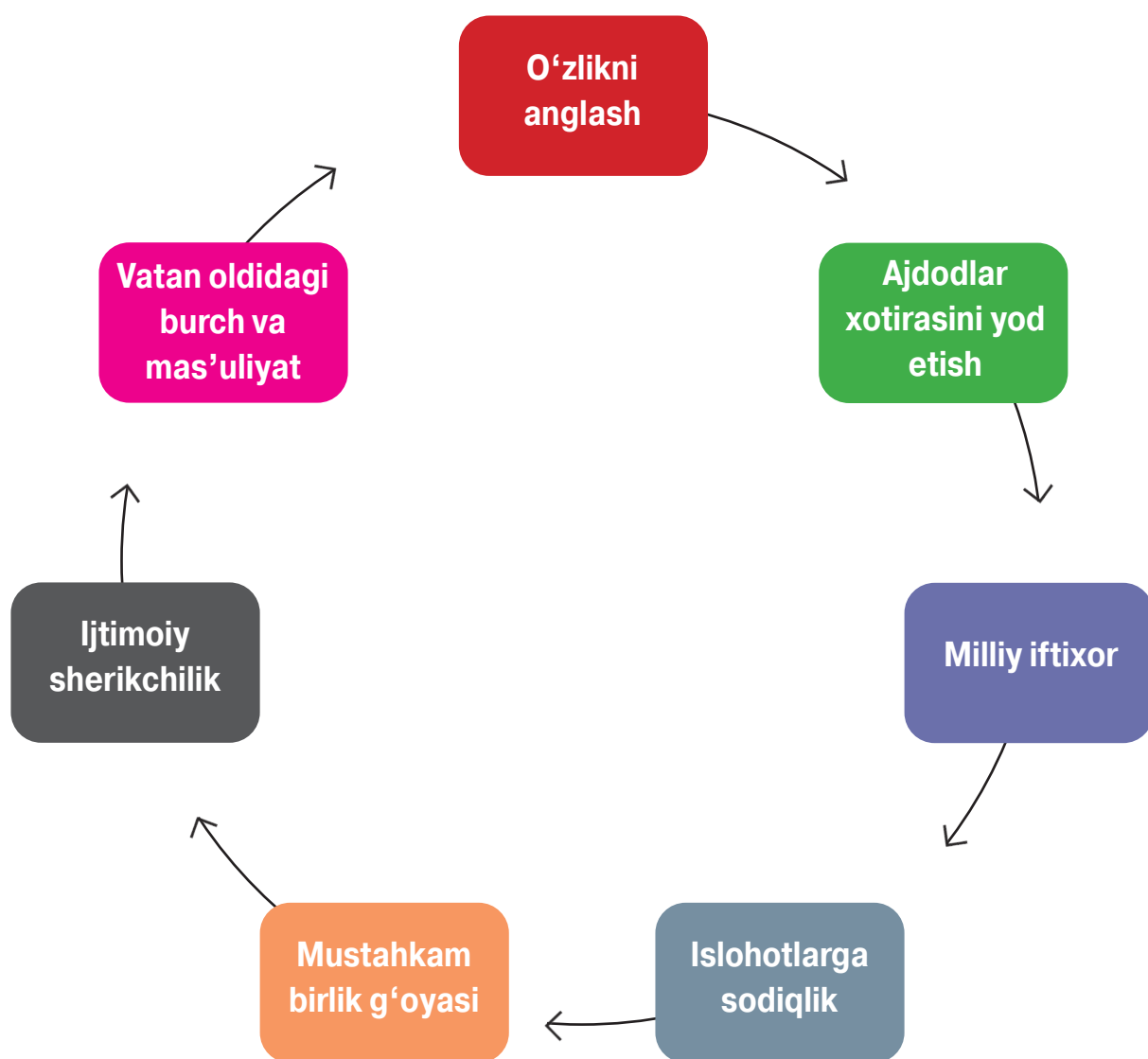
lar grafigini kiritish mumkin. Ushbu ko'rgazmali qurollar murakkab tarixiy hodisalarni tasviriy ifoda orqali anglashga yordam beradi. Shuning uchun ham tarix darslarida ko'rgazmali vositalardan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi.

Doktor Agnes Dkosta tarixni mazmunli tushuntirishda xaritadan ko'rgazma sifatida foydalanish muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi. Tarixiy xaritalar o'tmishdagi xalqlarning munosabatini aks ettiradi va o'z davrining dunyoqarashini ifodalaydi. Siyosiy xaritalar ham, geografik xaritalar ham tarixda foydalidir [1, 4]. Chunki bu turdagi xaritalar tarixiy jarayonlarning xronologik ko'rsatkichlarini yaqqol ko'rsatib, voqea-hodisalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va farqli jihatlarni topishda ular muhim qo'llanma vazifasini bajaradi. Shuningdek, ushbu turdagi xaritalar talabalarda makonga bo'lgan daxldorlik tuyg'usini shakllantirishda funksional vazifaga ega. Shuning uchun ham pedagog o'qituvchilar tarix darslarida siyosiy va geografik

xaritalarga alohida urg'u berishadi.

Qiyosiy-tarixiy metod. Oliy ta'lim talabalariga qiyosiy tahlil metodi yordamida tarix va unga daxldorlik hissini o'rgatish o'qitishning samarali uslublaridan biri hisoblanadi. Negaki talabalarda ko'plab tarixiy voqealarni eslab qolishidek, kuchli xotiraning shakllanish ko'rsatkichlari har xil hisoblanadi. Ta'lim jarayonidagi bu rang-baranglik bilim olishdagi notenglikni keltirib chiqarishi

mumkin. Ushbu kamchilikning oldini olish uchun o'qituvchilar qiyosiy-tarixiy metoddan unumli foydalanishlari lozim. Shundagina ular tarixga bo'lgan murakkab daxldorlik hissini sodda tartibda talabalarga tushuntira olishlari mumkin. Qiyosiy tarix tadqiqotchilari turli kontekstlarda ko'rsatkichlarning ma'nosini baholash imkoniyatiga ega[2, 97]. Ya'ni talabalar bir vaqtning o'zida tarixga oid bir nechta fakt va dalillarni bilib olishadi. Bu

Chizma – 1. Tarixga daxldorlik tuyg'usi modeli

uslub o'qituvchi uchun darsning samaradorligini oshirishga ham yordam beradi.

Rollar nazariyasi orqali darsni tashkil etish. O'qituvchilarning tarixni rollar nazariyasi orqali talabalarga tushuntirishi boshqa ta'lim metodlariga qaraganda biroz yengil kechadi. Sababi talaba tarixni o'sha davrdagi subyekt ko'zi bilan ko'rishga harakat qiladi va bu esa unga tarixiy noaniqliklarga oydinlik kiritish imkonini beradi. Shuningdek, dars jarayonida o'qituvchi tomonidan ushbu nazariyadan keng foydalanish talabada tarixga daxldorlik tuyg'usini teran anglashga yordam beradi. Bunda o'qituvchi talabaning xotirasida muhrlanib qoluvchi rollarni ijro etadi. Rollar nazariyasi pedagog o'qituvchilarning mahoratini oshirishga ham xizmat qiladi. Chunki u dinamik xarakterga ega hisoblanadi. Rollar va ularning keyingi o'ziga xosligi boshqa ijtimoiy tuzilmalarga qaraganda tashkiliy kontekstda ko'proq dinamikdir [3, 1]. Rollar nazariyasi ta'lim jarayonidagi maqsadga erishilganlik koeffitsiyentini oshirishga yordam beradi. Qolaversa, bu nazariya yordamida talabalar tarixiy xulosalash ko'nikmalarini o'zlari uchun kashf qila olishadi.

Tarixiy daxldorlik modeli yordamida ma'lumot hosil qilish. Hozirgi kunda model va modellashtirish barcha fanlarda keng tarqalgan ilmiy metodga aylanib bormoqda. Ijtimoiy fanlarda ham bu turdagi tadqiqotlarning salmog'i ancha oshmoqda. Bunga sabab modellashtirish metodi talabalar anglab yetishi murakkab bo'lgan ma'lumotlarni vizual asosda sodda qilib tushuntirish imkonini beradi.

Tarixga mansublik tuyg'usini takomillashtirish modelini ishlab chiqish kishilarda tarixga bo'lgan hissiy munosabatlarning yaxshi tomonga o'zgarishiga olib keladi va daxldorlikning modellashtirilgan shaklini tushunish ularda ushbu sohaga bo'lgan qiziqishning kuchayishiga olib keladi. Shuningdek, modellashtirilgan manbalar asosida tarixni o'rganish boshqa metodlardan ko'ra ko'proq samaraliroq hisoblanadi. Chunki modellashtirilgan manba asosida o'rganilayotgan tarixiy obyekt aniq va vizual asoslarga ega bo'ladi hamda uni boshqa bir tarixiy hodisalarga taqqoslash mumkin. Bundan kelib chiqadiki, bu metod o'xshash ma'lumotlarni va farqli asoslarga ajratish imkonini beradi. Shuning uchun ham jahondagi ko'plab tadqiqotchi olimlar modellashtirish metodidan o'z ilmiy ishlarining prognoz qismida foydalanishga harakat qilishadi. Tarixiy modellashtirish metodini zamonaviy ta'lim metodlari sirasiga kiritish mumkin.

O'zbekistonning eng yangi tarixini o'rganishda qo'llaniladigan modellashtirish metodi bizga so'nggi yillarda mamlakatimizdagi tarixiy, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy modellashtirish usullarini qo'llash asnosida talabalardagi tarixga daxldorlik tuyg'usining rivojlanish jarayonlarini matematik, statistik, iqtisodiy va ijtimoiy modellar yordamida yangicha tahlil qilish va loyihalash imkonini beradi. Modellashtirishning asosiy funksiyasi tarixdagi abstrakt voqealarni manba asosida o'rganish va ularning modelini talabalar tasavvuriga ko'chirishdan iborat hisoblanadi. Shundagina tarixni o'rganuvchi subyektlar

tarixiy hodisalarni osonlikcha anglab yetishadi [4, 4]. Shuning uchun tarix o'qituvchilari modellashtirish metodi haqida ko'proq tasavvurga ega bo'lishlari lozim.

Keys study usuli yordamida daxldorlikni hosil qilish. Keys usuli o'qitishning dunyo bo'ylab eng keng tarqalgan metodlaridan biri bo'lib, u har qanday mashg'ulot uchun universal xususiyatga ega hisoblanadi. Talabalarda tarixga daxldorlik tuyg'usini ushbu usul yordamida rivojlantirish boshqa metodlarga qaraganda samaraliroqdir. Chunki keys talabalarga mavjud vaziyatni o'rganish, masalaning asl mohiyatini tushunish va ushbu gipotezalarga yechim topish kabi qobiliyatlarni shakllantirishga yordam beradi. Keys usuli tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini yaxshilaydi [5, 2]. Bunda talaba erkin fikr yuritish, jarayonga kreativ yondashish va farazlar yordamida hal qiluvchi takliflarni ishlab chiqa oladi. Shuning uchun ham Oliy ta'lim muassasalaridagi tarix darslarida ushbu metodni qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Xorijning taraqqiy etgan universitetlari ham keys study metodini dars jarayonida qo'llash bo'yicha o'z takliflarini bildirishgan. Bunga sabab zamonaviy davr talabalarida tarixiy ma'lumotlarni eslab qolish bilan bog'liq muammolar ilmiy texnikaning salbiy jihatlari tufayli kun sayin ortib bormoqda. Ularga katta hajmdagi manbalar to'plamini shunchaki berish va uni tahlil qilish bilan bog'liq vazifalarni topshirish behuda vaqt yo'qotishga olib keladi. Professor-o'qituvchilar talabalar uchun nisbatan qiziqarliroq bo'lgan

keyslardan iborat ma'lumotlarni taqdim etishsa, ularda fanga bo'lgan kuchli tuyg'u shakllanadi. Aynan tarixga aloqadorlik hissinin keys usulida talabaga taqdim etish esa ularda hamjihatlik, birdamlik, daxldorlik va hissadorlik kabi tuyg'ularning kurtak yoyishiga sababchi bo'ladi. Zero, bizni yagona tarix, yagona din, umumiy madaniyat va an'analar birlashtiradi [6, 2]. Mana shu birlashuv jarayoni esa talabalarda millat manfaatlari uchun kurashish va unga daxldorlikni shakllantiradi.

Tarixga daxldorlik tuyg'usi talabalarining kelajakka bo'lgan munosabatini ham o'zgartirishga qodir kuch hisoblanadi. Tarixni o'rganish davomida talabalar o'tmishda sodir bo'lgan tarixiy yo'qotishlarni anglash va o'zlari uchun mavhum ma'lumotlarni topish bilan birga, kelajakda ushbu xatlarga yo'l qo'ymaslik intuitsiyasini o'zlarida shakllantirishadi. Bir so'z bilan aytganda, tarixiy voqea-hodisalardan saboq olishadi. Shuningdek, tarixga daxldorlik hissi talabalardan iborat kuchli jamoatchilik fikrini ham shakllantirishga qodir. Bunga misol sifatida mamlakatimizda ko'plab tarixiy obyektlarni rekonstruksiya qilish, ko'chirish va buzish bilan bog'liq ishlar, ommaviy so'rovnomalar va jamoatchilik fikri orqali olib borilayotgan vaziyatni keltirish mumkin. Ayanchli tomoni shundaki, talabalarining katta qismi bu ishlarga o'zlarini daxldor deya his etishmaydi. Natijada tarixiy obidalarining soni sekin-asta kamayib boradi. Shunday vaziyatda talabalar tarixiy qadamjolar haqida tasavvurga ega bo'lishganda ular bunga qat'iy qarshilik bildirishgan va ular alohida jamoatchilik fikri

guruhlarini tashkil etishgan bo'lardi. Bunday guruhlar jamiyatdagi mavjud adolatsizliklarni ochiqlash hamda shaffoflikni ta'minlashga yordam beradi. Shuning uchun ham talabalarni tarix va jamiyatga daxldor kishi qilib tarbiyalash ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanishi kerak. Shundagina biz o'ylagan maqsadlarimizga erishamiz. Biroq maqsadning o'zi kamlik qiladi. Oliy ta'lim talabalari duch kelayotgan daxldorlik bilan bog'liq muammolarni bartaraf etmasdan ta'lim rivojlanishi haqida fikr yuritmasa ham bo'ladi.

Talabalarda daxldorlik tuyg'usini ulardagi hamjihatlik faoliyati bilan birga olib borish lozim. Ya'ni, o'qituvchilarni talabalarga kishining tarixiy yoxud ijtimoiy kelib chiqishiga qarab emas, balki insoniylik nuqtayi nazaridan kelib chiqib muomala qilishni o'rgatish lozim. Ba'zan geografik joylashuvga ko'ra har xil turdagi talabalar bitta jamoaga to'planib qolishadi. Shunda ularda bir-biriga bo'lgan qarama-qarshi mansublik adovatga aylanib qoladi va bu hamjihatlikda ishlash prinsipiga putur yetkazadi. Qolaversa, oliy ta'lim doirasida mavjud bo'lgan mansublik to'siqlari har bir insonning daxldorlik tuyg'usini his qilish imkonini bermaydi[7]. Bunga ta'lim muhiti va o'quv jarayonidagi tizimlilikning adolat prinsipi asosida tashkil etilmaganligi sabab bo'ladi. Iqtidorli talabalarni xorijiy universitetlarda o'qish uchun yuborishdagi ba'zi kamchiliklarni bunga misol sifatida keltirish mumkin. Natijada talabalarda millat tarixi va ta'limiga bo'lgan kuchli ishonch yo'qoladi. Ushbu ishonchni saqlab qolishning yagona

yo'li — oliy ta'lim talabalarida tarixga daxldorlik tuyg'usini shakllantirishdir. Agar millatning har bir umidli yoshlarida mamlakat taqdiriga daxldorlik hissi shaxsiy istaklardan ustun bo'lsa, Vatan taqdiri ishonchli qo'llarda ekanligiga xalq qoniqish hosil qiladi.

Xulosa qilib aytganda, tarixga daxldorlik tuyg'usini oliy ta'lim talabalarida shakllantirish murakkab jarayon hisoblanadi. Bunga bir nechta obyektiv va subyektiv sabablar mavjud:

Birinchidan, oliy ta'lim talabalari o'zlashtiradigan O'zbekistonning eng yangi tarixi modulida berilgan mavzular to'liq tarixiy tasavvur va daxldorlikni shakllantirishga kamlik qiladi. Talabalardagi daxldorlik hissini rivojlantirish uchun tarix darslarini zamon talablariga mos holda isloh qilish lozim. Bu amalda talabalarining tarixiy jarayon va voqea-hodisalarga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshirish imkonini beradi.

Ikkinchidan, talabalar o'rtasidagi madaniy farqlar ham daxldorlik tuyg'usini bir xil anglashda muammolarni keltirib chiqaradi. Chunki ta'lim dargohida turli millat va elatlardan kelgan talabalar tahsil olishadi hamda ular uchun yagona daxldorlik tarixini yaratish deyarli imkonsiz. Shuning uchun ham tarix darslarida subyektiv fikrlardan ko'ra obyektiv yondashuvlarga ko'proq e'tibor qaratish kerak.

Uchinchidan, tarixni yoritishdagi metodologik resurslar va dalillarning yetishmasligi ham eng katta kamchiliklardan biridir. Zamonaviy davrga oid ko'plab maqola va tezislar mavjud bo'lsa-da, ularning ishonchli tahlili

juda kam. Bu talabalarni ham isbotlanmagan bilimlarni o'zlashtirishlariga olib keladi. Talabalar ma'lumotlarni to'plash jarayonida qiyinchiliklarga duch kelmasliklari uchun o'qituvchi ularni ishonchli manbalar bilan tanishtirish va ta'minlashi lozim.

Ushbu kamchiliklarni bartaraf etish uchun o'qituvchilar va oliy ta'lim tashkilotlari talabalar bilan hamfikirlikda ishlashlari va zamonaviy ta'lim metodlari yordamida darslarni tashkil qilishlari kerak bo'ladi.

Oliy ta'lim talabalarida tarixga daxldorlik tuyg'usini shakllantirish yo'llariga quyidagilar kiradi:

– tarix bo'yicha xalqaro tanlov va musobaqalarni tashkil etish;

– tarixni modellashtirish va tarix bo'yicha dasturiy ta'minotlarni yaratish;

– milliy qadriyatlar va an'analarga bog'liq markazlar bilan hamkorlikda faoliyat olib borish;

– ta'lim jarayonida interaktiv ta'lim metodikasidan foydalanish bilan bog'liq yo'riqnomalarni ishlab chiqish;

– ijtimoiy tarmoqlarda tarixga daxldorlik tuyg'usini aks ettiruvchi ma'lumotlarni ulashish (musiqa, film, videorolik: aksariyat talabalar kitob o'qishmaydi. Bu uslub ular uchun ayni muddao);

– millat tarixini himoya qilish orqali tarixiy daxldorlikni ta'minlash bilan bog'liq jurnalistik faoliyatni yo'lga qo'yish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Allen, Kelly-Ann & Slaten, Chris & Hong, Soeun & Lan, Ma & Craig, Heather & May, Fiona & Couted, Victor. (2024). Belonging in Higher Education: A Twenty-Year Systematic Review. Journal of University Teaching and Learning Practice. 21. 21. 10.5
2. Azimov M.A. Tarixga daxldorlik tuyg'usini vujudga keltirishda xorijiy tajribalarni qo'llash mezonlari. Namangan davlat pedagogika instituti "Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali. 2024-yil 2-son. ISSN: 2992-9008. UDK: 37. – 97 b.
3. Cynthia D'Costa. Visual Aids in Teaching History. / <https://oercommons.org/courseware/lesson/11131/overview>
4. David S & Rolf D. (2011). Role Theory In Organizations: A Relational Perspective. https://www.researchgate.net/publication/242256962_ROLE_THEORY_IN_ORGANIZATIONS_A_RELATIONAL_PERSPECTIVE
5. George Rosier. The case method evaluated in terms of higher education research: A pilot study, The International Journal of Management Education, Volume 20, Issue 3, 2022, 100660, ISSN 1472-8117, <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2022.100660>.
6. Mahoney James. (2004). Comparative-Historical Methodology. Annu. Rev. Sociol. 30. 81-101. 10.1146/annurev.soc.30.012703.110507.
7. Mirziyoyev Sh.M. Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston. – T.: O'zbekiston, 2024. – 560 b.

Irodaxon BAXROMOVA,

Oliy ta'limni rivojlantirish tadqiqotlari
markazi tayanch doktoranti

Oliy ta'limda raqamli texnologiyalarning bo'lajak ingliz tili o'qituvchilari kasb kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o'рни

Jahonda ingliz tilining ahamiyati deyarli barcha sohalar kesimida oshayotganini ko'rishimiz mumkin. Shu bilan birga mamlakatimizda ham ingliz tilida olib boriladigan o'quv dasturlarining soni hamda nufuzi oshib bormoqda. [1, 106-108]. Bundan tashqari, ishga joylashish hamda oliy ta'limdan keyingi ta'lim va tadqiqotchilik faoliyatini olib borish hamda mehnat bozorida o'z o'rnini topish uchun xorijiy til, ayniqsa, ingliz tili ko'nikmalariga egalik muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shuning uchun talabalarni ingliz tili ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonida ilg'or metodika va texnologiyalardan foydalanishning zarurati oshmoqda, desak adashmaymiz. Ushbu maqolada raqamli texnologiya va vositalarning xorijiy til o'qituvchilarida kasb kompetensiyasini shakllantirish jarayonidagi o'rni tadqiq etiladi.

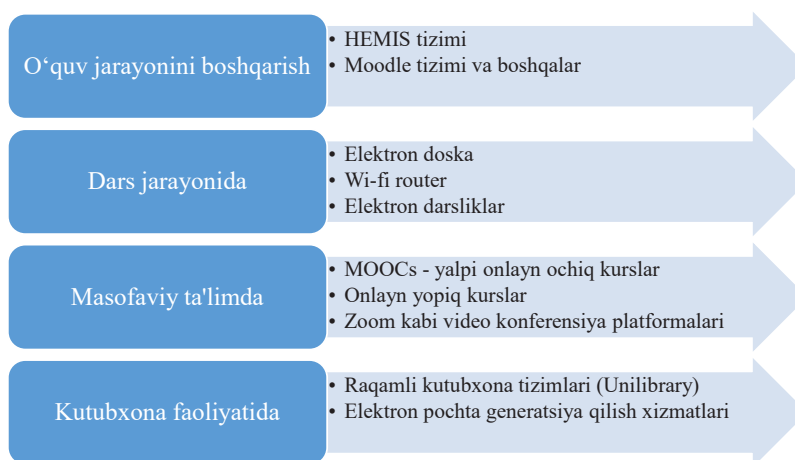
Adabiyotlar sharhi

Ingliz tili o'qituvchilarining kasb kompetensiyasi qamrovi hanuz murakkab masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Kembrij ingliz tilini o'qitish andozasi (2018), o'qitish, baholash, xorijiy tilga doir bilim va ko'nikmalarini ingliz tili o'qituvchisining kasb kompetensiyasi sifatida tasniflaydi [3]. Biroq, B. Yevangelin vs A. Konobiyev (2022) ingliz tili o'qituvchisining kasb kompetensiyasiga doir Yevropa mezon va andozalari Kembrij andozasidan sezilarli farq qilishini qayd etgan [4, 42-52]. Shunga qaramay, ingliz tili o'qituvchisi o'quv jarayonlarida xorijiy til ko'nikmalari, raqamli ko'nikmalar va pedagogik mahoratni o'zida mujassamlashtirishi kutiladi. O'quv jarayonlariga raqamli texnologiyalarning borgan sari ko'proq jalb etilishi raqamli ko'nikmalarni ham kasb kompetensiyalarining tarkibiy qismi, ham kasb kompetensiyalarini shakllantiruvchi omillardan biri deb hisoblash uchun asos bo'ladi. Jumladan, raqamli ko'nikmalar XXI asr ko'nikmalari konsepsiyasining ajralmas qismi sifatida tadqiqotchilar tomonidan ilgari surilmoqda [5, 14-23]. Ushbu kontekstda raqamli

texnologiyalarning qanday vosita va usullar orqali bo'lajak o'qituvchilar kasbiy mahoratini shakllantirishini tadqiq etish muhim sanaladi. Oliy ta'limning quyidagi faoliyat turlarida raqamli texnologiyalardan foydalanilayotganini ko'rishimiz mumkin:

1. O'quv jarayonini boshqarish;
2. Kunduzgi ta'lim shaklida tahsil oluvchi talabalar uchun dars jarayonlarini olib borish;
3. Sirtqi, kechki va masofaviy shaklda ta'lim oluvchilar uchun onlayn kurslar tashkil etish;
4. OTM kutubxonalarining ish faoliyatini amalga oshirish.

Bugungi kunda o'quv jarayonlarini boshqarishda HEMIS kabi o'quv jarayonlarini boshqarish tizimlari (Learning Management System – LMS), kunduzgi ta'lim shaklida tahsil oluvchi talabalar uchun elektron doska, "wi fi", elektron darsliklar va boshqa raqamli ashyolar, masofaviy ta'limni amalga oshirish uchun yalpi onlayn ochiq kurslari (Massive Online Open Courses - MOOCs), kutubxona uchun esa Unilibrary kabi integrallashgan raqamli kutubxona tizimlaridan foydalanilmoqda (1-sxema).

1-jadval. Raqamli vositalarning oliy ta'limdagi ishtiroki sxemasi

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolada xorijiy adabiyotlarni tizimli sharhlash, induksiya, deduksiya va mantiqiy tahlil metodlaridan foydalaniladi.

Natijalar va ularning muhokamasi.

O'quv jarayonini boshqarish tizimlarining kasb kompetensiyalarini shakllantirishdagi o'rni. M. Furqon va boshqalar (2023) o'quv jarayonlarini boshqarish tizimlarining talabalar akademik yutuqlariga ta'sirini o'rgangan. Tadqiqot mobaynida o'quv jarayonlarini boshqarish tizimlaridan foydalanuvchi va foydalanmaydigan talabalarning baholari taqqoslangan bo'lib, til, ta'lim va matematika bo'yicha tahsil oluvchi talabalar o'quv jarayonini boshqarish tizimlaridan foydalangan hollarda baholari sezilarli darajada yaxshiroq bo'lishi aniqlangan [6, 1082-1089]. Buni o'quv jarayonini boshqarish tizimlari qat'iy dedlayn asosida faoliyat yuritishi, baholash jarayonlarining obyektiv amalga oshirilishi hamda bo'lajak o'qituvchilarda topshiriqlarni bajarishda intizom va mas'uliyatni oshirishi bilan izohlash mumkin.

Sinfxonalaridagi raqamli vositalarning bo'lajak o'qituvchilar kasb kompetensiyasidagi o'rni. M.M.Mogaka (2019) o'z tadqiqotida sinf xonasi jihozlanganlik darajasi hamda bo'lajak mutaxassislarning kasb kompetensiyasi o'rtasida musbat munosabat mavjudligini aniqlagan [7]. R. H. Jalol va boshqalar (2023) esa axborot kommunikatsiya texnologiyalari hamda raqamli vositalar talabalar o'zlashtirishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini qayd etadi [8].

Yalpi ochiq onlayn kurslarning (MOOC) kasb kompetensiyalarini shakl-

lantirishdagi roli. N. Abhishek va boshqalar (2023) yalpi ochiq onlayn kurslar Hindistondagi OTMLarda professor-o'qituvchilar va talabalarning o'zlashtirish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatishini statistik matematik metodlar orqali xulosalaydilar [9].

Raqamli kutubxona tizimlari (University) tashkil etish talabalar uchun innovatsion o'zgarishlarning eng muhimlaridan biri sifatida. Kutubxonalar ta'lim muassasalarining yuragi sifatida o'quv jarayonlarni amalga oshirishda turli xil formatdagi ma'lumotlar manbalari bilan ta'minlash vazifasini o'taydi. Shunga ko'ra, T.Shopova (2016) o'z tadqiqotida bugungi raqamli jamiyatda kutubxona boy axborot va raqamli manbalar to'plamidan foydalangan holda talabalarning mahoratini oshirish hamda universitetda ta'lim va kadrlar tayyorlash sifatini oshirish orqali axborot-kommunikatsiya markaziga aylanishi muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi [10]. Axborotlashgan jamiyatda Oliy ta'lim muassasalarining zimmasida elektron o'quv adabiyotlari bilan ta'minlashdan tashqari onlayn o'quv jarayonlarini tashkil etish vazifasi ham bor. Shuni hisobga olgan holda kutubxonachilarning axborot resurslari bilan boyitish bo'yicha mukammal bilimga egaliklari ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayni damda raqamli kutubxona tizimlarini samarali tashkil etilishi talabalarning nafaqat vaqtini tejashga, shu bilan birga ishonchli va asosli ma'lumotlar bilan ishlay olish mahoratini ham oshirishga yordam beradi.

Qayd etish lozimki, raqamli vositalar

mamlakatimiz ta'lim tizimiga yaqin yillardan kirib kelmoqda. Raqamli texnologiyalarni ta'limda joriy qilish hamda ularning o'qituvchilar kompetensiyasini shakllantirishdagi o'rnini tadqiq etish raqamli va boshqa axborot kommunikatsiya vositalarining sifat mezonlari hamda joriy qilish amaliyotini inobatga olishga undaydi. Garchi aksariyat ilmiy adabiyotlarda raqamli vositalarning ta'lim jarayoniga ijobiy ta'siri qayd etilgan bo'lsa-da, mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalarida ushbu mavzuda empirik tadqiqotlarni yo'lga qo'yish ushbu masalaga nafaqat fundamental, balki amaliy yondashish imkonini beradi.

Xulosa. Raqamli vositalar bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining kasb kompetensiyalarini shakllantirishda ishtirok etuvchi

muhim omillardan biridir. Ta'limni boshqarish tizimlari, sinfxona qurilmalari, elektron darsliklar, yalpi ochiq onlayn kurslar va integratsiyalashgan kutubxona tizimlari bo'lajak o'qituvchilarning kasb kompetensiyasini shakllantirishda ishtirok etuvchi raqamli vositalarga misol bo'ladi. Bizning tadqiqotimizga ko'ra, aksariyat adabiyotlar ushbu vositalarning o'qituvchilar kasb kompetensiyasini shakllantirishdagi o'rnini ijobiy baholaydi. Shunga qaramay, mamlakatimiz ta'lim tizimi va raqamli vositalardan foydalanish tajribasining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda bu mavzuda empirik amaliy tadqiqotlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ibrokhimov, F. (2024). The Current Trends in English Medium Higher Education in Uzbekistan. 1. 106-108.
2. Cambridge English teaching Framework (2018). Retrieved from: Cambridge English Teaching Framework | Cambridge English
3. B, Evangeline & Konobeiev, A. (2022). Professional Competencies of Teachers of Foreign Languages. Professional Discourse & Communication. 4. 42-52. 10.24833/2687-0126-2022-4-4-42-52.
4. Sujarwo, S. (2022). Developing 21st Century Skills. Edukasi IPS. 6. 14-23. 10.21009/EIPS.006.02.02.
5. Furqon, M. & Sinaga, P. & L., Liliyasi & Riza, L. (2023). The Impact of Learning Management System (LMS) Usage on Students. TEM Journal. 12. 1082-1089. 10.18421/TEM122-54.
6. M. M. Mogaka (2019). The relationship between classroom equipment and students' academic achievement in Public Day Secondary Schools. International Journal of Research and Innovation in Social Science. ISSN 2454-6186
7. Jalal R. H., Fayez B. S., Mohammad I. (2023). Impact of classroom environment, teacher competency, information and communication technology resources, and university facilities on student engagement and academic performance. International Journal of Information Management Data Insights. Vol. 3. ISSN 2667-0968, <https://doi.org/10.1016/j.jjime.2023.100188>
8. Abhishek N., Abhinda K., Diwyashree M. S., Sahana D. (2023). Effectiveness of Moocs on learning efficiency of students: a perception study. Journal of Research in Innovative Teaching & Learning. <https://doi.org/10.1108/JRIT-12-2022-0091>
9. Shopova, Tatiana. (2019). THE UNIVERSITY DIGITAL LIBRARY AS A CENTER FOR INCREASING THE DIGITAL COMPETENCES OF STUDENTS. EUREKA: Social and Humanities. 1. 59-70. 10.21303/2504-5571.2019.00828.
10. Raju, J. (2014). Knowledge and skills for the digital era academi. The Journal of Academic Librarianship, 40 (2), 163–170. doi: <http://doi.org/10.1016/j.acalib.2014.02.007>

Umidaxon AKBAROVA,
Oliy ta'limni rivojlantirish tadqiqotlari
markazi tayanch doktoranti

Oliy ta'lim tashkilotlarida ingliz tilini o'qitishda individual yondashuv

Jahon ta'lim tizimida globallashtirish jarayonlari va raqamlashtirish shiddat bilan rivojlanar ekan, mutaxassislardan xalqaro standartlarga mos malaka va ko'nikmalar talab etilmoqda. Xususan, nofilologik yo'nalish talabalari uchun ingliz tili faqat xorijiy til emas, balki kasbiy muloqot, xalqaro hamkorlik va innovatsiya jarayonlarida faol ishtirok etish vositasiga aylanib bormoqda. Shu bois ularning kasbiy ehtiyojlariga moslashtirilgan, individual xususiyatlarni hisobga oluvchi samarali o'qitish metodlarini joriy etish ta'lim tizimi oldidagi dolzarb vazifalardan biriga aylandi.

Ana shunday metodlardan biri sifatida differensial yondashuv e'tirof etilib, u har bir talabaning bilim darajasi, o'rganish uslubi va kasbiy yo'nalishini hisobga olishga asoslangan. An'anaviy ta'lim modellari bir xil yondashuvni taklif qilsa, differensial yondashuv individual farqlarni inobatga olish orqali ingliz tilini tez va samarali o'zlashtirish imkonini beradi.

Differensial yondashuv va uning ta'limdagi ahamiyati

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida, ayniqsa, nofilologik yo'nalish talabarlari uchun ingliz tilini o'qitish jarayonida bir qator muammolar kuzatilmoqda. Ularning eng asosiylaridan biri — talabalarining ingliz tilidagi bilim darajalari turlicha bo'lishi va ularni shu asosda guruhlariga ajratish imkoniyatining cheklanganligidir. Bunday sharoitda o'qituvchilar bir guruh doirasida turli bilim darajasiga ega talabalar bilan ishlashga majbur bo'lmoqda.

Guruhda bilim darajasi yuqori va past bo'lgan talabalarining aralash holda o'qitilishi ta'lim jarayonida bir qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Oqibatda o'qituvchi dars davomida bilim darajasi yuqori bo'lgan talabalar bilan ko'proq ishlashi yoki e'tiborini bilim darajasi nisbatan pastroq bo'lgan talabalarga qaratishi mumkin. Har ikkala holatda ham ayrim talabalar o'quv jarayonida yetarlicha rivojlanish imkoniyatiga ega bo'lmaydi.

Bu kabi holatlarda samarali yechim sifatida differensial ta'lim metodlarini joriy etish taklif qilinadi. Differensial yondashuv orqali har bir talabaning bilim darajasi, o'rganish uslubi va kasbiy ehtiyojlari hisobga olinib, ular uchun individual ta'lim strategiyalari ishlab chiqiladi. Bunday yondashuv nafaqat o'qitish samaradorligini oshiradi, balki har bir talabaga o'z imkoniyatlariga mos keladigan ta'lim muhitini yaratishga xizmat qiladi.

Til o'rganish muhitida differensial ta'lim usulini qo'llash xorijiy tilni o'rganish

yoki ishlatish jarayonida yuzaga keladigan xavotir, qo'rquv va asabiylashish hissini kamaytirishda sezilarli natijalarni ko'rsatgan. Boisi differensial ta'limda har bir o'quvchiga nafaqat ularning bilim darajasi, balki boshqa individual xususiyatlaridan kelib chiqib ham yondashiladi. Young (1990) o'z tadqiqotida bir guruh o'quvchilarning differensial ta'lim haqidagi qarashlarini o'rgangan. Uning aniqlashicha, qatnashchilarning deyarli 70 foizi ularga sinf oldida nutq so'zlashdan qochishga imkon beruvchi differensial ta'lim strategiyasi haqida ijobiy fikrlar bildirishgan. Yana bir tadqiqotda tilga oid bilimlarni o'zlashtirish va ularni namoyon qilishda yuqori darajadagi xavotirga ega bo'lgan talabalar differensial ta'lim usuli qo'llanilmagan holatda chet tili darslaridan chiqib ketishga moyil bo'lishgan (Bailey va boshqalar, 2003). Shuningdek, differensial ta'limning samaradorligi haqida olib borilgan tadqiqotlar, ushbu usulning chet tili darslaridagi o'quvchilar motivatsiyasi va akademik yutuqlarini oshirishga yordam berishini ko'rsatdi (Rahimi va boshqalar, 2019).

Ta'lim jarayonida o'quvchilar turli xususiyatlariga ko'ra o'zaro farqlanadi. Jazbes (2021) o'qituvchilarning differensiatsiya haqidagi tushunchalarini o'rganib chiqdi. O'qituvchilar ushbu konsepsiyani bilishsada, differensiatsiya bilan bevosita bog'liq bo'lgan o'quvchilar tarkibidagi xilma-xillikni turlicha talqin qiladilar. Muallifning yozishicha, ba'zi o'qituvchilar xilma-xillik deganda, faqat bilim va qobiliyatlardagi tafovutni ta'kidlasalar, boshqalari qiziqishlardagi farqni ham qo'shishni muhim deb bilishadi.

Bundan tashqari, ba'zi o'qituvchilar talabalarning til o'rganishga bo'lgan noyob qobiliyatlari ham tafovutni keltirib chiqaradi deb hisoblashadi. Shuningdek, bir o'qituvchining bayonotida keltirilishicha, atrof-muhitning tilga bo'lgan ta'siri hamda tildan amaliy foydalanish imkoniyatlarining turlicha ekanligi ham xilma-xillikka sabab bo'ladi. Jazbes (2021) tadqiqotida keltirilgan yuqoridagi barcha holatlar chet tilini o'qitishda bevosita aks etadi.

Chet tili o'qituvchilarining differensial ta'lim to'g'risidagi noto'g'ri tushunchalari yuqori qobiliyatli talabalar uchun salbiy ta'sir ko'rsatadi. Jazbes (2021)ning ta'kidlashicha, o'qituvchilar asosan pedagogik qo'llab-quvvatlashga ehtiyoji yuqori bo'lgan talabalar bilan shug'ullanadilar, akademik jihatdan muvaffaqiyatli talabalar

esa shunchaki biror topshiriq yoki vazifa bilan cheklanishadi. Bu yondashuvda muvaffaqiyatli talabalar ko'proq topshiriq bilan jazolanayotgandek ko'rinadi va ushbu holat talabalarning o'zlari tomonidan salbiy qabul qilinishi mumkin. Boshqacha aytganda, differensiatsiya ko'pincha yuqori natijalarga erishgan talabalar uchun qo'shimcha vazifalarni keltirib chiqaradi, bu esa ayrimlar tomonidan adolatsiz deb qaraladi. Jazbes tadqiqotidagi yana bir o'qituvchining bayonotida differensial ta'limning foydalari haqidagi dalillar ham keltirib o'tiladi. Ushbu bayonotga ko'ra, differensial ta'lim talabalarning tanqidiy fikrlash hamda hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi va samaradorlikni oshiradi. Bundan tashqari, bu ularga mas'uliyat va individual javobgarlikni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan tanlov er-

kinligini his qilish imkonini beradi.

Chet tili o'qituvchilarining boshqa bayonotlarida differentsiatsiya bo'yicha qarshi fikrlar bildirilmagan. Buning o'rniga ular differensial ta'lim jarayonini tashkil qilishda o'qituvchilar duch keladigan xavotir va ikkilanishlar haqida so'z yuritishadi. Eng ko'p ta'kidlangan masalalar o'qituvchilar ish yuklamasi, an'anaviy ta'lim va o'qitish tizimlaridagi qo'shimcha yuklamalar, materiallarni tayyorlash uchun vaqtning yetishmasligi kabilar hamda talabalarining dastlabki bilim darajasini aniqlash ularning turli darajadagi ishlarini nazorat qilish va bilimlarini baholashda yuzaga keladigan muammolarni o'z ichiga oladi. Ko'plab ta'lim muassasalarida majburiy hisoblangan an'anaviy va yakuniy baholash tizimi o'qituvchilarning differensial ta'limni tizimli ravishda amalga oshirish-

lariga to'sqinlik qiladi. Bundan tashqari, bir bayonotda, o'qituvchilar va talabalar barcha uchun bir xil bo'lgan, an'anaviy dars jarayonlariga moslashib qolganligi sababli differensial ta'lim jarayonida ko'plab tushunmovchiliklar va qiyinchiliklarga duch kelishlari aytib o'tilgan (Jazbes, 2021).

Long va Porter (1985) zamonaviy chet tili kurslarida differensial ta'limni qo'llagan to'qqiz nafar o'rta maktab o'qituvchilari ustida tadqiqot o'tkazdi va samarali bo'lgan bir qancha maxsus strategiyalar, texnikalar hamda jarayonlarni aniqladi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ushbu chet tili o'qituvchilari differensial darslarni talabalar ehtiyojlari va qiziqishlariga ko'ra rejalashtirishgan. Ular o'quv jarayonini yaxshilash maqsadida ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilishgan. Ya'ni ular o'qituvchilarning yutuq-

lari, ehtiyojlari yoki avvalgi o'quv natijalariga asoslanib, darslarda differensial o'quv metodlari va strategiyalarini qo'llashgan. Ma'lumotlar (masalan, test natijalari, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi) orqali qanday darslar samarali bo'lishini aniqlashgan va shu asosda darslarni rejalashtirishgan. Ushbu o'qituvchilar o'quvchilarning bilimni baholash uchun turli usullarni va baholashlarni tez-tez o'tkazishgan. Bundan tashqari, ular o'quvchilarni o'quv jarayonida moslashuvchan tarzda, ehtiyojlariga qarab turli guruhlariga ajratishgan. Bu strategiyalar o'quvchilarga individual yondashuvni ta'minlash va ularning o'quv natijalarini yaxshilashga yordam berish uchun ishlatilgan.

Kelley (2018) tomonidan o'tkazilgan yana bir tadqiqotda keltirilishicha, o'quv faoliyati davomida samarali natijalarga erishgan chet tili o'qituvchilari dars jarayonlarini talabalarining ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etgan. Bundan tashqari, hamkorlikda ishlash va ochiq muhokamalar orqali sinfda hamjihatlikni yaratishga yo'naltirilgan differensial faoliyatlar va strategiyalarni qo'llagan. Ushbu tadqiqotda, shuningdek, bir guruh chet tili o'qituvchilarining differensial ta'limni chuqurroq o'rganish va shu asosda darslarni tashkillashtirish maqsadida hamkasblari bilan o'zaro hamkorlikda ishlab bir qancha ijobiy natijalarga erishganlari haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan. Ushbu o'qituvchilar o'z darslarini tahlil qilib, differensial ta'lim metodikasini takomillashtirish uchun o'z tajribalarini qayta ko'rib chiqishgan, o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish va o'qish jarayonida faol qatna-

shishlari uchun mustaqillikni rivojlantiruvchi metodlardan foydalanishgan. Shuningdek, ular o'z o'quvchilarining darslarga bo'lgan qarashlarini yaxshilashga, darslarni qiziqarli va samarali tashkil qilishga urinishgan. Shu tarzda muvaffaqiyatli chet tili o'qituvchilari tajribalarini rivojlantirish uchun o'zaro hamkorlikda ishlashgan, darslarini tahlil qilib o'quvchilarning o'z ustida ishlashiga yordam berishgan. Bu o'quvchilarni ko'proq mustaqil o'rganishga undaydi va darslarning samaradorligini oshiradi. Muallif o'qituvchilarga darslarini rejalashtirish uchun ko'proq vaqt kerakligini, differensial ta'limni o'rganish va o'qitish uchun maxsus treninglar talab qilinishini ta'kidlagan. Ushbu tadqiqotning natijalari differensial ta'limning chet tili darslarini samarali tashkil qilishdagi ahamiyatini ko'rsatadi.

Rychlik (2013) o'z tadqiqotida Texasning shimoliy-g'arbiy shahrida ingliz tilini o'rganayotgan talabalar orasidagi past ko'rsatkichlarni hal qilish masalasini o'rgandi. Tadqiqotda keltirilishicha, o'qituvchilar differensial ta'lim orqali o'quvchilarning akademik ko'rsatkichlaridagi farqni bartaraf etish mumkin deb hisoblashgan. Shuningdek, o'qituvchilar differensial ta'lim bo'yicha yanada ko'proq trening olishdan foyda olishlari mumkinligi ta'kidlangan. Ushbu natijalarga asoslanib, differensial ta'limning ingliz tili o'rganuvchilari uchun ahamiyatini ko'rsatish maqsadida ma'murlar uchun kasbiy rivojlanish sessiyalari tashkillashtirilgan.

Long va Porter (1985) tomonidan Turkiya universitetida o'tkazilgan yana bir tadqiqotda ingliz tili o'qituvchilarining differensial

ta'limni qanday amalga oshirganligi o'rganildi. Tadqiqotda 51 nafar o'qituvchi ishtirok etdi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'qituvchilar differensial ta'limni qo'llashda talabalarining qiziqishlariga qaraganda ularning ingliz tilidagi tayyorgarlik darajalariga ko'proq e'tibor qaratishgan. Bundan tashqari, o'qituvchilar o'quv jarayoni, mavzusi va materialidan ko'ra o'quv muhitini differensiyalashni afzal ko'rganlar. Eng asosiy differensial ta'lim strategiyalari past ko'rsatkichli talabalar uchun qo'shimcha materiallar tayyorlash, turli guruhlash shakllaridan foydalanish va topshiriqlarni bajarish jarayonida ularni qo'llab-quvvatlash kabilarni o'z ichiga olgan.

Jamoliddinova va Kuchkarova (2022)-ning 2022-yilgi tadqiqotida O'zbekistondagi umumiy o'rta ta'lim maktabi ingliz tili o'qituvchilarining differensial ta'lim strategiyasiga bo'lgan fikr-mulohazalari o'rganildi. Natijalar o'qituvchilar differensial ta'lim strategiyalariga nisbatan turlicha qarashlar-

ga ega ekanliklarini ko'rsatdi. Shuningdek, differensial ta'lim elementlarini, masalan, o'quv materialini va jarayonini qo'llash bo'yicha so'rovnomalar va suhbat javoblari bilan sinfda kuzatilgan holatlar orasida katta farq mavjud edi. Tadqiqotda o'qituvchilarning differensial ta'limga oid bilim va ko'nikmalari ularning yoshi, ish tajribasi va dars beradigan sinf darajasiga bevosita bog'liq ekanligi aniqlangan. Mualliflar o'qituvchilarni differensial ta'limga o'rgatish va ularning differensial ta'lim strategiyalari bo'yicha xabardorligini oshirish uchun seminarlar tashkil etishni tavsiya qildilar. Shuningdek, sinflarida differensial ta'limni qo'llayotgan o'qituvchilarning darslarini kuzatish maqsadida ochiq darslar tashkil etish zarurligini ta'kidlashgan.

Ingliz tilini o'qitishda differensial yondashuvning ahamiyati, ayniqsa, nofilologik yo'nalish talabalari uchun yuqori hisoblanadi. Bu metod talabalarning individual eh-

tiyojlari, bilim darajalari, o'rganish uslublari va kasbiy yo'nalishlarini hisobga olgan holda o'qitish imkonini beradi. An'anaviy ta'lim usullaridan farqli ravishda, differensial yondashuv talabalarining motivatsiyasini oshirish, ularning o'qish jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlash va akademik yutuqlarini yaxshilashga yordam beradi. Biroq differensial ta'limni amaliyotga joriy etish o'qituvchilar uchun ba'zi qiyinchiliklarni yuzaga

keltirishi mumkin. Masalan, qo'shimcha ish yuklamasi va baholash tizimidagi cheklolar shular jumlasidandir. Shuning uchun o'qituvchilarni maxsus trening va seminarlar orqali qo'llab-quvvatlash, ular uchun zaruriy resurslar va yordamni taqdim etish muhim. Umuman olganda, differensial yondashuv ta'lim jarayonini samarali tashkil qilishga, talabalar uchun individual va rivojlantiruvchi o'quv muhiti yaratishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bailey, P., Onwuegbuzie, A. J., & Daley, C. E. (2003). Foreign Language Anxiety and Student Attrition. *Academic Exchange Quarterly*, 7(2), 304–308. ISBN: 1096-1453 https://www.researchgate.net/publication/234740207_Foreign_Language_Anxiety_and_Student_Attrition
2. Jazbec, S. (2021). Student Heterogeneity and Differentiation: Professional Challenges for Teachers of Foreign Languages. *The New Educational Review*, 63(1), 137–148. <https://doi.org/10.15804/tner.21.63.1.11>
3. Jamoliddinova, N., & Kuchkarova, Y. (2022). Teachers' Perception Towards Differentiated Instruction Approach in Secondary Schools of Namangan City. *International Journal of Foreign Language Teaching and Research*, 10(41), 37-47.
4. Kelley, S. K. (2018). Using Differentiated Instruction in Foreign Language Classrooms Successfully: A Basic Qualitative Investigation (Publication No. 10937205) [Doctoral dissertation, Capella University]. ProQuest Dissertation & Theses Global.
5. Long M. H., & Porter, P. A. (1985). Group Work, Interlanguage Talk, and Second Language Acquisition. *TESOL Quarterly*, 19(2), 207–228. <https://doi.org/10.2307/3586827>
6. Rahimi, N. M., Faisa, N. A., Tukimin, R., Rahimi, N. M., & Kamarudin, M. Y. (2019). The effectiveness of differentiated learning methods on motivation and achievement of foreign language learning. *RELIGACIÓN. Revista de Ciencias Sociales y Humanidades*, 4(19), 161-164. <https://www.redalyc.org/journal/6437/643770323023/html/>
7. Rychlik, L. J. (2013). Sixth Grade Teachers' Perceptions of Training in Differentiation for English Language Learners (Publication No. 3559565) [Doctoral dissertation, Walden University]. ProQuest Dissertation & Thesis Global.
8. Young, D. J. (1990). An Investigation of Students' Perspectives on Anxiety and Speaking. *Foreign Language Annals*, 23(6), 539–553. <https://doi.org/10.1111/j.1944-9720.1990.tb00424.x>

Iqtisodiy kompetentlikka ega mutaxassislarni tayyorlash mamlakat barqarorligini ta'minlovchi ijtimoiy talab sifatida

Muyassar TO'XTAYEVA,
Professional ta'limni rivojlantirish
instituti tayanch doktoranti

Texnologik taraqqiyot, geoiqtisodiy fragmentatsiya, iqtisodiy beqarorlik, demografik o'zgarishlar kabi muammolarning yakka tartibdagi va birgalikdagi ta'siri jahon mehnat bozorini 2030-yilgacha keskin transformatsiya qilishi kutilmoqda. Ularning ta'sirida yangi kasblarning paydo bo'lishi bilan bir qatorda, kasbiy funksional vazifalar bajarilishining sohalarga ilg'or texnologik taraqqiyot mahsullarining integratsiyalashuvi munosabati bilan avtomatlashib borishi, kasb doirasida inson kapitaliga bo'lgan ehtiyojning keskin tushishi va muayyan ish o'rinlarining yo'qolishi xavfini vujudga keltirib, ishsizlik darajasining yanada keskinlashuvi, ya'ni iqtisodiy beqarorlikning davomiylik xarakterini asoslamoqda.

Ta'lim sohasi iqtisodiy sektorning bosh islohot maydoni, yo'lboshchi lokomotivi bo'lib, hozirgi vaqtda davlat va jamiyatning ta'lim oldiga qo'ygan ijtimoiy buyurtmasi asosida belgilanadigan o'quv-biluv jarayoni, uning mohiyati, mazmuni, usul va vositalari, o'qituvchi-o'quvchi munosabatlari, bu tizimning samaradorligi qanday shaxs yoki mutaxassisni shakllantirishdan iborat ekanligini aniqlab beruvchi ijtimoiy-pedagogik hodisa [1] sifatida ta'riflanuvchi maqsadini saqlagan holda, ushbu maqsad doirasida ta'lim mazmunini doimiy yangilash bilan o'quv jarayonini barqaror rivojlantirish va ta'lim mazmunini belgilashda o'quv vositalari, ta'lim texnologiyalari, metod, yondashuv hamda o'qitishning birlamchi xarakteriga qo'yilgan tayanch qoidalarni ifodalovchi ta'lim tamoyillari ilmiy-texnik, ishlab chiqarish yutuqlarini ta'limga tatbiq etish orqali ta'limni modernizatsiyalash imkoniyatlarining kengayishi munosabati bilan ahamiyatli va sezilarli burilishlarga yuz tutmoqda. Iqtisodiy nuqtayi nazardan, jamiyat farovon hayotining mustahkam poydevorini bo'ljak soha egalarini mehnat bozorining dinamik xususiyatiga tayyorlash va bu bilan iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishni kafolatlash kabi funksiyaga ega bo'lgan ta'lim sohasi qarshi olayotgan dolzarb masalalaridan biri — bu jamiyat, xususan, yosh avlodni kelajakdagi "kasbiy mavhumlik" hissidan "kasbiy moslashuvchanlik" darajasiga olib chiqish hisoblanadi.

So'nggi yillarda kuzatilayotgan iqtisodiyotda ishlab chiqarish omili zanjiri kelgusi avlodning kelajakdagi kasblariga bo'lgan

munosabatlari mavzusi muammo sifatida rivojlanishining jiddiy tus olish tendensiyasi sergaklikka chaqiradi. Binobarin, PISA-2022 tadqiqotlarida ma'lum bo'ldiki, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti a'zosi hisoblanuvchi mamlakatlardagi 15 yoshga kirgan aholi qatlamining 40% qismi kelajakda qaysi kasb egasi bo'lishi haqida hech qanday tasavvurga ega emas. Ta'kidlash joizki, ushbu ko'rsatkich 2018-yilgi 20% ning 2 barobariga teng [2] bo'lib, bu ko'rsatkich yoshlarning kasbiy yo'nalish tanlashda qiyinchilikka yuz tutib, ular ichida mavhum kelajakni odatiylashtirish ruhining hukm sura boshlaganidan dalolat beradi.

Rasmiy statistik ma'lumotlarga binoan, kelgusi 5 yillikda 170 million ish o'rni yaratilib, 92 million ish o'rni yo'qolishi kutilmoqda. Prognozlangan tendensiyani chuqurroq tahlil qilsak, ish o'rinlari ko'rsatkichlarining o'zgarishi 1,2 milliard rasmiy ish o'rnining 22% ini tashkil etib, yalpi bandlik darajasining 7% iga oshishi, ya'ni 78 million ish o'rinlarining yaratilishini anglatadi [3]. Ammo holatni ijobiy deb baholash "kompetensiyaviy bo'shliq" muammosini bartaraf etishni taqozo etadi.

Kompetensiyaviy bo'shliq (Skills gap) tashkilotda mavjud kompetensiyalar va tashkilot maqsadlariga erishishidagi zaruriy kompetensiyalarning o'zaro farqlanishi holatini ifodalab, bugungi kunda tashkilotlar ushbu muammoga quyidagi sabablar tufayli yuz tutmoqda:

1. Texnologik taraqqiyotning jadallashuvi.
2. Mehnat bozorida kadrlar kompetensiyalariga bo'lgan talabning tezlikda

o'zgarishi odatda aynan texnologik taraqqiyot ta'sir mahsuli sifatida baholangan bu omil iste'molchilarning individual istaklariga moslashuvchi tovar va xizmat turlari taklifini shakllantirishdagi muammolar ham birdek aloqador.

3. Ta'limning mehnat bozori talablari bilan nomuvofiqlik darajasining ortishi — sun'iy intellekt kabi innovatsion texnologiyalar bir tomondan ish o'rinlarining qisqarishi yoki funksional vazifalarning tubdan farqlanishiga turtki bo'lsa, tanganing boshqa tomoni — uning vositasida ta'lim tashkilotlari o'quv jarayonini tashkil etish va kadrlarni tayyorlashda yoki ishlab chiqarish tashkilotlari o'z xodimlarining ko'chuvchi ko'nikmalar (transferable skills)ga ega ekanliklarini aniqlashda foydalanishlari mumkin.

4. Demografik o'zgarishlar va mehnat kuchining qarishi — iqtisodiy faol aholi sonining katta qismini nafaqa yoshidagilar tashkil etishi tashkilotda ommaviy ishdan bo'shash ehtimoli mavjudligi bilan qimmatli tajribaviy ko'nikma va bilimlarni ustoz-shogird tizimi qoidalariga asosan, o'rtoqlashish ishlari amalga oshirilmagan taqdirda, tashkilot faoliyatining to'xtash tahdidi mavjud.

Demak, xodimlarning ish faoliyati sohasiga bevosita raqamli texnologiyalarning tatbiq etilishi yoki ma'lum funksional vazifalarning avtomatlashuvi munosabati bilan ular egalik qilishlari birlamchi ehtiyoj sifatida baholanayotgan kompetensiyalarning ayni damda mavjud emasligi, ya'ni xodimda mavjud bilim, ko'nikma hamda malakalarning amaliyotda namoyon eta olish qobiliyatining undan talab qilingan kompetensiyalar

bilan nomuvofiqligi kompetensiyaviy bo'shliq deb nomlanadi. Mamlakatimiz pedagogika sohasi yirik namoyandasi, akademik Risboy Djurayev so'zlari bilan ifodalaganda: "Eskirgan bilim, ko'nikma, malakaga talab bo'lmaydi. Chunki bular — iqtisodiy jihatdan eski tovar"[4]. Demak, har bir inson o'z inson kapitalini boyitib borish orqali talabgir tovar — zamonaviy kompetensiyalarni egalashi zarur. Ta'kidlash joizki, kompetensiyaviy muvofiqlik nafaqat aholining bandligi, balki biznes faoliyatining barqaror va uzluksiz rivojlanishida ham muhim. Binobarin, kompetensiyaviy beqarorlik 63% ish beruvchi biznes vakillari tomonidan biznes rivoji qarshisidagi katta to'siq sifatida e'tirof etilgan. Kompetensiyaviy bo'shliqning firmalar faoliyatiga ta'sirini o'rganish maqsadida o'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, Italiya, Portugaliya hamda Vengriyada ish yuklamasining ortishi, yangi tovarlarni ishlab chiqishdagi kechikishlar, texnologik taraqqiyot mahsulini ish jarayoniga tatbiq etish, boshqaruv narxining oshishi, biznes raqobatchilarga yutqazish va istalgan biznesni boshlashda muvaffaqiyatga erishmaslik kabi ko'rsatkichlarda namoyon bo'lmoqda [5].

Mamlakat iqtisodiy rivojlanish sur'ati yangi bilimlarni egallash, egallangan bilimlarni amalda qo'llash ko'nikmasini shakllantirish sohasida yetishtirilayotgan va ayni damda jamg'arilgan inson kapitalining yalpi miqdori bilan birga, ularning kasbiy iqtisodiy kompetensiyalariga bevosita bog'liq. Ushbu nazariya ta'lim tizimida kadrlar tayyorlashni rivojlantirish jarayonida uni bozor talablariga moslash, shuningdek, birinchi o'rin-

da raqamli iqtisodiyotga kadrlar tayyorlash — mehnat unumdorligi o'sishining zaruriy sharti hisoblanishiga muvofiq bo'lib, endogen iqtisodiy o'sish maktabi namoyandalari tomonidan iqtisodiyotni keyingi bosqichga olib chiqish usuli deb e'tirof qilingan [6]. Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan va qariyb 50 yildan buyon mamlakatlar aholisi turmush sifatini aks ettiruvchi ko'rsatkich va baholash mezonlarining 2 guruhi, ya'ni "ta'lim va madaniyat" hamda "ish bilan bandlik va mehnat sharoitlari" to'g'ridan-to'g'ri ta'lim mazmunining qanchalik zamon inqiloblarini e'tibordan chetda qoldirmagan holda belgilanganligi, jumladan, ta'limni tashkil etishda bo'lajak mutaxassislarining dinamik mehnat bozoridagi keskinlashayotgan raqobat muhitiga adaptiv munosabat bildirishlarini ta'minlovchi iqtisodiy kompetentlikni rivojlantirishga yo'naltirilganligi salmog'ida o'z aksini topadi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan iqtisodiyot va ma'naviyat mamlakatning ikki tayanchi, ustuni deb e'tirof etilgan va o'quv jarayonini tashkil etishda Yangi O'zbekistonning marralari ta'lim yo'nalishlari, dasturlar, ta'lim sifati va kasblarda mujassam bo'lishi vazifasi ko'ndalang qo'yilib, kambag'allikni 2025-yil yakuniga qadar yangicha yondashuvlar asosida qisqartirish hamda 5 million 200 ming fuqaroning ish bilan bandligini ta'minlash maqsad qilingan. Tabiiy ishsizlik darajasini tushirishda aholini tadbirkorlik faoliyatiga yo'naltirish davlat siyosatining strategik yo'nalishlaridan biri sanalishi tadbirkorlar faoliyatini rag'batlantirishga zamin yaratuvchi islohotlar jadalligi

va xususan, 2024-yilning o'zida tadbirkorlik faoliyatini yuritish ekotizimini takomillash-tirishga yo'naltirilgan 5 ta qonun hamda 101 ta farmon va qarorlarning qabul qilinishi bilan izohlanadi. Xalqaro ta'lim maydonida ta'lim orqali bandlikni ta'minlash eng ahamiyatli mavzulardan biri bo'lib, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining "Dunyoni transformatsiya qilish: 2030-yilgacha barqaror rivojlanish" strategiyasidan o'rin olgan. Strategiyadagi ta'lim sohasini barqaror rivojlantirish (SDG4) maqsadlarining 4.4-bandida "2030-yilgacha ish bilan ta'minlanish va tadbirkorlik faoliyatini yuritishda zaruriy kompetensiyalarga ega bo'lgan yoshlar va kattalar salmog'ini oshirish" belgilangan. Bundan tashqari, jamiyat farovonligini ta'minlashda bilimlar almashinuvini kafolatlovchi xalqaro bilim ko'prigini qurishni bosh maqsad etib belgilagan "Innovation programme – a knowledge bridge project" kadrlar buyurtmachilarining raqamli va yashil iqtisodiyotga o'tishda zaruriy kasbiy kompetensiyalarni aniqlashdagi ishtirokini ta'minlash va mamlakatlararo ma'lumotlar almashishni yo'lga qo'yish ishlarini kompetensiyaviy bo'shliq muammosiga qarshi harakat o'rnida amalga oshirmoqda. Yana bir ahamiyatli loyihalar jumlasiga xalqaro tendensiyalar bilan hamohangligi majburiy fannlarga XXI asr kompetensiya, qobiliyat hamda munosabatlarining integratsiyalashuvini nazarda tutuvchi dual fokus markaziga ega ekanligi bilan ajralib turuvchi "Belgiyaning ta'limga oid qarashlari (Bildungsvision)" Belgiyaning 2040-yilgacha ta'lim sohasidagi islohotlarni amalga oshirishga mo'ljallan-

gan strategiyasida “iqtisodiy kompetensiya” asosiy kompetensiyalardan biri sifatida e’tirof etilgan. Shuningdek, xalqaro darajada kompetensiyalarning taqqoslanishi imkoniyatini beruvchi global kompetensiyalar qatorida karyera tanlash qobiliyatini qamrab oluvchi tadbirkorlik kompetensiyasini ushbu kompetensiya iqtisodiy kompetentlik orqali o’quvchilarni mehnat bozoriga tayyorlashini inobatga olgan holda alohida qayd etadi.

Mavjud muammolarni hal qilish ham texnologik taraqqiyotni qo’llashni taqozo qilishi e’tiborga loyiq. Bugungi kunda sun’iy intellekt integratsiya qilingan platformalardan iqtisodiy sektorlarda kadrlar ish samaradorligini oshirishda xarajatlarni minimallashtirishni malaka oshirish jarayonini xodimning individual kompetensiyaviy bo’shliqlariga moslashtirish yo’li bilan erishish amaliyoti aniqlandi. Xususan, Gloat iqtidor platformasidan 1865-yilda tashkil etilib, 39 milliondan ortiq mijozlarga o’z xizmatlarini ko’rsatib kelayotgan Gonkong va Shanxay bank koooperatsiyasi o’zining “net-zero economy”, ya’ni chiqindilarsiz iqtisodiyot tamoyiliga o’tganligini e’lon qilib, yashil iqtisodiy faoliyat yuritishda xizmatlar turining variatsiyalashuvi sharoitida xodimlarda barqaror moliya, qayta tiklanuvchi energiya va ekologik risk boshqaruvi bilan bog’liq iqtisodiy kompetensiyalarni rivojlantirishda keng foydalanilgan. Just eat takeaway.com kompaniyasi Gloat platformasidan xodimlarda onlayn marketpleys biznesida muhim sanaluvchi raqamli marketing va elektron tijorat asoslari bilan bir qatorda, raqamli ma’lumotlarni tahlil qilish (data analysis) ko’nikmalarini

shakllantirishda kompetensiyaviy bo’shliq darajalaridan kelib chiqib individual ta’lim trayektoriyalariga asoslangan malaka oshirish jarayonida foydalangan. Gloat platformasi hamkorlik jihatidan boshqa analog platformalardan kuchli sanalsa-da, qator platformalar o’z imkoniyatlari bilan undan ajralib turadi. Xususan, Lightcast bozor tendensiyalari va mutaxassislar kompetensiyalariga qo’yilgan talablarni bashoratlashda va ta’lim sohasi hamda iqtisodiy sektorni rivojlantirish tashkilotlariga tavsiyaviy xarakterga ega amaliy yechimlar taklif qiladi. EightFold’sning algoritmlari mutaxassislarining nafaqat mavjud tajribalari, balki potentsiallarini ham inobatga olib lavozimlarni ekranda aks ettiradi. Bu uning ish beruvchilar, ish qidiruvchilar va karyeraga oid maslahatlar beruvchi tomonlarni bog’lashi bilan ustunlikka ega. Ushbu platformalarning imkoniyatlarini ta’lim va ishlab chiqarish mexanizmini tizimlashtirishda keng foydalanish istiqbolda ijobiy natijalar olib kelishi mumkin.

Xulosa qilib aytish mumkinki, ta’lim mazmunini belgilovchi me’yoriy hujjatlar, ta’lim yo’nalishi va mutaxassisliklari dasturlarida mamlakatning strategik maqsadlari o’z aksini topishi ta’limning xalq farovonligi, davlat qudratini oshiruvchi tadbirkorlik harakatini yanada jadallashtirishga yo’naltirilishini taqozo qiladi. Tadbirkorlik subyekting mehnat funksiyasi va u orqali aniqlanuvchi mehnat harakatlari kasbiy iqtisodiy kompetentlikni ta’lim muhiti imkoniyatlariidan foydalangan holda rivojlantirish tabiiy ehtiyojini yuzaga keltirib, iqtisodiy kompe-

tentlikni pedagogik fenomen sifatida o'rganish zaruratini ifodalaydi. Shu bilan bir qatorda, iqtisodiy ta'lim dinamik mehnat bozori uchun mutaxassis kadrlarni yetishtirishda birlamchi kompetensiyaviy talab hisoblanuvchi iqtisodiy kompetentlikni rivojlantirish dastagi desak, mubolag'a bo'lmaydi. Shunday ekan, kadrlar tayyorlashda ekologik, ij-

timoiy va iqtisodiy tendensiyalarni inobatga olish va ilg'or texnologiyalarni ta'lim jarayoniga samarali integratsiyalash bilan bo'lajak mutaxassisni shakllantirish jarayonini ifodalovchi didaktik jarayonning sifat ko'rsatkichini ko'tarish va bunda texnologik taraqqiyot mahsulini ta'limni individuallashtirishda qo'llash maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Pedagogika ensiklopediya III jild, Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti, 2017 – 424 bet.
2. OECD (2023), PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/53f23881-en>.
3. World Economic Forum (2025). The Future of Jobs Report 2025. January 2025. Geneva: World Economic Forum. Retrieved January 10, 2025 from <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2025/>
4. X.Ibraimov, M.Quronov. Umumiy pedagogika (darslik). T., "Ilm ziyo zakovat", 2022, 607 bet.
5. OECD (2024), Understanding Skill Gaps in Firms: Results of the PIAAC Employer Module, OECD Skills Studies, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/b388d1da-en>.
6. M.A.Mamatov. Iqtisodiy o'sish. O'quv qo'llanma. – T.: "Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi", 2021. – 384. 161.

Iroda RAXMANOVA,
Axborot-resurs markazlari faoliyatini
monitoring qilish bo'limi
bosh mutaxassisi

Oliy ta'lim muassasalarining Axborot-resurs markazlarini rivojlantirish istiqbollari

Jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida axborot va telekommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi yangidan yangi tadqiqotlar ustida ishlashga turtki bo'lmoqda. Ilmiy ma'lumotlarga kirishni ta'minlaydigan va ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan xizmatlarni taklif etuvchi ko'plab tashkilotlar paydo bo'lmoqda. Tadqiqot va universitet kutubxonalari ilmiy rivojlanishning asosiy omili bo'lib, kutubxona xizmatlarini rivojlantirish uchun qator vazifalarni belgilaydi: g'oyalarning paydo bo'lishi va shakllantirilishi, moliyalashtirish manbalarini izlashdan boshlab, natijalarni namoyish etish, ularni ilmiy jamoatchilikka yetkazishgacha bo'lgan jarayonni o'z ichiga oladi. Bunday yaxlit yondashuv kutubxonalarning yangi sharoitlarda faoliyat yuritishlarini tashkil etish va afzalliklaridan to'liq foydalanish imkonini beradi. Ushbu yondashuvdan foydalanadigan xorijiy kutubxonalar tajribasini o'rganish, tahlil qilish va kutubxonalar tizimiga joriy etish muhimdir.

Axborot texnologiyalaridan foydalanishning yuqori darajasi odamlarning turmush tarziga ham, ularning ta'lim va faoliyatiga ham taalluqlidir. Hozirgi kunda fan o'z institutlarini tubdan o'zgartirishni boshdan kechirmoqda, bu esa ilmiy bilimlarni ishlab chiqarish tizimidagi o'zgarishlar kiritish natijasida yuz beradi. Mohiyatan, bugungi kunda yangi ilmiy axborotlashtirilgan tizim jadal sur'atlarda rivojlanmoqda va uning moddiy asosini axborot resurslari tashkil etadi.

Qidiruv tizimlari, ma'lumotlar bazalari, barcha turdagi arxivlar, telekommunikatsiya tarmoqlari, shuningdek, turli xil axborot dasturiy mahsulotlari va xizmatlari kabi bir necha tizimlar negizida axborot almashinuvi globallashtirish boshladi. Jahon ilmiy hamjamiyati tarmoq texnologiyalari davriga kirib ulgurgan bu vaqtda Internet nafaqat aloqa vositasi, balki inte-

raktiv tadqiqot infratuzilmasini yaratish vositasiga ham aylandi. Bir tomondan, axborotdan keng foydalanish uni ta'minlashda vositachilar rolini biroz pasaytirsam, boshqa tomondan, zamonaviy axborot maydoni boshqarilmaydigan va haddan tashqari to'yingan axborot oqimlari bilan tavsiflanadi. Bunday vaziyatda ishlab chiqaruvchilar va tarqatuvchilar, axborotni saqlovchilar va iste'molchilar o'rtasidagi, ya'ni «hozirgi axborot kommunikatsiyalari tizimining barcha ishtirokchilari o'rtasidagi» munosabatlari muammosi alohida ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda, global tarmoqda ilmiy tadqiqotlarni tashkil etish muammosini qo'yish, loyiha ishtirokchilarini aniqlash, ilmiy dasturni ishlab chiqish va amalga oshirish, natijalarni qayta ishlash va umumlashtirish, axborotni tahlil qilish asosida shakllanadigan an'anaviy metodologiyaga mos keladi. Biroq, bugungi

kunda tadqiqot loyihalari zamonaviy Internet texnologiyalariga tayanib, virtual tadqiqot muhitini yaratmoqda (Virtual Research Environment).

Hozirgi kunda mamlakatimizdagi oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar soni borgan sari oshib bormoqda. Bu o'z navbatida o'quv va ilmiy-tadqiqot jarayonini zamonaviy darslik, o'quv qo'llanma va adabiyotlar, shuningdek, ilmiy nashrlar, o'quv-uslubiy, ilmiy-metodik qo'llanmalar bilan ta'minlash, talabalar uchun ilg'or elektron ma'lumotlar bazalaridan foydalanish yuzasidan sharoitlar yaratilishini taqozo etib, ta'lim olishda muhim o'ringa ega bo'lgan axborot-resurs markazlariga bo'lgan talab va ehtiyoj ham oshib bormoqda.

Rivojlangan davlatlar oliy ta'lim muassasari zamonaviy kutubxonalardan keng foy-

dalangan holda talabalarning adabiyotlarga bo'lgan talab va ehtiyojlarini ta'minlash borasida yetarlicha tajribaga ega.

O'quv va ilmiy-tadqiqot jarayonini zamonaviy darslik, o'quv qo'llanma va adabiyotlar, shuningdek, ilmiy nashrlar, o'quv-uslubiy, ilmiy-metodik qo'llanmalar bilan ta'minlash, talabalar uchun ilg'or elektron ma'lumotlar bazalaridan foydalanish yuzasidan sharoitlar yaratilmoqda. Natijada ta'lim olishda muhim o'ringa ega bo'lgan axborot-resurs markazlariga bo'lgan talab va ehtiyoj ham oshib bormoqda.

O'zbekistonda OTM axborot-resurs markazlari zamon talablaridan kelib chiqqan holda, o'z taraqqiyotining yangi bosqichiga chiqa boshladi. Bu esa ularning istiqboli va axborot jamiyatini shakllantirishdagi roli, zamonaviy ta'lim yo'nalishlarini belgilab beradi. Raqam-

lashtirish sharoitida zamonaviy kutubxona ijtimoiy institut sifatida jamiyat talablariga javob berishi yoki o'z funksiyalarini raqobatdosh tashkilotlarga topshirishi uchun o'zgarishi muhimdir.

Zamonaviy raqamli transformatsiyaning asosiy elementlari – katta hajmdagi ma'lumotlar, raqamli ma'lumotlar, sun'iy intellekt, bulutli hisoblash, raqamli modellashtirish, marketing va avtomatlashtirish. Raqamli texnologiyalarning keng tarqalishi bilan kutubxona-axborot xizmat ko'rsatish shakllari, usullari, kutubxonachi va foydalanuvchi o'rtasidagi muloqot usullarida sifat jihatidan o'zgarishlar ro'y bermoqda. Axborotni saqlash, qidirish, tanlash va foydalanuvchilarga taqdim etishning an'anaviy texnologiyalari bugungi so'rovlarga ham, axborot oqimi hajmiga ham mos kelmaydi. Radiochastotani aniqlash (RFID) texnologiyasi hozirda shtrix kodlash imkoniyatlarini kengaytiruvchi eng samarali muqobil texnologiyalardan biridir.

RFID qurilmasining ahamiyatli tomoni kitob fondlari bilan operatsiyalarda inson omilining ta'sirini kamaytirish va noto'g'ri identifikatsiyalashning oldini olish, kutubxona ishining samaradorligini oshirish va o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish stansiyalarini joriy etish orqali kutubxona foydalanuvchilariga xizmat ko'rsatish tezligini oshirish hamda inventarizatsiya vaqtini qisqartirish, kitob fondining saqlanishini ta'minlash, kitoblarni fond ichida va undan tashqarida ko'chirish jarayonini shaffoflashtirish, kutubxona talablariga muvofiq eksponatlarni tezda tashkil etish, ilmiy va ta'lim resurslariga

tezkor kirish orqali ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshirishga imkon yaratadi.

Shuningdek, hozirda ayrim davlat oliy ta'lim muassasalari axborot-resurs markazlariga RFID qurilmalarini o'rnatgan bo'lib, ulardan talabalar, professor-o'qituvchilar va tadqiqotchilar sifatli kutubxona xizmatidan foydalanmoqdalar.

Avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish texnologik muammolarni hal qilish bilan bir qatorda, kutubxonachining barcha jarayonlarda bevosita ishtirokini talab qiladigan an'anaviy kutubxonadan erkin foydalanishga yordam beradi.

Nufuzli va zamonaviy kutubxonalar bilan tajriba almashish, hamkorlik qilish maqsadga muvofiqdir. Shu nuqtayi nazardan bir nechta xalqaro va ilg'or oliy ta'lim muassasalari tajribasi hamda elektron kutubxonalari tahlil qilindi.

Oksford universiteti¹ kutubxonasi va bu universitet dunyodagi eng nufuzli universitet hisoblanadi. Uning tashkil etilgan sanasi aniq bo'lmasa-da, Oksford universiteti tarixi XI asr oxiridan boshlangan. Universitetda taxminan 20 000 talaba tahsil oladi. Universitet to'rtta akademik bo'limga bo'lingan: gumanitar fanlar, sog'liqni saqlash fanlari, matematika, jismoniy tarbiya, tabiiy fanlar hamda ijtimoiy fanlar. Bu fakultetlarda aniq fanlar, biokimyo, kimyo, informatika, ornitologiya, muhandislik, islomshunoslik, materialshunoslik va matematika kabi fanlar o'qitiladi. Kutubxonaning rasmiy veb-sayti orqali kutubxonaga a'zo bo'lish va uning imkoniyatlari bilan batafsil tani-

¹ <https://www.bodleian.ox.ac.uk>

shish mumkin. Shuningdek, Oksfordning 25 ta boshqa kutubxonalari, jumladan, yirik tadqiqot kutubxonalari, fakultetlar, kafedralar va institutlar kutubxonalari mavjud.

Kutubxonalarda jami 13 milliondan ortiq bosma nashrlar, 80 000 dan ortiq elektron jurnallar va noyob kitoblar, qo'lyozmalar, klassik papiruslar, xaritalar, musiqa asarlari, san'at asarlari va bosma efemerlar kabi ajoyib maxsus to'plamlar mavjud bo'lib, jamoatchilikni jalb qilish uchun ommaviy ko'rgazmalar hamda tadbirlarga mezbonlik qiladi.

Mamlakatda nashr etilgan adabiyotlarning majburiy nusxalari kutubxonaga topshiriladi.

Kutubxonada mavjud bo'limlar:

- Kitobxonlar bilan ishlash;
- Kitoblarga ishlov berish;
- O'quv zallari;
- Kitoblarni saqlash bo'limi;
- Nodir va alohida ahamiyatga ega bo'lgan kitoblar bo'limi;
- Raqamlashtirish va axborot texnologiyalari bo'limi;
- Ilmiy asarlar.

O'quv kutubxona ko'plab darslik, o'quv jarayoniga mos adabiyotlar va shaxsni rivojlantirishga oid adabiyotlar jamlangan bo'lib, har bir kutubxona o'zining tematikasiga ega.

Oksford universiteti talabalari va xodimlari keng qamrovli raqamli resurslardan, jumladan masofaviy kirishdan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lib, 1,4 milliondan ortiq elektron kitoblar va 118 000 jurnal maqolalarini qidirishga kirish uchun SOLO-dagi onlayn resurs filtridan foydalaniladi va mavjud bo'lganda

nusxalarini ko'rish imkoni mavjud. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, kutubxonada mavjud barcha kitob resurslari faqatgina qisman va mualliflik huquqlari himoyalangan holda beriladi hamda o'qish rejimida taqdim etiladi.

Massachusetts Institute of Technology reytingda 5-o'rinni egallagan universitet hisoblanadi. Massachusetts Texnologiya instituti 1865-yilda o'zining birinchi talabalarini qabul qila boshlagan. Kitoblar ID karta orqali beriladi va kitoblarni olish muddati 60 kun etib belgilangan. Muddatidan kechiktirilgan kitoblar kutubxona mulki bo'lib, soatiga 2 AQSH dollari miqdorida jarima to'lanishi mumkin. Xizmat ko'rsatishning turli ko'rinishlari mavjud bo'lib, professor-o'qituvchi, ilmiy izlanuvchi va rahbariyatga kitoblarni ish joyiga yetkazib berish xizmati, professor-o'qituvchi, talaba va boshqa foydalanuvchilar tomonidan foydalanilayotgan adabiyotni muddatidan oldin olish huquqiga ega, 50 betgacha bo'lgan bosma kitob va jurnallarning elektron nusxasini olish imkoni yaratilgan. Qo'lyozma va alohida qiymatga ega adabiyotlarning to'liq matnini olish, universitet kutubxonasida mavjud bo'lmagan hujjatlarni buyurtma berish imkoni (bu so'rovlar kutubxonalararo xizmat turlari orqali amalga oshiriladi) va chop ettirish imkoniyatiga ega. Kutubxonada asosiy bo'limlar barcha kutubxonalar kabi qo'shimcha qulaylik yaratish uchun tashkil etilgan. Imkoniyati cheklangan foydalanuvchilar uchun birinchi navbatda sharoit yaratilgan va masofadan xizmat ko'rsatish yaxshi yo'lga qo'yilgan.

Pekin universiteti (Pekin University – PKU) 1898-yilda tashkil etilgan bo'lib, Xitoy-

ning eng qadimgi milliy universitetlaridan va hozirgi kunda xalqaro reytinglarda 17-o'rinni egallagan universitetlardan biri hisoblana-
di. Pekin universiteti tadqiqotga ixtisoslash-
gan va keng ko'lamli fanlar bo'yicha kurslar,
jumladan, ingliz tilida o'qitiladigan magistrlik
dasturlarini taklif etadi. So'nggi reytinglarga
ko'ra, Pekin universiteti 18 ta fan bo'yicha
jahon universitetlari va tadqiqot institutlari-
ning eng yaxshilari qatoriga kiradi. Universi-
tetning tarkibiga 55 ta maktab va kafedra, 60
ta tadqiqot tashkiloti va o'nta filial kasalxona
kiradi. Bu yerda 48 600 dan ortiq talaba (shu
jumladan, 2 500 ga yaqin chet ellik talaba) va
12 600 dan ortiq professor-o'qituvchi hamda

xodim, jumladan, Xitoy Fanlar akademiyasi
va Xitoy muhandislik akademiyasining 123
dan ortiq akademigi faoliyat yuritadi. Uni-
versitetda kutubxonalarni kompyuterlashti-
rish va telekommunikatsiya vositalari asosi-
da kutubxona jarayonlarini avtomatlashtirish
bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda.
Kutubxonalarning axborot salohiyati yangi
axborot texnologiyalari orqali mustahkamla-
nib, elektron katalog va ma'lumotlar bazalari
yaratilgan. Kitobxonlar supermarketga kir-
ganday kutubxonaga kirishadi va kitoblarni
erkin tanlashadi. Yangi sharoitda kutubxona-
lar ta'lim va fan, madaniyatning asosi hisob-
lanadi. Universitet kutubxonachisi yosh tala-

baga ma'lumotlarni izlash, qayta ishlash va o'zlashtirish usullarini o'rganishda, o'z-o'zini tarbiyalash jarayonlarini tashkil etish va intellektual ish texnikasini o'zlashtirishda yordam beradi.

Xitoy universitetlari kutubxonalarining raqamlashtirilishi va to'liq matnli elektron ma'lumotlar bazalarining mavjudligi nafaqat kutubxonachilarga, balki kitobxonlarga ham yordam bermoqda. Masalan, butun Xitoy davriy nashrlarining to'liq matnli elektron ma'lumotlar bazalari, doktorlik dissertatsiyalarining to'liq matnli ma'lumotlar bazalari kitobxonlarga qulay va tezkor ma'lumot beradi. Universitetlarning deyarli barcha kutubxonalarida turli xil yo'nalishdagi to'liq matnli elektron ma'lumotlar bazalari mavjud, ba'zi universitetlarda yuz-ikki yuzdan ortiq elektron ma'lumotlar bazalari bor. An'anaviy kutubxonalarda kitobxonlar to'g'ri ma'lumotni topish uchun ba'zan oylar davomida yuzlab kitoblarni varaqlaydilar va ko'pincha vaqtlarini behuda sarflaydilar. Zamonaviy kutubxonalar kitobxonlarni bu vaziyatdan xalos etdi. Elektron axborot qidiruv tizimi bunday so'rovlarga bir necha daqiqada javob bera oladi.

Shu bilan birga, universitetlar kutubxonalari talabalarning bo'sh vaqtini madaniy, ma'naviy-ma'rifiy dasturlarga yo'naltirishga harakat qiladi. Masalan, kutubxonalar bilimlar tanlovi, seminarlar va boshqa tadbirlarni tashkil etadi. Buning natijasida talabalar asta-sekin kutubxonani o'qish va vaqt o'tkazish uchun yoqimli joy ekanligiga ko'nikib boradilar. Ko'pgina universitetlarda zamonaviy kutubxonadan foydalanish bo'yicha maxsus darslar mavjud.

Shuningdek, virtual kutubxonalar ham yaratilgan (Virtual kutubxonalar bir nechta yirik OTM kutubxonalarining hamkorlikda ishlashiga aytiladi). Virtual kutubxonasi mavjud universitetlar foydalanuvchilariga kengroq imkoniyatlar yaratib, ular kitobxonlik ID kartalari orqali har bir virtual kutubxonadan foydalanish imkonini qo'lga kiritadilar. Yuqoridagi kutubxonadan foydalanish imkoni O'zbekiston fuqarolarida ham mavjud, ular ro'yxatdan o'tish orqali ayrim adabiyotlarni qisman va ayrim adabiyotlarni to'liq, ilmiy maqolalarni ham xuddi shu tartibda ko'rish va foydalanish imkoniga ega bo'ladilar.

Mamlakatimizda ta'lim standartlariga muvofiq, har bir kitobxonga o'qish davrida axborot-ta'lim muhitining elektron kutubxona tizimlaridan individual foydalanish va ta'lim talablariga javob beradigan imkoniyat yaratish muhim.

Davlat oliy ta'lim muassasalarida axborot-kutubxona xizmatini ko'rsatish sohasida quyidagi muammolarni ko'rish mumkin:

axborot-resurs markazlarida barcha kitoblar, jurnallar va boshqa hujjatlarni qayd qilish, kutubxonaga a'zo bo'lganlarni ro'yxatga olish, buyurtmalarni ro'yxatlashtirish, kirim qilinayotgan kitoblarni ro'yxatga olish kabi ishlarni elektronlashtirishdagi muammolar;

adabiyotlarga klassifikator bo'yicha indekslar qo'yish; bibliografik qidirish, yig'ma elektron kataloglarni yaratish imkoniyati sustligi;

o'quv rejalari, fan (modullar) va ish dasturlar, elektron kutubxona tizimining nashrlari to'liq elektron resurslaridan foydalanilmasligi;

masofadan turib foydalanish, ta'lim resurslari, xalqaro ma'lumotlar bazalari, platfor-

malar va boshqa to'plamlardan foydalanish imkoniyati to'liq ta'minlanmagani.

Mavjud muammolarni bartaraf etish bo'yicha quyidagi takliflar beriladi:

Zamonaviy moddiy-texnik bazaga, jumladan, talabalarining kutubxona xizmatlaridan foydalanishlari uchun qulay shart-sharoitlarga ega bo'lish (zamonaviy mebellar, individual ish joylari, ARMning qulay ish vaqti va boshqa xizmatlar);

ARM o'z ishini universitet ishchi dasturlariga muvofiq tez va aniq elektron ma'lumotlar bazasini yaratish imkonini beruvchi dasturiy ta'minotni ishlab chiqish;

Axborot-resurs markazlari xodimlarining malakasini oshirish ishlarini tashkil etish va av-

tomatlashtirilgan kutubxona tizimlari bo'yicha o'quv-seminarlar o'tkazish;

Kechki, sirtqi va masofaviy ta'lim shakllari mavjudligi munosabati bilan oliy ta'lim muassasalarining Axborot-resurs markazlarida foydalanib kelinayotgan avtomatlashtirilgan kutubxona tizimlarini yanada takomillashtirish;

Oliy ta'limda sifat samaradorligini ta'minlash maqsadida foydalanuvchilarga qulay va sifatli zamonaviy axborot-kutubxona xizmatlarini ko'rsatish, buning uchun barcha oliy ta'lim muassasalari tomonidan avtomatlashtirilgan kutubxona tizimlari uchun zarur bo'lgan dastur va qurilmalarni byudjetdan tashqari mablag'lar hisobidan xarid qilinishini tashkil etish;

AKM, ARMLarida kutubxona konsorsiumlari va axborot xizmatlarini rivojlantirish asosida Jahon axborot resurslaridan foydalanishni tashkil etishning samarali tizimini yaratish;

IT va ilg'or ma'lumotlarga ega bo'lish davrida kasbning ahamiyati ortib borayotganini hisobga olgan holda kutubxonachilar uchun ish haqi darajasini optimallashtirish;

Kutubxona ishining asosiy texnologiyalarini modernizatsiya qilish nafaqat muntazam

jarayonlar bo'yicha mutaxassislarning mehnat xarajatlarini kamaytirishga, balki foydalanuvchilarga yanada qulay sharoitlar yaratishga yordam beradi.

Kutubxonadan foydalanuvchilarning o'quv zallariga bepul kirishi va chiqishi yanada ijobiy psixologik muhit yaratib, jamiyatning haqiqiy ta'lim markaziga, o'quvchilar uchun individual va guruhli darslar uchun jozibador maskanga aylanib borishiga xizmat qiladi.

